

LAICHTERŮV
VÝBOR NEJLEPŠÍCH SPISŮ
POUČNÝCH.

KNIHA XVI.

LITERATURA ČESKÁ
DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ.

OD JOSEFINSKÉHO OBROZENÍ
AŽ PO ČESKOU MODERNU.

DÍLU III. ČÁST 1.

V PRAZE.
VYDÁVÁ JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADĚCH.
1905.

LITERATURA ČESKÁ DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ.

DÍLU TŘETÍHO ČÁST PRVNÍ.

OD K. H. MÁCHY KE K. HAVLÍČKOVÍ.

SE 44 VYOBRAZENÍMI.

NAPSALI:

JOSEF HANUŠ, JAN JAKUBEC, JAN KABELÍK, JAROSLAV KAMPER, ARNE NOVÁK, JOSEF PEKAŘ, ZDENĚK TOBOLKA, JAROSLAV VLČEK.

V PRAZE.

NÁKLADEM JANA LAICHTERA NA KRÁL. VINOHRADech.

1905.

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

Chromotypografický ústav a knižtiskárna Edvarda Leschingra v Praze.

OBSAH.

HLAVA PRVNÍ.

KAREL HYNEK MÁCHA.

NAPSAL JAROSLAV KAMPER.

	Strana
I. Máchův život	1
II. Máchovo dílo	21

HLAVA DRUHÁ.

ŽAN ERAZIM VOCEL ŽAKO BÁSNIK.

NAPSAL ARNE NOVÁK.

I. Vocelův život. Jeho novellistika	36
II. ‚Přemyslovci‘	44
III. ‚Meč a kalich‘	50
IV. ‚Labyrint slávy‘. Poslední verše	54

HLAVA TŘETÍ.

FRANT. PALACKÝ V LETECH 1823—1848.

NAPSALI ARNE NOVÁK A JOSEF PEKAŘ.

I. Palackého život a styky společenské v Praze v letech 1823—1848	62
II. Palackého práce aesthetické a filosofické	70
III. Dobrovský a Palacký. Hrabata František a Kašpar ze Šternberka. Založení Musea království českého	78

	Strana
IV. Vznik obou časopisů musejních. Palacký jako redaktor.	86
V. Palackého vývoj jazykový. Palacký rozhodčím ve sporech jazykových.	98
VI. Palackého činnost literárně historická a kritická . . .	104
VII. Palacký jako organisátor práce národní a vědecké . . .	114
VIII. Palackého průprava a příprava historická	121

HLAVA ČTVRTÁ.

*ROZVOJ LITERATURY ČESKÉ NA MORAVĚ
DO ROKU 1848.*

NAPSAL JAN KABELÍK.

I. Příčiny opožděného obrození národního a literárního na Moravě	131
II. Počátky nové činnosti vědecké. Spisy buditelské a vzdělávací	140
III. Léta 1831—1848. Další práce vlastivědné. Spisy pro lid. Různění jazykové. M. Klácel. V. Furch. Fr. Sušil a družina jeho	156

HLAVA PÁTÁ.

*ŽIVOTNÍ A KULTURNÍ POZADÍ ČESKÉ NOVELLI-
STIKY LET ČTYŘICÁTÝCH A PADESÁTÝCH.*

NAPSAL ARNE NOVÁK.

I. Život v Praze i ve venkovských městech. Rozpor dne svátečního a všedního. Zábavy společenské	189
II. Život ženský. Jeho představitelka M. D. Rettigová. Kultura lásky. Hřbitovy	203
III. Český venkov. Umění literární, výtvarné i hudební jej objevuje a obrozuje se jím	208

HLAVA ŠESTÁ.

FR. ŽAR. RUBEŠ A POČÁTKY NOVOČESKÉ LITERATURY HUMORISTICKÉ.

NAPSAL ARNE NOVÁK.

	Strana
I. Rubšův život, ‚Paleček‘	212
II. Rubeš básník a novellista	219
III. Hajniš a Filípek	231

HLAVA SEDMÁ.

ŽAN PRAVOSLAV KOUBEK.

NAPSAL JOSEF HANUŠ.

I. Mládi, studie	236
II. Šestiletý pobyt v Haliči	241
III. Návrat do vlasti. Professura českého jazyka a literatury na pražské universitě. Koubek prosaik-učenec	247
IV. Koubek básník	256

HLAVA OSMÁ.

VÁCLAV BOLEMÍR NEBESKÝ.

NAPSAL JOSEF HANUŠ.

I. Mládi, studie	285
II. Básně drobné	296
III. ‚Protichůdci‘	301
IV. Nebeského kritiky a jiné drobné články. Listy z Vídně	310
V. Nebeského studie literárně historické	322
VI. Nebeského činnost politická r. 1848. Redakce Musejníka a sekretářství Musea a Matice	335
VII. Studie a články z oboru české literární historie po r. 1849	342
VIII. Nebeského studie a překlady z poesie světové. Poslední práce a plány z oboru dějin literatury české. Skon	346

HLAVA DEVÁTÁ.

LYRIKA A DIDAKTIKA PŘEDBŘEZNOVÁ V RUKÁCH EPIGONŮ.

NAPSAL ARNE NOVÁK.

Strana

I. Od klasicismu k romantice: Jan Herzog, Jan Kocián, Václav Ráb, František Turinský a Karel Simeon Macháček	357
II. Klášterní sentimentálnost v Čechách: Marie Antonie; Boleslav Jablonský jako lyrik	363
III. Boleslav Jablonský jako didaktik: ‚Moudrost otcovská‘	369
IV. Bajka v literatuře národního obrození	374
V. Didaktika vstupuje do služeb zpátečnických: Karel Vinařický a Václav Štulc	378

HLAVA DESÁTÁ.

ŠTÚROVA ŠKOLA NA SLOVENSKU.

NAPSAL JAROSLAV VLČEK.

I. Nový ruch na sklonku let dvacátých. Literární Jednoty slovenské mezi studentstvem protestantským. Vliv Kollárův. Prešpurské ‚Plody zboru učenců‘	391
II. Kuzmányho ‚Hronka‘ a její spolupracovníci	397
III. Studentská Jednota literární v Levoči a její ‚Jitřenka‘	404
IV. Působení L'udevíta Štúra v Prešpurku do r. 1838	407
V. Zástupcové Štúrovi: Červenák a Hurban. — ‚Nitra‘	421
VI. Štúr v Německu	432
VII. Štúrova nová činnost v Prešpurku. Jeho odluka jazyková	436
VIII. Kollárovi musejní ‚Hlasové‘ a jejich účastníci i stoupenci v Čechách a na Slovensku; Šafařík; Palkovič, Lanštyák a Launer. Štúrovci Hurban a Hodža	446
IX. Štúrovy ‚Slovenské Národné Noviny‘ a ‚Orol Tatránsky‘	456
X. Hurbanovy ‚Slovenské Pohľady‘ a jeho ‚Nitra‘ II.—V.	460
XI. Ondřej Sládkovič	464
XII. Samo Chalupka	477

	Strana
XIII. Janko Král	481
XIV. Jan Botto	484
XV. Jan Kalinčák	489
XVI. Literatura slovenská za povstání r. 1848—1849	496

HLAVA JEDENÁCTÁ.

*ČESKÉ HNUTÍ REVOLUČNÍ R. 1848—49 A JEHO
VLIV NA SOUČASNOU LITERATURU NAŠÍ.*

NAPSAL ZDENĚK V. TOBOLKA.

I. Ráz českého hnutí revolučního	502
II. Politické proudy českého hnutí revolučního	511
III. Poměr vlády k revolučnímu hnutí rakouskému a zvláště českému	516
IV. Tisková svoboda za českého hnutí revolučního	519
V. Vliv českého hnutí revolučního na naši literaturu	521
VI. Politické časopisectvo českého hnutí revolučního	524

HLAVA DVANÁCTÁ.

KAREL HAVLÍČEK

NAPSAL ZDENĚK V. TOBOLKA.

I. Havlíčkovy mládí. Studie v Něm. Brodě	539
II. Havlíček v Praze na filosofii a v semináři. První lite- rární plány	543
III. Před odjezdem na Rus	550
IV. Cesta na Rus. Ve Vídni a ve Lvově	553
V. Na Rusi. Havlíčkovy studie a myšlenkový přerod. — Literární plány	554
VI. Havlíčkovy překlady z Gogola	564
VII. Havlíčkovy epigramatické práce na Rusi	569
VIII. ‚Obrazy z Rus‘	572
IX. Návrat z Ruska. Kritika Tylova ‚Posledního Čecha‘	577
X. Havlíček jako redaktor ‚České Včely‘ a ‚Pražských Novin‘	583
XI. Havlíčkova politická praxe	596

	Strana
XII. Havlíčkovy ‚Národní Noviny‘	598
XIII. ‚Šotek‘	611
XIV. Založení ‚Slovana‘. — ‚Slovana‘	613
XV. ‚Duch Národních Novin‘. — ‚Epištoly kutnohorské‘	620
XVI. Politické zásady Havlíčkovy	624
XVII. Havlíčkův boj s reakční vládou	649
XVIII. Překlad Voltairových ‚Některých pověstí‘	652
XIX. Po zastavení ‚Slovana‘	655
XX. Havlíček v Brixenu	657
XXI. Havlíčkovy dny poslední	668

HLAVA TRINÁCTÁ.

KAREL HAVLÍČEK BÁSNÍK.

NAPSAL JAN JAKUBEC.

I. Havlíčkovy německé verše z doby gymnasijsní. První pokusy v českém básnění. Radikální básně bojovné a politické. ‚Dumka na Batelovském vrchu‘	670
II. Epigramy Havlíčkovy	677
III. Havlíčkova příprava k povolání spisovatelskému. Havlíčkovy názory o básnictví a kritice. Havlíčkovy vystoupení proti běžnému vlastenčení	685
IV. Havlíčkovy práce veršované v letech 1846—1848. Politické parodie	696
V. ‚Křest sv. Vladimíra‘	700
VI. Havlíčkovy záměry literární po zastavení ‚Slovana‘. Básnické práce v Brixenu: ‚Tyrolské elegie‘, ‚Král Lávra‘. Zlomky z cyklu ‚O posledních věcech člověka‘. Veršované překlady	704
VII. Význam poesie Havlíčkovy. Celková charakteristika	712
Rejstřík jmen	721

SEZNAM VYOBRAZENÍ.

	Strana
1. Karel Hynek Mácha	3
2. Litoměřice	16
3. Máchův pomník na hřbitově v Litoměřicích	20
4. Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné	38
5. Jan Erazim Vocel (s podpisem)	40
6. Dům Měchurův, později Palackého	68
7. Šternberský dům na Menším městě pražském	80
8. Kašpar hr. ze Šternberka	82
9. České Museum v paláci Šternberském na Hradčanech	87
10. ‚Časopis Společnosti vlastenského Museum v Čechách‘ (tit. list)	91
11. ‚Monatliche Auszüge alt und neuer gelehrten Sachen‘	141
12. Alois Vojtěch Šembera. (Podle podobizny z r. 1848)	161
13. Matouš František Klácel	169
14. Vincenc Furch	179
15. Fr. Sušil	182
16. Ples 21. srpna 1845 v sálech hradu pražského při slavnostním zahájení státní dráhy v Praze	192
17. Společenský ples v Praze v letech třicátých. (Podle tehdejšího vyobrazení v ‚Erinnerungen‘)	200
18. Ukázka ilustrací ‚Palečka‘ (sv. V.)	214
19. ‚Paleček, milovník žertu a pravdy‘ (tit. list)	215
20. Rubšův náhrobek na hřbitově skutečském	218
21. Doctorovi Bowringovi. (Ukázka rukopisu Koubkova)	255
22. Náhrobek J. P. Koubka v Blatné	263
23. Kokořin z let čtyřicátých	284

	Strana
24. Autograf z Nebeského pozůstalosti	308
25. V. B. Nebeský	337
26. Titulní ilustrace k ‚Myrhovému věnečku‘ Marie Antonie	364
27. Rodný dům B. Jablonského v Kardašově Řečici	367
28. Karel Vinařický	380
29. ‚Varito a lyra‘ (tit. list)	385
30. Karel Kuzmány. (Podle obrazu z let šedesátých XIX. sto- letí)	398
31. L'udevít Štúr. (Podle obrazu z let padesátých XIX. sto- letí)	409
32. M. J. Hurban. (Podle obrazu z r. 1848)	423
33. Ondřej Sládkovič. (Podle obrazu z let šedesátých XIX. století)	467
34. Samo Chalupka. (Podle obrazu z let šedesátých XIX. století)	479
35. Jan Botto. (Podle obrazu z let sedmdesátých XIX. stol.)	485
36. Jan Kalinčák. (Podle obrazu z let padesátých XIX. stol.)	490
37. Karel Havlíček Borovský. (Podle obrazu z r. 1849)	545
38. ‚Pražské Noviny‘ 1. ledna 1846, č. 1. (Ukázka textu)	588
39. ‚Národní Noviny‘ 9. ledna 1849, č. 7. (Ukázka textu)	606
40. ‚Šotek‘. (Ukázka ilustrací.)	613
41. ‚Slovan‘ č. 19, r. 1851. (Ukázka textu.)	618
42. ‚Epištoly kutnohorské‘. (Ukázka rukopisu Havlíčkova)	623
43. Brixen v červnu roku 1854	658
44. Karel Havlíček (Podobizna druhá ze sklonku let čtyř- cátých XIX. stol.)	715

HLAVA DRUHÁ.

ŽAN ERAZIM VOCEL ŽAKO BÁSNÍK.

NAPSAL ARNE NOVÁK.

I.

Vocelův život. Jeho novellistika.

Pokolení vyrůstající v dobách malých myšlenek a malých činů se zvláštní zálibou vyhledávají nasycení svojí zjitřené touhy po velikosti v časové nebo místní dálce. Obklopena jsouce seslabeným a nicotným životem, nalézají v dějinách život zvýšený a slavný; s výrazem únavy pohlížejíce na malicherné živoření nepatrných občanů, věří, že jen v historické mlze šefí se mohutné postavy reků. Co jim úplně schází v přítomnosti, to kladou do minulosti a tak s mělkým slohem mdlé existence sdružují slepě téměř uctívání hrdinství dějinného.

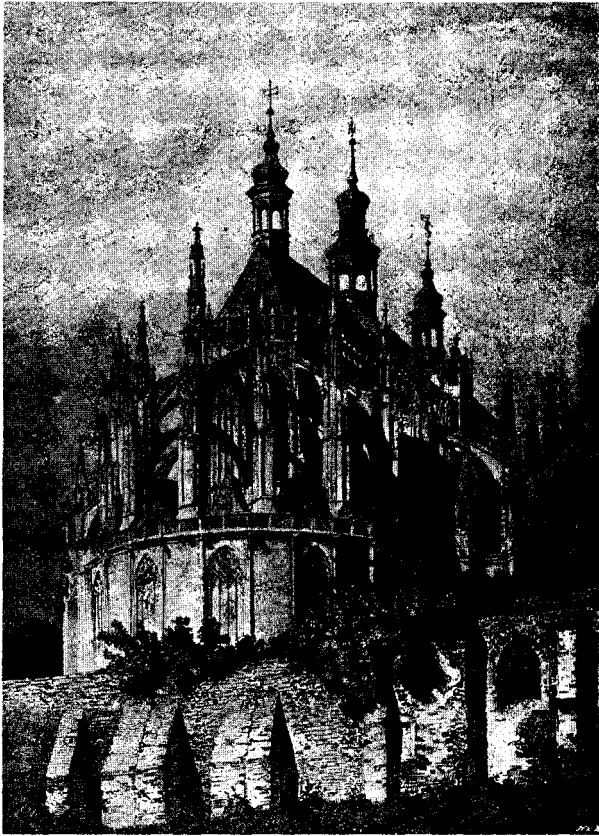
Tímto zákonem psychologie národní vysvětluje se krajní rozvoj literárního a uměleckého historismu v Čechách za let čtyřicátých, jež jsou dobou svrchované mdloby a malosti životní. Tehdy učí ředitel pražské akademie malířské Kristian Ruben své žáky proměňovati válečné i lyrické výjevy českých kronik ve vychrtlé kartony a přeplněná plátna; tehdy dramatikové

od Klicpery po Macháčka oživují divadelní prkna zástupy bojovných rytířů zúčastněných v nejrozmanitějších státních akcích a zapletených do schematických poměrů milostných; tehdy Klicpera i Tyl, Jan z Hvězdy i Chocholoušek soustřeďují zájem české novellistiky na historickou povídku; tehdy pokládány jsou za nejvýznačnější díla poetická veršované knihy Vocelovy, psané spíše učeným historikem nežli rozeným básníkem a pozorující i přítomnost barevnými skly dějinné minulosti.

Důsledný historism Vocela básníka podložen jest zevrubnými studii odborně dějepisnými, v nichž se posléze úplně ztrácí jeho individualita spíše pedantická než impresionní, a ukáží svůj pud detailního sběratelství a monografického zkoumání, který byl silnější nežli schopnost tvůrčí; tato studia však vyrůstají zcela organicky z rodné půdy Vocelovy.

Kutná Hora, v níž JAN ERAZIM VOCEL¹ se jako syn důchodního kontrolora narodil 23. srpna r. 1802, ský-

¹ Zevrubného vyličení zajímavého života Vocelova posud se nedostává. Nejúplnější biografická data podává J. Malý v Riegrově „Slovníku Naučném“. Když 17. prosince 1902 pořádaly „Archaeologická komise při České Akademii“ a „Archaeologický sbor Musea král. českého“ slavnost na počest stých narozenin Vocelových, byla o ní vydána zevrubná zpráva, obsahující přednášku J. L. Piče „O Vocelově Pravěku země české“, rozpravu K. Chytilovu „O působení Vocelově v oboru dějin umění“ a úvahu J. Vrchlického „Vocel básník“. Pokud tato poučná a nestejněměrná publikace podává úhrnný a soustavný obraz o individualitě a činnosti Vocelově, bylo ukázáno v „Listech filologických“ r. XXX., na str. 380—388. Vocelův význam básnický, jímž naše úvaha předem se zabývá, ocenil v jemné a učené své stati Jan Erazim Vocel co básník Karel Šmídek v „Osvětě“, r. V., 1875; Šmídkovu stať, jež „přes rozvleklost některých aesthetických vývodů a přes násilnost některých paralel zůstává podněs

CHRÁM SV. BARBORY V HOŘE KUTNÉ.

tala počátkem XIX. věku malebný a barvitý dojem neporušeného města středověkého. Renaissance a barok prací základní, doplňuje hledisky literárně historickými studie Jaroslava Vlčka ‚Vinařický a Voceľ‘ (Z allegorické didaktiky let čtyřicátých), zahrnutá do knihy ‚Několik kapitolok z dějin naší poesie‘, v Praze 1898.

jen místy a v podružnostech dotkly se gotického rázu starobylé residence mincmistrův a šepmistrů; na arkýřích vzdušných chrámů i na štítech a baldachynech nákladnických domů, v kamenných sadech lupenů, kytic a fiál dřímalo neporušené kouzlo pozdní gotiky, připomínající klassickou dobu ‚českého Norimberka‘, kdy na úzkých ulicích a nesčetných pláccích mísili se panoši královi s horními maršejdníky a knapy, kdy štajgéři a haštpéři sváděli četné půtky s kameníky a parléři, a kdy bohaté měšťanstvo o závod s horními hofmistry a mincmistry zakládalo kaple a oltáře. Tento pronikavý dojem středověkého města, který v mladistvém Voce-
lovi rozvíjel spíše archaeologický smysl pro historickou malebnost než ideový zájem o skryté síly, jež ovládají dějiny, mísil se s hlubokou elegičností rozptýlenou nad městem. Hory Kutné byly již tehdy městem mrtvým: pregéřství zaniklo již v XVII. věku, pruská okupace a hrozné požáry ochudily měšťanstvo v století XVIII., a první léta nového věku byla tudíž dobou svrchované hospodářské a veřejné tísně.

Dvojí tuto náladu čerpanou z domácího ovzduší, půvab středověké pitoresknosti a historické elegičnosti, živil Jan Erazim Vocel též horečným čtením, které vedle romantické novellistiky se zvláště zálibou klo-
nilo se k hojnému kronikářství rodného města. Charakteristický jest zajisté častěji uváděný příběh, že Vocel jako hošík dlouhé dny trávil nad iniciálkami a miniatu-
rami Bible Kutnohorské z r. 1489, ‚v jejichž ilustracích obráží se plně život, kroj a zbroj doby gotické a ozývají se ještě reminiscence na válečnictví husitské‘. (K. Chytil na uv. m.) Dojmy ty ozývají se i v literární produkci gymnasisty Vocela, již dílem na veřejných zkouš-

J. E. W. W.

kách gymnasia piaristického v Praze, dílem při slavnostech domácích dostalo se širokého fora. Zachovala se nám z ní společenská píseň „K r v o č í š e“ v běžném slohu tehdejší vlastenecké deklamace, sdružující oslavu české révy a jejího dárce Karla IV. s nadšením slovan-

ským, a osudová tragédie ‚H a r f a‘ (1824)², v níž Vocel Müllnerovské a Houwaldovské motivy sloučil s romantickým líčením dalekého pravěku českého z doby pohanského knížete Neklana.

Krátká léta zprvu filosofických, později právnických studií v Praze a ve Vídni odvedla Vocela z ovzduší domácího historismu, ale poskytla opětně vítanou možnost postavití dějepisnou a archaeologickou zálibu na podklad přesně vědecký. Když pak plných sedmnácte let (1825—1842) Vocel jako vychovatel pobýval ve vynikajících rodinách šlechtických, u hraběte Eugena Černína, Pallaviciniho, Leopolda Šternberka, knížete Salma a hraběte Harracha, nalézal vzácnou příležitost hleděti na historické otázky s vyššího stanoviska kultury evropské. Vychovatelské povolání zavedlo jej na uherskou pustu i do středověkých měst hollandských, otevřelo mu salony vídeňské šlechty i vzácné sbírky starožitnické na venkovských zámcích českých aristokratů, naučilo jej všem germánským a několika románským jazykům, usnadnilo mu bedlivá studia přírodovědecká, zejména mineralogii, a vtisklo zvláštní ráz jeho osobnímu vystupování. Elegantní a nehezký muž nervosně zamračené tváře dovedl vybraností způsobů maskovati mohutnější ztrnulost a pedanterii, a uměl odměřeným klidem pohybův ukrývati osobní nedůvěru a úzkostlivou opatrnost.

Za dlouholetého pobytu Vocelova v rodinách šlechtických vznikají četné práce literární psané zpěněnou, barvitou němčinou pozdějšího údobí romantického, jež otiskl většinou ve vídeňském časopise ‚Jugendfreund‘ K. Hock. Vedle komedií ‚Der Sterndeuter‘ (1832) a

² Zevrubný rozbor obsahu, motivů jakož i kritiku bédné techniky tohoto nezdařeného pokusu podal Jaroslav Kamper v II. svazku tohoto díla na str. 358—362.

‚Das Trauerspiel‘ (1833) a romantické básně ‚Der Seefürst‘ (1834) jsou tu nejhojněji zastoupeny historické novelly ‚Der letzte Orbit‘ (1832), ‚Der Maltheser oder der Rückweg des Lebens‘ (1832), ‚Die Burg Buchlau‘ (1832), ‚Der Krystallograf‘ (1834) a ‚Der Alchymist‘ (1838). Některé dodatečně Vocel přeložil do češtiny a vydal v ‚Květech‘, kdež představují se jako součástky řetězce historicko-romantické novelly české, jak ji pěstovali Tyl, Chocholoušek a Jan z Hvězdy. ‚Poslední Orbita‘ a ‚Hlatipisec‘ jsou z prací těch nejen nejznámější, nýbrž i nejrázovitější.

V ‚Posledním Orbitovi‘ se Vocel přenáší do historického údobí, k němuž se vrátil na konci cyklu ‚Meč a kalich‘ a v prvních scénách ‚Labyrintu slávy‘, do doby posledního, zmírajícího táborství. Slučuje pod praporem Jana Korvína myšlenku husitského bratrství a jihoslovanské svobody, reminiscence na českou historii i srbské zpěvy národní. Hlavní však zájem této novelly bez složitější zápletky soustřeďuje se na krajinná líčení uherské pustý v noci, mezi šumem rákosí a pod plavým svitem měsíce, v barvách ponurých, v konturách ztrhaných: Vocel znal tuto scenerii z vlastního poznání, bylť tehdy právě vychovatelem u hraběte Pallaviciniho v Uhrách.

Archaeologa, dějepisce umění, spekulujícího přírodního filosofa projevuje novella ‚Hlatipisec‘, kterýžto podivný termin jest překladem německého názvu ‚Der Krystallograf‘. Scenerie Rudolfovy Prahy, vnitřky alchymistických laboratoří, přijímací síně ve vynikajících domech, lidová rušná shromáždění, krojové jednotlivosti líčeny jsou tu zevrubně jako později v ‚Labyrintu slávy‘

scény v kolleji a krčmě; Vocol anticipoval tu novellistické líčení doby Rudolfovy, jež po odborném zkoumání a publicistické akci F. B. Mikovce stalo se tak oblíbeným v rukách J. J. Kolára a J. Svátka. Děj jest dosti obyčejný: rehabilitace výtečného a zavrženého učence, odhalení, že jeho nejvěrnější žák jest jeho synem, šťastný sňatek synův s milovanou dívkou, prozrazení nízkých piklův a nepravostí hanebného milce králova — toť motivy spřádající děj dramaticky dosti pohnutý. Vocol sám kladl důraz na něco zcela jiného, na filosofii krystallografickou, jež pozorováním nepatrné hlati nerostné dospívá ke koncepci jednoty všehomíra a tím zároveň ideje božstva; filosofii kladenou nikoliv anachronisticky do doby Baconovy, Browneovy, Agricolovy, Paracelsovy, kdy „pojetí přírody, které dotud bylo poetické, stává se mechanickým“. V „Hlatipisci“ se nad to historism Vocolův povznesl k umění scénické tragiky, kterouž marně hledáme jak v „Přemyslovcích“, tak v „Meči a kalichu“ a v níž ze značné části spočívá básnická hodnota „Labyrintu slávy“. Jest to výjev v příjmacím sále Budovce z Budova, kde s vědomím své moci a vznešenosti shromáždí se celý vzdělaný svět doby Rudolfovy, od Hájka z Hájku po Haranta z Polžic, od Keplera po Lomnického, od Vestonie po Evu z Lobkovic. Pojednou do slastného plesu renaissance, do hrdých projevů radosti a síly padne strašný černý stín; temný, zasmušilý, přísný Tycho de Brahe odhalí Jeseniovi, Budovci a Harantovi jejich strašný konec na popravišti. Vocol suggestivně vylíčil zděšený úžas, kdy sálem plesu a radosti ponuře kráčí „maska černé smrti“ s jistotou a neodvratností kyvadla.

II.

„Přemyslovci.“

Romanticky zbarvené tyto skladby zřetelně se liší jedním rysem od tehdejší české historické novellistiky i poesie: úplným nedostatkem ideje národnostní. Autor sám vyznává, že „žádného podílu neměl ve snažení literárním, již tenkrát v Čechách zdařile se vyvinujícím“ (v předmluvě k „Přemyslovcům“ z r. 1863). Tehdy však náhle inspirovala jej „Nová kronyka česká“ F. M. Pelcla „znamenitější výjevy starší historie české v básních opěvovati“. Prvním výsledkem bylo několik epických básní, otištěných v „Květech českých“ a v „Časopise českého Musea“, jež doplněny v rozsáhlý cyklus vyšly na podzim r. 1838 s titulem „Přemyslovci“.

Dosti mechanické zřymování osvicenské kroniky Pelclovy opírá se o ideové pozadí, jež lze stručně charakterisovati jako sloučení rytířského romantismu západoevropského s domnělou slovanskou dávnověkostí, zpodobenou podvrženými památkami RKZ, a zároveň jako sdružení historického elegismu s konvenčním vlastenectvím let třicátých a čtyřicátých. Tyto ideové kořeny básnické sbírky Vocelovy leží obnaženy v jeho vědeckých úvahách namnoze pozdějšího data.¹

Na celý středověk hleděl Vocel se stanoviska rytířského a gotického romantismu, který zdůvodněn jest tradicemi rodného města, hlubokými vlivy západoevropské archaeologie a kulturní historie a posléze i odbornou spekulací aestheticou. Proti normalisujícímu klasicismu a hellenismu, jenž ovládá architekturu i ar-

¹ Odborné ocenění Vocelova významu v oboru archaeologie a dějin umění viz v příslušných úvahách tohoto díla.

chaeologickou vědu na rozhraní století, vzdouvá se v třicátých a čtyřicátých letech ve Francii i Německu mohutné proudění duchů, talentů, dilettantův a amateurův, a pod válečnými hesly ‚antiquités nationales‘ a ‚die Kunstgeschichte‘ za vedení d’Agincourtova, bratří Boisserée, Kuglerova a Otteova podniká soustavnou akci pro gotiku, v níž v XVIII. věku uctívá německý ‚Sturm und Drang‘, modlí se u hrobu Erwina von Steinbach, ryzí umění národní, kdežto Viollet le Duc v století XIX. ji definuje jako typický projev národní povahy francouzské.² Syn gotického města přivinul se k tomuto směru, modifikoval si jej v českém národním smyslu a podepřel jej idealistickou spekulací aesthetickou. Vyžaduje vyjádření posvátné krásy duševní formou symbolickou a nalézá vyplnění svého požadavku jedině v křesťanském umění gotickém.³

Čím mu jest v oblasti umělecké gotika, tím jest mu v životě středověkém vůbec rytířství. V obšírné úvaze o rytířství ve svých ‚Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde‘ (1845) Vocel důrazně prohlašuje rytířství za blahodárnou a nevyhnutelnou formu středověkého života, nutně plynoucí z reakce křesťanství proti hrubé válečnické povaze mladistvých národů; snaží se však samostatně ukázati, že ještě před uvedením chevalereskního rituelu francouzského a německého vládl v Čechách ‚pravý národní duch rytířský‘ a uvádí jako jeho doklad tažení českých vojáků proti

² Obšírně o těchto cizích vlivech na archaeologický a kulturně historický názor Vocelův vykládá ve své úvaze K. Chytil na str. 14.—16.

³ Srovn. spisek ‚Vyvinování křesťanského umění‘ (v Praze r. 1852).

Milánu r. 1158, k němuž i v ,Přemyslovcích' obracel pozornost a podiv. Jako takové národní rytíře, skrývající pod pancířem ,něžnou lásku k ženě, zbožné křesťanství a hrdinnou udatnost', Vocel zobrazil reky svojí sbírky ,Přemyslovci'. Přirozeně zvolil i básnickou formu, která podle názoru jeho doby úplně odpovídala středověkému romantismu: romanci rytířskou.

Ve stopách koncisních rytířských skladeb Schillerových, které pod pevným krunýřem dějovým chovají vždy poučku mravní, často až triviálně všeobecnou, jala se starší i mladší romantika německá básnicky zpracovávati možné i nemožné látky středověké formou romance. Od Schleglův a Tiecka až k Fouquéovi a švábské škole básnické rytířská romance prožívá málo úspěšný vývoj: psychologické pojetí lásky a zbožnosti se sice prohlubuje, ale životní pravděpodobnosti stále ubývá; rytíři jsou neohroženější a neohroženější, obludy a hrůzy, s nimiž podstupují boje, strašnější a strašnější, zkoušky odvahy a lásky krutější a krutější, sličné rytířské dámy stále nvyvější a ubledlejší. Tento romantický svět nikoliv z masa a krve, nýbrž, jak se právem posmíval Heine, ze železa a citu, přenáší na českou půdu v letech dvacátých Jan z Hvězdy, typický zástupce rytířské romance u nás; Vocel, jenž v ,Přemyslovcích' vstoupil v jeho stopy, nedostihl tu většinou prosté pádnosti a stručně malebnosti Markových nejzdařilejších romancí.

Zbásnil-li křesťanské údobí vlády Přemyslovcův Vocel ve slohu rytířsko-romantickém, zvolil pro zobrazení českého pohanství barvy z obou hlavních podvržených památek rukopisných, jichž byl podrobným znatelem a nadšeným obdivovatelem. Nestavěl jich

pouze v tendenční protiklad k zlomkovitým památkám cizím, na př. k Merseburským zařkáčím formulím (při příležitosti referátu o Grimmově vydání těchto fragmentů v ČČM. 1847), nevyvyšoval jich pouze nad cizí poesii prstonárodní jako nad ,Nibelungy', nýbrž dával přednost jejich komposici a detailům i před uznanými uměleckými díly básnickými, jako před epopejí Tassovou nebo Wolframovým ,Parcivalem' (vesměs v ocenění ,Aesthetického významu básní Královského rukopisu: Zájboj a Jaroslav,' ČČM. r. 1854). Nejsíře a nejnadšeněji se Vocel zabýval rukopisnými padělký v ,Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde' (na str. 67—77). Rozebrav podrobně jednotlivé skladby a přirovnav je případně ke skladbám nordických skaldův a kaledonských bardův, od nichž se liší hlavně prý čistě slovanskou humanitou a mírným zpodobováním klidných scenerií přírodních, shrnuje (na str. 75) svůj úsudek ve slova: ,Uns aber, denen die Sonne der Aufklärung freundlich leuchtet, müssen jene vorchristlichen Dichtungen als ein bleibendes, unvergängliches Eigentum unseres Volkes überaus wert sein; sie sind, wenn auch nur Fragmente eines Ganzen, doch der volle harmonische Akkord des mächtigen Melodienstromes, der bereits in uralter Zeit das Leben unserer Vorfahren bewegte.' Zvláštní důraz klade na představu domácích pěvců, kteří ,jako nordičtí skaldové srdce Slovanů k vznešeným činům rozněcovali'. Takové pěvce uvádí v ,Přemyslovcích' několikráté přímo, namnoze vkládaje jim do úst slova z rukopisných padělků: na ,Hodech krále Václava I.' recituje harfeník nejdramatičtější místo z ,Jaroslava'; královna Kunhuta ve svém hoři nad mrtvolou Otakarovou žaluje písní ,Ach, ty róze,

krásná róže'; do druhého pozdního vydání nově přijatá skladba ,Pěvec neznámý' staví nejen v protivu cizí poesii rytířskou a domácí básnictví národní, nýbrž i v slohu rukopisné romantiky definuje národní pěvce jako nositele posvátných tajemství vlasteneckých.

Elegický dojem, jež Vocel duchem prožívá v mohutné periodě dějinné, osudem jsa upoután k době politické mdloby, srovnati lze s bolestným steskem, jež v mládí pocítoval, podivuje se v městě hospodářsky ujařmeném pomníkům politické i majetkové moci. / Zádumčivý ten tón Vocelem nejvroucněji vyzpíváný v ,Elegiích Beskydských' (v ,Květech' r. 1839), jenž v dějinách vidí ponurou minulost, z které nezůstalo přítomnosti nic než vyčítavě malý dnešek, jest v ,Přemyslovcích' dosti hojný; jsou jím podloženy básně ,Duma u hrobu Přemyslova', ,Duma posledních pohanů', ,Moravské pole', ,Vidění' a ,Hroby Přemyslovců'. Ale zádumčivost jest přehlušována tendencí, smutek vlasteneckým programem, tichá reflexe běžným slovanstvím: Vocel použil kronikářských údajův, aby hřmotně velebil řeč a národnost, českou politickou autonomii i vládu slovanskou, domácí svobodu i lidovou poesii, aby odsoudil odrodilství a nevděk rodáků, germánskou závist i maďarskou dobytvačnost.⁴ ,Přemyslovci' jsou úhrnem důkladné kompendium vlastenecké didaktiky.

Leč ze čtyř těchto ideových kořenů, z rytířského romantismu, z kultu fiktivní slovanské dávnověkosti, z historického elegismu a z konvenčního vlastenectví vyrůstá dílo chatrné a mdlé. Chronologická excerpta z kroniky netihnou k nižádnému ústřednímu bodu; bez uspořádání,

⁴ Doklady zevrubně snesl Jaroslav Vlček na uv. m., str. 116—118.

bez jednoty střídají se scény hrdinské s výjevy idylickými, postavy dějinně významné s nepatrnými figurami episodickými, politické pŭtky domácí s bohatýrskými boji obrannými; ani cyklické sestavení několika historických period, jako je na př. tažení krále Vladislava do Itálie, vláda Přemysla Otakara II., tragedie Vršovců, neposkytlo dílu částečné jednoty. Vocel, jenž vůbec nevynikal schopností podati hlubší ideový podklad dějin, nevykořistil zde ani svůj bohatý dar dobového koloritu, archaeologického detailu: a tak tato snůška rytířských romancí a lyrických vložek působí se všemi svými velikými slovy dojmem pouze papírovým.

Nedostatečná kompozice a povrchní provedení stupňovány jsou hrubými vadami formálními. Vocel, jenž neměl smyslu pro formu t. zv. vnitřní čili pro stil, který jest úplným souladem obsahu a poetického tvaru, rozlomil svoji skladbu v nahodilé útvary strofické a veršové. Ač veršoval špatně, kdykoliv se pokoušel o řady daktylské nebo daktylsko-trochejské,⁵ ač namnoze psal mdlými assonancemi a planými rýmy, se zálibou volil umělé formy básnické, komplikoval, měnil je násilně, tak že v prvním vydání ‚Přemyslovců‘ stěží lze naléztí strofu, jež by při recitaci zněla jasně, plně a česky. Teprve v opožděném vydání druhém r. 1863, rozmnoženém o řadu básní, hrubé tyto jazykové a veršové nedostatky aspoň částečně byly vyrovnány.

Ale obecenstvo nečtlo básně ani zrakem přísného posuzovatele hodnoty umělecké, ani s kritickým měřítkem historika, žádajícího buď výklad ideový nebo věrnou dějinnou evokaci, ani posléze s důraznými po-

⁵ Upozornil na to J. Král ve své studii ‚O prosodii české‘, v ‚Listech filologických‘ XXI, str. 430.

žadavky uhlazenosti formální; čtenářstvo širší v době politické malosti se spokojovalo zřymovanou kronikou velikosti dějinné a bylo nadšeno úhrnnou snůškou vlastenecké didaktiky. Vocel sám v předmluvě druhého vydání jasně vykládá důvody vnějšího úspěchu díla. ,Přední příčina příznivého výsledku toho byla idea národnosti, podstatný živel básní těch tvořící. Obecenstvo české nalézalo v ,Přemyslovcích' ozvěnu toužení svého po možném hnutí národního života, tehdejšími neblahými okolnostmi sklíčeného; nalezlo tu nejednu myšlenku zřejmě vytknutou, která se až dosud před veřejností tajiti a bedlivě střežiti musela.' Ač někteří znalci shodovali se s úsudkem Chmelenského, jenž (v listě Čelakovskému 30. října 1838) ,Přemyslovce' případně nazval ,matnými a pracnými', přece všeobecné mínění stavělo je vysoko. Nad jiné charakteristický pro populární ocenění ,Přemyslovců' jest výrok současně učiněný dvěma osobami vzájemně úplně cizími na samých hranicích českého jazyka: professor vojenského učiliště v Novém Městě u Vídně T. Burian a báňský akademik Jedlička ve Štávnici mínili, že ,Přemyslovci' jsou pro Čechy tím, čím ,Slávy Dcera' pro všechny Slované.⁶

III.

,Meč a kalich'.

Pohodlnou a suchou manýrou ,Přemyslovců' jal se Vocel chronologicky veršovati další děje české. Pro dobu Lucemburskou přinášel si zvláštní zájem. Cesty za-

⁶ Píše o tom J. Pospíšil T. Burianovi 16. února 1839; dopis jeho (č. 40) viz v listáři ,Z dob našeho probuzení', vydaném F. Čenským v Praze 1875.

vedly jej r. 1836 do vlasti rytířského rodu francouzského, ale historická kořist, kterou tam doufal vyzískati, byla praskrovná. Jan Lucemburský, jako typický repreasentant západního rytířství, byl předmětem zvláštního podivu Vocelova; v ‚Grundzüge der böhmischen Alterthums-kunde‘ (str. 181—183) kreslí jej jako vyvrcholení rytířského mravu v Čechách a přirovnává jej ke králi Artušovi; podle názoru Vocelova kupí se i kolem krále Jana stolní družina rytířská, z níž Vilém Zajíc z Valdeka, Plichta ze Žerotína, Čeněk z Lípy a Klimberk, rytíř smělý, mladý, dobrý druh dospělý‘ vynikli nejslavněji. Ke Karlu IV. Vocel byl veden zájmem dějepisce umění. Nadšený oslavovatel českého trecenta zevrubně studoval malířskou školu Karla IV. a jejího hlavního představitele Tomáše z Modeny, jehož domnělý český původ vědecky vyvrátil. Nechápage doby té s vyššího hlediska historického, ulpíval na statickém pojímání její kultury, jež projevuje se onou ‚ódou, v níž naprosto pohřešujeme vznešenější vzlet básnický, vyšší citů horování‘.¹ Tímto způsobem první obsažnější díl ‚Meče a kalicha‘ opětně spočívá na rytířském a gotickém romantismu jako ‚Přemyslovci‘. Rytířskou udatnost, vlastenecké nadšení Vocel nalézá i ve válkách husitských, jichž lidovému, mravnímu a společenskému charakteru vůbec nerozuměl. Úzkostlivý konservativec, choulostivě se strachující o pohodlný klid svojí studovny, hrozil se rozpoutané síly, nešetřící daných útvarů; ztrnulý archaeolog a mikrologický dějepisce umění nedovedl pochopiti bouře, jejíž blesky srážely románské oblouky a gotické klenby. V ‚Grundzüge‘ líčí husitství jako velký rytířský turnaj, jehož opravdovost zašla

¹ K. Šmídek na uv. m., str. 286.

příliš daleko; v druhém díle ‚Meče a kalicha‘ opětuje se totéž zvrácené pojetí.

Sloučení romancí z doby Lucemburské a z doby husitské, jak je podává ‚Meč a kalich‘ vydaný roku 1843, jest nahodilé a vnější; jednoty v knize opět není. Vocel snažil se zjednati jakousi soustředěnost: seskupuje romance v pevnější celky, doprovází je meditativními a lyrickými partiemi, vkládá historický děj do rámce fantasmagorických vidění a nebeských scén, ale báseň bortí se mu pod rukama v nesouměrnou spoustu epických jednotlivostí a lyrických uzavřených čísel.

Formální roztrženost a nedostatek kompozice jsou však sdruženy v ‚Meči a kalichu‘ s nesprávností a vadností nazírání. Postavy XIV. a XV. věku, které Vocel modeloval si slohem rytířské romantiky, obestíral anachronistickým vlastenectvím a slovanstvím své doby: osamělá královna Alžběta zpívá tóny vlastenecké elegie; polabští Slované stěžují si do svých strastí humánnímu Karlu IV.; Žižka deklamuje uprostřed válečné vřavy o podřízení osobních zájmů vlasti; Prokop Veliký přeje si vlast ‚přivinouti k prsoum toužebným‘; husitští bojovníci táhnou na pomoc ‚tam, kde otroctví řetěz bratry svírá slovanské‘. A tyto prázdné a duté tirády, o nichž autor se domníval, že ‚jsou básněny v pravém českém a slovanském duchu‘², psány jsou v době, kdy Fr. Palacký sbíral a pořádal látku k III. svazku svých ‚Dějin národu Českého‘, t. j. k dějinám českého husitství, kterýžto svazek sám je nepřímým odsouzením Vocelova pojmání. Avšak ještě patrnějšího, opět nepřímého vy-

² Vocelův dopis, v němž se čte tato zmínka, částečně otištěn jest u Šmídka na str. 205; avšak i Jar. Vrchlický ve své úvaze shledává, že ‚forma je jednotnější, češtější, slovanštější‘.

vrácení dostalo se Vocelovi r. 1845. Českoněmecký básník Moritz Hartmann, inspirován jsa titulem knihy Vocelovy, vydal v Lipsku sbírku historických ballad a politických meditací ‚Kelch und Schwert‘; a tu podařilo se německému lyrikovi, jenž odchován byl politickým a sociálním liberalismem let čtyřicátých, proniknouti k náboženskému a společenskému podkladu husitského hnutí, jež, třeba že zbarveno tendencemi moderními, u Hartmanna proniká v dějinné své velikosti a síle.

Než ani v rozvoji novočeského básnictví ‚Meč a kalich‘ neznamenal pokrok, přirovnáme-li na př. básně ‚Prokop Velký‘ (páté číslo cyklu ‚Poslední sen‘) k podobné epické skladbě ‚Prokop Holý‘, kterou Fr. L. Čelakovský vřadil do ‚Ohlasu písní českých‘. Ani Čelakovský, právě tak jako Vocel, nezachytil mravní a náboženský smysl husitství; i jemu jsou táborští bojovníci jen neohroženými válečníky, neúprosnými mstiteli. Čelakovský neidealizuje, válku vykládá temnými motivy lsti a pomsty; hromadí ukrutné činy a děsivé výjevy a rozestírá náladu balladické hrůzy nad celým dějem. Jeho Prokop Holý vztekle točí palcátem nad hlavou, ze žhavých zraků rozesílá blesky, snuje ďábelské záměry, šípem ukutým ze špice, na níž trčela hlava jeho příbuzného, mstivě strlí po odpůrci: husitské boje jsou tu souzeny s hlediska nespoutané síly, které se básník podivuje. Proti tomuto hroznému bohatýru jest Vocelův Prokop Velký ubohý rytíř smutné postavy. S ‚bolnými prsy‘ chodí Prokop ve svém stanu a zakrýváje si oči, pronášá sentimentální monology, v nichž oslovuje vlast jako stydlivý milenec čtyřicátých let svoji snoubenku, a pak ‚ruce založe, oko vlhké klopí‘; posléze, aby uklidnil zdrceného svého druha zprávou o neústupnosti

vzdorující Plzně, pronese delší deklamaci o budoucí slávě v dějinách a komanduje k útoku: husitské boje jsou tu souzeny přecitlivělým srdcem lyrického patetika. Rozdíl pojetí sdružen jest s rozdílem slohu. Čelakovský volil pádný, dlouhý, šestistopý verš ryze epický, jehož důraznost stupňují štěpné rýmy sudé většinou ženské, v energických trochejích duní takřka kolesa válečných vozů husitských — Vocel střídá čisté verše trochejské s nepodařenými řadami daktylotrochejskými, rýmy sdružené s rýmy postupnými a dospívá tak k rýmované próse, působící spíše dojmem falešné strojenosti než zvukové malebnosti.

IV.

„Labyrint slávy“. Poslední verše.

Básnický cyklus Vocelův dovršuje se r. 1846 rozměrnou skladbou poetickou, v níž jako v umělém tkanivu soustřeďují se veškeré nitky předcházejících jeho prací veršových, „Labyrintem slávy“. I tu skrývají se za historickými nebo polohistorickými ději ideje soudobé, i tu mluví osoby vzkříšené spíše suchým důmyslem historikovým nežli tvůrčí obrazností básnickovou tendenčním způsobem moderním. Také tentokrát Vocel vyhrotil svoji skladbu v důraznou didaktickou lekcí národu duševně se obrozujícímu, též zde přesně vyložil svůj poměr k současnému vlastenectví. Též v „Labyrintu slávy“ souvisela volba líčeného ovzduší s odbornými zájmy spisovatelovými, i v detailech této skladby osvědčil Vocel své podrobné vědění archaeologické a kulturně historické a projevil vytrvalost tradic svého rodného města.

Ale mnohem významnější je to, čím ,Labyrint slávy' od Vocelových knih předchozích se liší. Historické pozadí děje namnoze mizí před matným snem a povšechnou vidinou rázu pozdně romantického, z postav individuálně dějinných stávají se všelidské typy povýšené nad století a nad krajové omezení. Výlučně česká národnostní a slovanská idea je zpodobena jako součást věčných kosmických rozporů mezi idealismem a materialismem, vlastenectvím a kosmopolitismem, křesťanským soucitem a egoismem. Výslední tendence skladby není jen zodpovědním otázkou kladených v Čechách, nýbrž vůbec evropských problémů před červencovou revolucí. Didaktická lekce udělovaná národu nevyznívá již všeobecnou klidnou formulí jako kdysi; v kulturním programu ,Labyrintu slávy', vypracovaném v pohodlném klidu učencovy studovny, skryt jest polemický osten proti politickému radikalismu současné mládeže. Pítoreskní středověk, kreslený s detailní zevrubností, není již jen nehybná, pestře a věrně omalovaná kulisa, nýbrž zpěnná hra sil a duševních proudů.

Tento mocný vzestup básníkovy myšlenky, náhle tíhnoucí ke všeobecnému, všelidskému, střemblav se vrhající do černé propasti zejících záhad, letících od historické jistoty k prchavé visi, vzestupu, jenž v ostatní činnosti Vocelově nenalézá analogií a jenž také není podmíněn převraty životními, byl vysvětlován způsobem rozličným. Byl v něm spatřován bezprostřední ohlas rozbourěných moderních hesel, bijících v čtyřicátých letech prudce na zděděné názory obce vlastenecké; Vocel odpovídal v básnické skladbě, podobně jako v současných novinářských statích, způsobem osvíceného vlastence ponurému hlasu západního liberalismu

kosmopolitismu a skepticismu, jako dříve byl tlumočil běžné ideje českého obrození: změna ideového ovzduší podmiňuje přirozeně změnu výsledního díla.¹

Není pochyby, že „Labyrint slávy“ proudím těm z velké části děkuje za myšlenkový svůj charakter; ale jeho koncepce a kompozice, jeho učlenění a rozřešení nejsou než ohlasem a napodobením Goethova „Fausta“.² I nejstručnější skizza obsahu ukazuje jasně, že „Labyrint slávy“ jest pouhou volnou parafrazi tragického mysteria Goethova v pečlivě zachovávaném rámci české ideje národnostní a slovanské.

První verše básně znovu vyvolávají závěrečné partie „Meče a kalicha“ a scény „Posledního Orebity“: bitva Lipanská jest prohrána, táborství je zničeno, nadšený vyznavač kalicha a radikalismu husitského Jan Kutenský chce si zoufati v sebevraždě. Ještě včas však přijde jeho Mefisto, Duchamor; slibem národní spásy získá Jana a krvavým zápisem jeho duši za cenu desetileté věrné služby. Jan služeb užívá měrou svrchovanou; Duchamorovou pomocí dobývá vítězství Sirotkům, jež líčena jsou suchou technikou „Meče a kalicha“. Nelítostným vznícením nedůvěry však duch věčně za-

¹ Názor ten zdůvodňuje a podrobně rozvádí Jar. Vlček na uv. místě; z názoru toho plyne též, proč Jar. Vlček těsně sdružuje „Labyrint slávy“ s K. Vinařického „Sněmy zvířat“.

² O poměru obou básní psal nejprve autor sám velmi zevrubně v předmluvě k „Labyrintu slávy“. Kdekoliv naznačuje úplnou různost skladeb, jest patrné, že se omlouvá. Kriticky poměr rozebral s hlubokým důmyslem K. Šmídek, jehož vývody stručně shrnul a formuloval Jar. Vlček, kdežto Jar. Vrchlický praví přímo: „Výtka faustiady básni neublíží, označuje nanejvýš genre, kategorii, není však zde příznakem neb výtka slepého napodobení.“

pirající počne své dílo negace; Jan se od něho dovídá, že jeho otec, nadšený vůdčí muž katolický, padl rukama Táborův, a proto zděšeně odhazuje dosavadní smysl životní: službu ideji husitské. Duchamor doufá nyní úplně jej získati pro sebe na cestě za fantomem slávy. Lstnému zloduchovi nepodaří se však jeho plán, ani když ve stopách staré lidové pověsti o Faustovi nešťastného svěřence zavede k hluboké a zároveň prázdné disputaci učných mistrův, ani když mu ukáže pražskou imitaci Auerbachova sklepa z XV. věku; Jan Kutenský z veselého reje divokého světa prchá k tichému hrobu matčinu a básník Vocel z barvitého historického realismu rozmarně nakreslených středověkých scén k rytířské sentimentalitě elegických partií ,Přemyslovců'.

Unylá Ludmila, schovanka matky Janovy, vkročí u hrobu matčina do osudů rekových, a čtenář od prvního okamžiku, kdy dívka se objeví, jest jist, že tato andělsky krásná, andělsky ctnostná, andělsky nudná panna Jana vysvobodí. Není jako Markétka slastná past nastřežená Duchamoreem, nýbrž pravý posel boží na zemi; miluje Jana, než nikoli nevinnou smyslností Markétčinou, nýbrž s bezkrevným spiritualismem Klopstockovských milenek. Chce jej zachrániti a užívá k tomu všech se všednělých prostředků rytířských povídek i všech vznešených frasi katolických modlitebních knih. Duchamor tuší její snahu a odvádí Jana na dalekou pout dávnověkostí slovanskou, která má svrchovaně vznítiti jeho ctižádost. Drahocennou štávou omladne Jan jako Faust v čarodějně kuchyni. Jeho cesta do minulosti však pasivní svojí meditací blíží se spíše Childe Haroldově pouti nežli soustavě duchovních dobrodružství v II. díle Fausta. Childe Haroldovské motivy vystupují tu v mo-

difikaci Kollárově: Slované polabští i pobaltiští hynou, velkomoravská říše i slovenské panství padají slovan- skou nesvorností, Rusové trpí návalem tatarským, Srbové porobou tureckou; posléze se Jan s příšerným svým vůdcem octne v domnělé kolébce Slovanstva nad Gan- gem, a se sarkastickým posměchem Duchamor znovu dokazuje Janovi, že jediný východ z věčného bludiště pohrom ovládajících dějiny slovanské jest zaměnění víry a národnosti za kult vítězné hmoty a volného kos- mopolitismu. Jan nevěří a vrací se domů, očekáván jsa Ludmilou, která ještě na zemi jej vysvobozuje za okol- ností velmi romaneskních, umírajíc sama. Tak posléze Jan jest věčnou ženskostí zachráněn od Duchamora, ale svůj úkol neustálého snažení provádí teprve po vykou- pení; v Porýní vynalézá knihtisk, svrchovaně dokonalý nástroj na zvelebení vlastního národa i lidstva vůbec. Výmluvnou apotheosou hrdinského poslání čisté ideje a osvěty báseň vyznívá:

„Nastane vám bojování nové,
nových nepřátel se zdvihá roj;
svaté myšlenky však hrdinové
s hmotem bujným počnou krutý boj —
avšak bitvy krvavé a seče
neotevrou blaženosti chrám:
*Vězte, že jen světla bleskné meče
vydobudou věčnou slávu vám !*“

Bolestné stigma abstraktnosti a fiktivnosti vtiskuje ráz celé skladbě. Goethovým postavám úplně odňat jejich bohatý realismus: Mefistovi překypující humor a kaustický vtip, Markétce erotické kouzlo; místo nich zůstala zosobněná chladná negace a serafické neživotné schema. Jan Kutenský neprožívá nic, nýbrž jen po-

zoruje — ,Labyrint slávy' není básní duševního vývoje, je spíše básní duševní nehybnosti. Není to drama, nýbrž studená reflexe, není to život, nýbrž ztrnulé vidění. I výsledná idea o svrchovanosti a samospasitelnosti práce kulturní koncipována jest chladnou reflexí učence a abstraktního theoretika v střízlivé studovně mezi knihami a listinami. Schází jí, jak již K. Havlíček v památné recenzi v ,České Včele' r. 1846 případně vytkl, jednak přímý, radostný poměr k životu, jednak hrdinská síla a mužná chrabrost. Vocel, syn rodiny úřednické, dlouholetý šlechtický vychovatel, později universitní profesor, pojímal národ abstraktně, kuse, jen učenecky.

Koncem čtyřicátých let Vocel definitivně opouští poesii, v níž přes hlučný vnější úspěch vždy zůstával cizincem, a výlučně oddává se archaeologii a historii umění. Od r. 1842 Vocel žil v Praze, horlivě činný jako publicista, hájící českou věc v německých listech³ a zaměstnán redakcí ,Časopisu Českého Musea', jež vedl osm let do r. 1850, kdy byl jmenován mimořádným professorem archaeologie na pražské universitě. Úzkostlivou konservativnost a opatrnou střízlivost projevoval Vocel právě tak v redakci listu, jako v spolupracovníctví při tiskové cenzuře, kde, pomáhaje Šafaříkovi, pokládán byl za ,muže ducha choulostivého', takže z jeho jmenování censorem byla u nás oprávněná obava.⁴ Nebyl z povznesených duchů jako Palacký, kteří v únavném studiu historickém nepozbývají živého, volného smyslu pro potřeby a touhy neklidné přítomnosti.

³ O publicistické činnosti Vocelově bude řeč na svém místě.

⁴ Píše o tom M. Fialka T. Burianovi r. 1844; dopis jako č. 80. otištěn jest v uvedeném listáři ,Z dob našeho probuzení'.

Básnická činnost Vocelova, jež r. 1847 vykazuje hluboce bolestnou „Elegii nad hrobem J. Jungmanna, (v Časopise Českého Musea), končí r. 1849 dvěma drobnými cykly politické meditace a tendenční reflexe: „Před březnem r. 1848“ a „Po březnu r. 1848“ (opět v Časopise musejním). S těžkým tónem zádumčivé elegičnosti, s ponurou náladou truchlého vlastenectví zachycuje Vocel politickou a duševní stísněnost v Čechách za vlády absolutistické; volí malebné, ač poněkud zamlžené a matné obrazy, aby nemusil mluvití nebezpečnou řečí přímou, skrývá se za klidný historism, aby se nedotýkal bolestných současných aktualit. V druhém cyklu, plném emfatických apostrof, vřelých výkřikův, uvolňuje se výraz, obrazy stávají se průzračnějšími, vztah ke skutečnosti mužnější; leč politický program tu hlásaný je zase ona abstraktní samospasitelnost čisté práce ideové, jak ji známe z „Labyrintu slávy,“ provázená vřelým doporučováním historismu, pro Vocela velmi příznačným. Ale tyto časové úvahy, v nichž, ač utajeny, chvěly se horké otázky dne, básněny jsou mrtvými formami renaissanční poetiky románské, ghaselem, sestinou, kanconou a kanciolem, poprvé do českého verše uváděnými.⁵ Jest tu příkrý nepoměr obsahu i formy básnické, jenž nasvědčuje tomu, že Vocel tvořil spíše chladnou aesthetickou kombinací než z bezprostřední nutnosti poetické, a že umělý tento stilisovatel vůbec nedopracoval se hlubšího názoru o stilové jednotě.

Po stránce čistě technické oba cykly jsou významny; současně s Douchou pokusil se Vocel udomácniti nové útvary veršové v naší poetice. V té pří-

⁵ Podrobný rozbor obou cyklů jmenovitě po stránce formální podává na str. 27–32 dotčené úvahy Jar. Vrchlický.

čině vzdává mu povolany soudce Jaroslav Vrchlický právem svrchovanou chválu: „Uvedení forem těchto do poetiky české zdařilými vzory jest básnický čin, ježž započísti lze v platnou zásluhu oběma těmito nespravedlivě zapomenutým básníkům: Vocelovi i Douchovi. Můžeme říci, že Vocelovi se formy, které si vyvolil, podařily celkem plynněji a hravěji než Douchovi, kdež vynívají při veškeré snaze trochu toporně a těžkopádně. Bylo to vždy obohacení české poetiky dosavadní, otevření nových drah, kde mohl se jazyk vzdělávati k větší stále pružnosti a ohebnosti. Formální ty pokusy zasluhují ocenění a uznání“.⁶

Prací formalisty jest též poslední čin Vocelův, vztahující se k poesii, jazyková a veršová revise „Přemyslovců“ r. 1862, jež dala čtenářstvu knihu nejen rozšířenou o šest básní a naopak zkrácenou o několik prázdných romancí, nýbrž i formálně úplně přebásněnou. Ale východisko těchto pronikavých změn, jak prozrazuje zmínka v předmluvě, není básnické; Vocel nevěří, že „Přemyslovcí“ budou příštími generacemi posuzováni jako dílo tvůrčího umělce, nýbrž jako práce profesora literatury české na vysokých školách.

⁶ Na m. uv. str. 30.

HLAVA TŘETÍ.

FRANT. PALACKÝ V LETECH 1823-1848.

NAPSALI ARNE NOVÁK A JOSEF PEKAŘ.

I.

**Palackého život a styky společenské v Praze
v letech 1823-1848.**

Dne 11. dubna 1823 přišel pětadvacetiletý FRANTIŠEK PALACKÝ do Prahy. Odborná historická studia a vřelá náklonnosti literární přivedly učeného a ctižádostivého mladého muže do nového ústředí společenského, kdež uvítalo jej vlídné a obětavé přátelství obou duševních vůdců národního hnutí obrozenského: Josefa Dobrovského a Josefa Jungmanna. S Jungmannem byl Palacký patrně v písemných stycích od dob ‚Počátků českého básnictví‘, s Dobrovským seznámil se již za vídeňského pobytu r. 1820. Oběma platily jeho první návštěvy v Praze. Hned o polednách po svém příjezdu do Prahy vyhledal Jungmanna a strávil s ním a s jeho přátelskou družinou ostatek dne; nazítří navštívil Dobrovského. ‚Každodenníček‘ zaznamenává pak pečlivě, kterak studia v bibliothece a návštěvy musea střídaly se s obědy u Jungmanna, u Svobody a bratří Preslů, jak Hanka a Macháček provázeli nového druha Prahou.¹

¹ Fr. Palackého Korrespondence a zápisky I, 85, 86.

K studiu v knihovně záhy se přidružila palaeografická soustavná cvičení u Dobrovského, jež pracovitý mladý muž slučoval s vychovatelským úřadem u bohatého velkoobchodníka Ahsbase; brzy otevřely se Palackému pražské archivy šlechtické, desky zemské i dvorské a listinné bohatství pražské městské i guberniální, zejména když Dobrovský nadějného adepta historie doporučil hrabatům Kašparu i Františku Šternberkovi, aby napsal genealogii jejich rodu pro Hormayerův ‚Taschenbuch.‘ Jak energicky a nadšeně zaujat byl Palacký historickou prací, projevuje plastickým líčením svého listu B. Kopitarovi dne 22. června 1823.²

Skvěle provedená genealogická práce o domě Šternberském, za níž následovalo několik prací podobných, získala Palackému celé srdce hraběte Františka Šternberka i titul ‚hraběcího archiváře‘ a kvalifikovala jej pro úkoly tak čestné jako obtížné, jimiž bylo vydání husitských letopisův i kritické ocenění starých českých kronikářů.³ Palacký poznal záhy, že je potřebí změnití životní plán; jak zamýšlený návrat do Prešpurka, tak

² ‚Meine tägliche Beschäftigung ist es, alle Handschriften zu entziffern, Diplome, Bullen und dergleichen abzuschreiben, böhmische Büchertitel zu kopieren und über ihren Inhalt und Form zu referieren. Wenn es nach meinem Wunsche geht, so werde ich binnen anderthalb Jahren nicht nur einen bedeutenden historiographischen Vorrat (zur allgemeinen Geschichte von Böhmen) gesammelt, sondern auch eine möglichst vollständige, kurze und umfassende (quae, qualia, quanta!) Geschichte der čechischen Litteratur zusammengestoppelt haben. Es versteht sich, mit versprochener Hülfe der Prager Herren Litteratoren.‘ (Korrespondence a zápisky II, str. 127 a 128.)

³ O těchto odborně historických pracích Palackého jakožto průpravě k ‚Dějinám‘ viz níže; srvn. i všestrannou stať Josefa Pekaře v ‚Ottově Slovníku naučném‘ XIX, 1902, str. 39 násl.

chystaná cesta po cizích universitách byly odloženy; aesthetické práce zůstaly fragmentem, vědecká kariéra na jejich základě pouhou ilusí. „Ale příznivci a přátelé moji v Čechách nedali mi více opustiti Prahy a já ovšem rád dal jsem se tu držeti“,⁴ praví. Vedle obou historicko-kritických prací pro Učenou Společnost snažili se šlechtití jeho podporovatelé připoutati jej ku Praze i ob-
sáhlým úkolem jiným, z něhož vzrostlo životní dílo Palackého. Od smrti svého pedantického a suchopár-
ného autora, jesuity Františka Pubičky r. 1807, čekala „Chronologische Geschichte Böhmens“, dovedená po
r. 1618, na dokončení; stavové, kteří byli téměř donu-
ceni převzítí celý náklad nepopulárního díla, marně hledali pokračovatele i mezi dějepisci třetího a čtvrtého
řádu; bylať úloha pramálo svůdná, látka buď nedostupná, buď kriticky neutříděná a nerozebraná, censura ne-
vlídná, honorářové podmínky skrovné. Když Palacký ukázal ve „Würdigung“ svůj důmysl a takt při řešení
složitých otázek historické kritiky, zdálo se, že jest přímo povolán, aby zdolal pramenný materiál, o nějž
pokračování Pubičky se tříštilo. R. 1827 počali s ním stavové vyjednávatí soukromě o dokončení díla Pubič-
kova a 29. října téhož roku práci mu svěřili. Palacký nabídku přijal, ač se netajil, že by bylo lépe provéstí
práci, Pubičkou povrchně a chatrně vykonanou, úplně znovu na základech moderních, což záhy formuloval
v obšírném a pronikavém organisačním plánu zemské práce historické dne 24. ledna 1828.⁵ Palacký z vlast-

⁴ „Doslov na místo předmluvy k Radhostu“ otištěn v „Drobných spisech“ Fr. Palackého, díl III, 1902, str. 780.

⁵ O něm pojednal Jaroslav Goll ve stati „Palackého program práce historické“ v „Českém časopise historickém“ 1898.

ního přemýšlení a stavové z jeho hojných podání poznávali jasněji a jasněji, že pouhé dokončení ‚Chronologische Geschichte Böhmens‘ jeho rukou bylo by nejen anachronismem, nýbrž i vnitřním násilím.

Proti zkosnatělému povrchnímu chronistovi doby předkritické stál tu mladistvý žák školy Dobrovského, oplodněný filosofickým názorem dějinným, jež přinesla perioda romantická; proti úzkoprsému stoupeneci vlastivědy ve smyslu racionalistickém nadšený vyznavač ideje národnostní; proti průměrnému členu Tovaryšstva Ježíšova hluboký stoupenec moderního deismu, předpodstatnivšího morálku bratrskou; proti nudnému vyprávěči vnějších příběhův a dat v pořádku chronologickém uvědomělý historik studující i vnitřní procesy organismu společenského v minulosti: střetly se tu dva světy.

Stavové chtěli rozřešiti rozpor velmi rytířsky; již v dubnu r. 1829 přijali návrh, aby Palacký byl jmenován zemským historiografem, leč nedosáhli svolení dvorní kanceláře. Když pak Palacký odepřel pokračovati v díle Pubičkově za pouhý honorář, nebudou-li mu hrazeny výlohy cestovní a přípravy archivní, usnesli se stavové 7. března r. 1831, aby nebylo již v Pubičkovi pokračováno, nýbrž aby Palacký napsal úplné dějiny české ve čtyřech až pěti svazcích a aby mu zálohy, honoráře i stipendia cestovní byly vypláceny z pokladny zemské. Palacký byl takto ve skutečnosti historiografem zemským a tak vystupoval i na hojných zahraničních cestách studijních; oficiálního titulu však dostalo se mu až 29. listopadu r. 1838.⁶

⁶ Akta celé věci Pubičkovské i historiografické pečlivě snesl Jaroslav Haasz ve stati ‚K české historiografii‘ v Památku na oslavu stých zrozenin Fr. Palackého, v Praze 1898, na str. 518—544.

Palackého, přicházejícího z Prešpurka do Prahy, provázela pověst knihomola,⁷ ale záhy vyvrátil ji mladý sličný muž vším slohem svého života. Krásoduchý aestheticismus, jenž rozněcoval a stravoval jeho bohatou spekulaci, prolнул teď jeho životní formy. Vzdal se celou mladistvou bytostí tehdejší Praze, hudebnímu a poněkud lehkokrevnému městu Mozartovských tradicí, kde měšťanstvo s úzkostlivou vybraností napodobovalo společenské mravy šlechtické a kde aristokratické salony pěstovaly, nikoliv bez lehkého stínu půvabného anachronismu, galantní grácii francouzskou; typický představitel tehdejší pražské společenské i umělecké kultury, slavený komponista Václav Jan Tomášek, stal se Palackému přítelem již v prvních dnech pražského pobytu. Jako kdysi mladistvý Lessing v Lipsku strádal prach tísnící mladého učenice, „chtěje se státi člověkem a naučiti se žítí“, tak i mladý Palacký prožíval teď s aristokratickou a poloaristokratickou společností v Praze, jež ráda „vlastenčila po německu“, veselý a okázalý život, krajně odlišný od asketismu prvních let prešpurských. Komorní i virtuosní hudba dávala životu radostný rytmus, plesy a reduty slavnostní lesk; vtipná a vybraná konverzace německá a francouzská vybíjela své pointy při kulečnicku a whistu, francouzská dvornost nadechnutá chvílemi wertherovskou citlivostí nalézala svůdné jeviště ve velikých, pečlivě pěstovaných zahradách na obvodu malé Prahy. Palacký účastnil se všeho.⁸

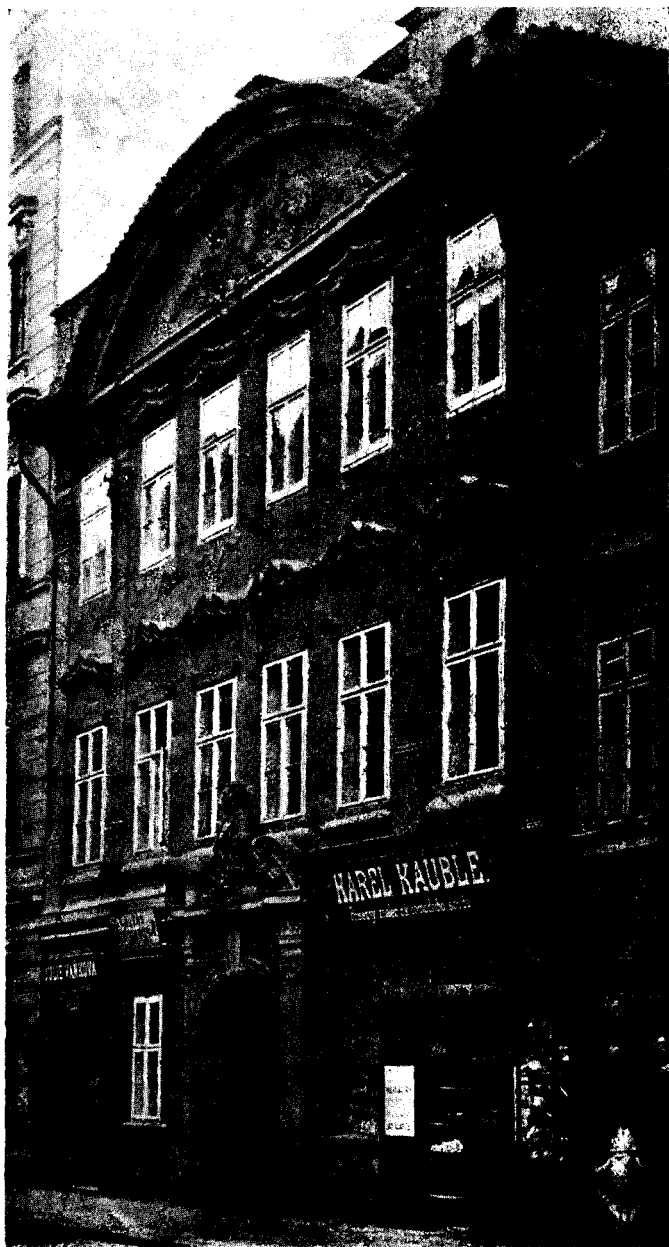
⁷ Zajímavý doklad o tom u M. Červinkové-Riegrové, „Karel Egon Ebert o Fr. Palackém“, v Památku Palackého na str. 39 a 40.

⁸ Obširněji o tom F. L. Rieger, „Za jakých poměrů, zejména sociálních, podnikl Palacký úkol svého života“, v Památku Palackého na str. 45—60 a J. Pekař na uv. m.

Vychovatelství v rodině Ahsbasově, důvěrný styk s hrabaty Šternberky, české jazykové hodiny u knížete Karla Schwarzenberga a kněžny Auerspergovy otevřely mu přístup do nejskvělejších salonů pražských. Navštěvoval často barona Astfelda v pražské domácnosti i na trojském záměčku; bavíval se s rytířem Rittersberkem, zaníceným sběratelem národních písní, i s baronem Stentschem, který rozdělával svůj zájem mezi finanční akce a studia historická; býval vítán u bankéře Desauera i proslulého lékaře doktora Helda. Rodina fürstenberského hospodářského rady Eberta našla v Palackém oddaného přítele, mladistvý krasavec Karel Egon Ebert, slavený pro epickou skladbu ‚Wlasta‘, stal se důvěrným druhem Palackého.

Mladý Ebert zavedl Palackého i do rodiny bohatého advokáta a velkostatkáře dra Měchury, důsledného konservativce a ctitele aristokracie i zřízení patrimoniálního; seznámil jej s mladým Leopoldem Měchurou, rozmilým společníkem a nadaným hudebníkem, i s jeho dvěma sličnými sestrami, z nichž Antonii sám miloval. Též na Palackého působila zprvu Antonie hlubším dojmem, záhy však stala se Teresie jeho osudem. Od října r. 1825 často docházival do graciousního paláce kdysi Mac Nevenova, náležejícího Měchurovům, a tam s Teresí, kterou od dubna r. 1826 uvědoměle miloval, trávil večery; Teresie ‚harfovala‘, Palacký provázel ji na klavír. Stručné a kusé, leč krajně upřímné a hodnověrné záznamy ‚Každodenníčku‘⁹ rýsují namnoze smocným citovým vzrušením rozvoj hluboké náklonnosti Pala-

⁹ Korrespondence a zápisky I, 118 a násl.; srovnej i uvedenou stat Riegrovu a črtu M. Červinkové-Riegrové, ‚Před sňatkem Palackého‘, ve ‚Světozoru‘ 1886.

DŮM MĚCHURŮV, POZDĚJI PALACKÉHO.

ckého. Slečnu Teresii Měchurovou vidíme takměř před sebou: útlá, štíhlá dívka prostřední postavy a křehkých, něžných rysů sklání s nevinnou koketterií a milým čtveráctvím svoji tvářičku, pobledlou poněkud nemocí a ovinutou tmavohnědými kadeřemi; na jemné pleti hraje subtilní něha a ve výrazném hnědém oku žert a kaprice. Zde poznává Palacký novou erotickou kulturu, pravý protiklad citových vznětů, tuch a snů periody přešpurské. Tam v bytosti krásné a dokonalé paní, Niny Zerdahelyové, skutečné zosobnění mravní a duševní gracie anglické, oné hluboké, klidné, zamyšlené krásy, již definoval Shaftesbury a opěvoval Klopstock, zde v nippové křehoucké postavičce mondainní slečny laškovná a rozechvělá, smavá a hravá tělesná gracie francouzská, jaké učila sličná Musarion a k níž vychovával poněkud zženštilý Johann Georg Jacobi; v Prešpurce mění se vznešená erotika v složitou soustavu vážných myšlenek, plachých snův a platonských ideí, v Praze se láska naplňuje hrou, žertem, rozmarem; u paní Niny vzlétá spirituelní přátelství na těžkých, sérafických perutích vesmírem a posléze zadumaně kleká u bran záhrobí s abstraktním pomyslem posmrtného souzvuku, u slečny Teresie raduje se Palacký z plnosti slastného okamžiku a je šťasten, když formou sňatku jeho pozemské blaho jest trvale posvěceno.

Když 16. září r. 1827 na Měchurově statku Votíně Palacký s Teresíí byl oddán, nadobro jsou rozřešeny citové krise jeho mladých let. Současně rozřešena byla i otázka jeho hmotné existence; domácnost bohaté dědičky zaručovala jeho historické práci klid a bezstarostnost. Nescházel ovšem malodušných závistníkův a pichlavých pomlouvačů; sám Jungmann viděl v sňatku

s dcerou poněmčilé rodiny, kde mluvilo se jen německy, nesprávný ústupek karriéře; dne 22. dubna 1828 psal příteli Markovi: ‚Palacký ne co Čech neb Slovan, ale co dobrý Němec své štěstí udělal a tím opět českou stranu poněkud urazil.‘¹⁰ Společensky smělý a vítězný postup Palackého přesahoval obzor maloměstského literárního světa českého, a přece nebyl než souhlasnou ilustrací jeho smělého a vítězného růstu myšlenkového.

II.

Palackého práce aesthetické a filosofické.¹

Práce, jež zaměstnávaly Palackého přímo před příchodem do Prahy, byly většinou rázu aesthetického a svými kořeny tkvěly hluboko v době přešpurské. Již r. 1819 formuloval Palacký své theorie aesthetické literárně, jak vypráví v ‚Doslovu k Radhostu‘²: ‚Utkvěl jsem posléze ve filosofickém zkoumání krásy. Nepředvídal jsem té doby ještě budoucího povolání svého, a *krása*

¹⁰ Citováno u Pekaře na uved. místě.

¹ Palacký jako aesthetic a filosof jest předmětem řady vynikajících monografických studií posledních let; jmenujeme z nich: L. Čech, ‚Palacký jako aesthetic‘, v Památníku Palackého na str. 391—442; O. Hostinský, ‚Fr. Palackého aesthetické studie 1816—1821‘, tamže, na str. 367—390; J. Pospíšil, ‚Hlavní principy krásovědy Fr. Palackého se zřetelem k nauce svatého Tomáše Akvinského‘, Hlídka XV, 1898 (článek právě tak učený jako jednostranný), a zhuštěný odstavec v Zd. Nejedlého ‚Katechismu aestheticky‘, 1902, na str. 55 a 56; L. Čech, ‚Palacký jako filosof‘, Osvěta XV, 1885; týž, ‚Palacký a Kant‘, Čas. Mat. Mor. 1898; T. G. Masaryk ‚Česká otázka‘, v Praze 1895, na str. 96 a násl. Srovnej k tomu i úvodní stati L. Čecha v ‚Drobných spisech‘ Fr. Palackého, v Praze 1902, díl III, na str. 64—255.

² Spisy drobné III, na str. 779 a 780.

ve vědě a umách byla to, co na ten čas vnadilo ducha mého k sobě nejsilněji. Proto přijav na se ouřad vychovatelský r. 1819, zabral jsem se brzy do skládání zvláštního díla ‚O kráse a umění‘. Počátkem roku 1820 přehlížeje své vědecké poznání, vytýká svoji velkou znalost i samostatnost v aesthetice³ a téhož roku píše Janu Kollárovi: ‚Co dělám? Co horlivec pro vlast a umění dělati může: čtu, cvičím se a píši aesthetiku svou. — Mé největší snažení bylo by poučiti příkladem, že nám potřebí již jednou *mysleti*, mluvíti a konati slovensky, odhodícím nezdárné slabikáře německé.‘⁴

Aesthetická práce postupovala pak až do příchodu do Prahy soustavně a rychle; na místě plánu poetiky rozhodl se Palacký záhy pro soustavu aesthetiky a v Prešpurku dokončil první knihu zamýšleného díla, jež obsahovala též dějiny aesthetiky. Tyto byly odtrženy a zpracovány v Čúzu r. 1821 jako ‚Přehled dějin krásovědy a její literatury‘; současně pracoval Palacký o druhé knize soustavné aesthetiky pětidílné a napsal i počátek knihy třetí. Leč pobytem ve Vídni a příchodem do Prahy byly aesthetické práce přetrženy k velikému podivu přátel literárních, kteří v Palackém viděli budoucího profesora aesthetiky na universitě v Praze.⁵ Šafařík psal 22. ledna 1824 z Nového Sadu naléhavým tónem: ‚Což pak Vy, milý příteli, děláte? jak se Vám při pracech Vašich vede? Badání historická, jimž jste se oddali, chvalná jsou zajisté a vzbuzují u všech nás zde radost, naději, potěšení již napřed, ale byla by to

³ Korrespondence a zápisky I, 58.

⁴ ČČM. 1879, str. 381.

⁵ Píše o tom Čelakovský koncem prosince Kamarýtovi, viz Čelakovského ‚Sebrané listy‘, v Praze 1863, na str. 74.

přece veliká zkáza, veliké neštěstí pro ubohou literaturu naši, kdybyste napotom, jak se zdá, pole aesthetiky cele opustili. Oblažte nás, probůh, přece jednou po tak dlouhém prodlení Krásovědou Vaší, anť ji dávno v rukopise hotovu máte a příležitosti tisku by Vám snad Praha poskytla.⁶ Palacký pak práci piloval a upravoval, připravil hotové části k tisku, ale samostatné nové zkoumání aesthetické odložil zcela stranou; jen r. 1828 napsal ‚Das Schöne, ein philosophischer Versuch‘, na požádání dvou velmi milých osob, jimž tehdy ještě nová vědecká terminologie dělala velké obtíže a kteří přece si přáli blíže poznati jeho názory o věci té.⁷ Toto ‚abrégé‘ bylo však již poslední aesthetickou prací Palackého.⁸

‚Krok‘ přinesl r. 1823 ‚Přehled dějin krásovědy a její literatury‘⁹ a téhož roku úvod systematické krasovědy: ‚Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech‘; ostatek Palacký uveřejnil v ‚Časopise českého Musea‘, r. 1827 ‚O krásovědě (první díl)‘, r. 1829 ‚O krásocitu‘ (druhý díl) a r. 1830 ‚O původu komičnosti a tragičnosti‘ (úlolek nedokončeného třetího dílu).¹⁰

V ‚Přehledě dějin krásovědy a její literatury‘ ukázal Palacký svědomitost a hloubku svých průpravných studií aesthetických, jež podníceny čtením Blaira, Addisona, Bouterweka, Schillera, Herdera a ze-

⁶ Korrespondence a zápisky, II, str. 163.

⁷ Gedenkbätter, 1874, str. 4.

⁸ O. Hostinský na uv. místě, str. 389—390.

⁹ Podruhé v ‚Radhostu‘ 1872, I, na str. 285—332, potřetí v ‚Drobných spisech‘ III, na str. 76—114.

¹⁰ Nový souborný otisk v ‚Radhostu‘ 1872, str. 334—425 a v ‚Drobných spisech‘ III, na str. 115—185.

jména Kanta, záhy obsáhly celý obor krasovědy antické, renaissanční, klassicistské a romantické. Nezávisle na zapadlém Kollerově přehledu ‚Entwurf zur Geschichte und Litteratur der Aesthetik‘, prvním pokusu svého druhu, přehlíží Palacký kriticky a historicky vývoj aesthetiky; vytýká s jasností a soustavností základní principy význačných aesthetiků; charakterisuje individuality i celkové směry v antice a v italské, francouzské a německé krasovědné spekulaci novověké; souhlasně s osvícenstvím své doby naprosto pomíjí aesthetiku středověkou, již vděčí za ústřední ideu vlastní aesthetické theorie; vylučuje, jako všickni klassicisté školy Kantovy, z aesthetiky theorii umění; často místo klidného výkladu a soustavné kritiky klade nadšené horování souhlasu i podivu. Jeho souhlas náleží platonskému idealismu, především pak aesthetickému intellektualismu, jak formulovala jej anglická spekulace XVIII. věku, s níž však neshoduje se Palacký v stotožňování dobra a krásy a kterou doplňuje důslednou methodou psychologickou. Tak dospívá úplné samostatnosti vzhledem ke Kantovi, na jehož základech se vzdělal, a tak přistupuje se skvělou vědeckou výzbrojí i s podivuhodnou vnitřní svobodou k úkolu samostatného uvažování a filosofování aesthetického.¹¹

Leč aesthetická theorie Palackého, jak ji vyložil v kusé ‚Krasovědě čili o kráse a umění knihách paterých‘, souvisí nejen se západoevropskými teoriemi aesthetickými XVIII. věku, nýbrž i s duševním okolím, v němž Palacký vyrůstal. Vlastní ideou krásy jest mu ‚božnost, jestotný obsah všech konečných účelů života duševního, jakoby srovnost a podobnost Bohu

¹¹ L. Čech v Památníku Palackého na str. 390—402.

čili účastenství přírody boží a obraz bytu lidského ve člověku.¹² Zda neozývá se tu vedle vlivů scholastických, jež Palacký recipoval prostřednictvím Baconovým,¹³ i silný odkaz bratrského domova a vychování? Klade-li dále Palacký obor krásy do citu a obraznosti, a nikoliv jako Kant ve shodu obraznosti a rozumu, přibližuje se arcí citové filosofii Jacobiho, ale vyjadřuje spolu též mocné a hluboké zaujetí citové stránky své bytosti, jemuž vlivem paní Zerdahelyové podlehl a jež vyjádřil i ve své veršované poesii. Jindy jest jeho oporou proti Kantovi Herder, klade-li důraz na původnost, bytnost, zákonnost, samostatnost ideje krásy a odůvodňuje-li možnost esthetiky jako vědy; pro svůj methodický postup volí si za vzor racionálně psychologickou metodu anglických aesthetiků XVIII. věku, konstruuje si při tom aprioristicky pojem krásna.¹⁴ O Herderovi krásně napsal již v „Dějínách krásovědy“: „Duch čistého člověčenství zdál se spočívati na něm jako na svatém knězi svém a mluvíti z něho i ve krásovědě;“¹⁵ byl zasažen jeho vlivem mocně v skladbách básnických i v celém pojetí poesie: vybraný klassicism a humanitní názor životní sblížovaly Herdera s prostředím prešpurským. Také duch anglických intelektualistův a moralistů XVIII. věku, především Shaftesburyův, spočíval na kruzích, s nimiž se Palacký v Prešpurce stýkal: paní Nina Zerdahelyová byla, jak řečeno, zosobněním Shaftesburyovy harmonické kallokathe.

¹² Drobné spisy III, str. 129.

¹³ J. Pospíšil na uv. m.

¹⁴ L. Čech v Památníku Palackého na str. 407.

¹⁵ Drobné spisy III, str. 105; podobně mluví i Jan Kollár ve „Slávy Dceři“ I, 64 o Herderovi jako „knězi člověckosti“.

Všemi těmito cestami, k nimž ukazovalo mu literární studium i myšlenkové okolí prešpurské, usiloval Palacký vymaniti se z čarovného kruhu ideí Kantových, které podmanily si jej již vlivem profesora Žigmondyho. Na základě Kantově Palacký buduje celou soustavu. Přijal a prohloubil estetický subjektivismus Kantův, jenž v německé krasovědě nenalezl stoupencův, a ukázal se tak jeho žákem (výklad o tom, jak možno a vysvětlitelno, že krása přece jeví se v předmětech, měl býti podán v III. knize ‚Krasovědy‘, ale zůstal nevypracován), vystoupil však proti němu, prohlásiv krásu za samostatnou působnost ducha. Přes to a přes vlivy Fichteovy, Jacobiho, Herderovy a Platonovy zařazuje dějepis krasovědy dílo jeho v sousedství Kantovy spekulativní estetiky.¹⁶ Palacký měl však k aestheticce osobnější a přímější poměr než jeho královecký učitel, jenž krasovědou doplňoval svoji soustavu theoretické filosofie; Palacký byl básník i literární kritik, hudebník i znalec malířství; slovem: Kant o kráse a umění theoretisoval, Palacký je procítil a prožil.

Krasovědné fragmenty Palackého obsahují mnohem více než slibují; z jejich náповědí a principů lze vyvoditi i Palackého metafysiku a ethiku; T. G. Masaryk právem nazývá jeho stať ‚Krasověda‘ ‚noetikou, v níž podává Palacký svou theorii poznání.‘¹⁷ Filosoficky jako esteticky Palacký vychází od Kanta, prohlubuje jej Herderem a Jacobim; reaguje proti jeho filosofii rozumu svojí filosofii citu, podle níž rozum má pouze platnost formální a regulativní a v níž uznává se cit za základní

¹⁶ Tak v stručném přehledě Zd. Nejedlý na uv. m., str. 50—59.

¹⁷ Česká otázka str. 98.

mohutnost ducha lidského. I ve filosofii jako dříve v aesthetice vztyčuje si aprioristicky několik samostatných principů, jež kritika Kantova podvrátila; věřící idealista, jenž v pozdějších letech vrátil se i k víře v osobního Boha, pokládal Boha, přírodu a ducha za principy reální. Nad celou filosofickou stavbou Palackého, zbudovanou sice na cizích základech, ale z vlastního myšlenkového staviva, klene se jako vznešená kopule idea božnosti, kterou poznali jsme v jeho aesthetice a s kterou setkáme se i v jeho díle dějepiseckém — — tu zvolna končí se spekulace, aby počala se modlitba činem, prací, mravní akcí. Palackého filosofie, vůbec aprioristická, odhaluje posléze absolutno způsobem takřka theologickým a svou etikou vychovává jednotlivce i národ k tomuto absolutnu: pokračovati k božnosti humanitou a náboženstvím jest závěrečné slovo jeho filosofie.¹⁸

Ukazuje nám tudíž aesthetická a filosofická činnost Palackého nejen po stránce chronologické a vnější, nýbrž i po stránce psychologické a vnitřní, vývojovou průpravu jeho historického díla a politického programu; dalyť mu ono velké ideové pojetí, jímž se úspěšně liší ode všech svých předchůdců. Mají však i jiný význam vývojový pro osobnost svého autora. Mládí Palackého značeno jest důsledným úsilím proniknouti k očividné pravdě, dobytí si myšlenkové skutečnosti, zmocnění se životní reality. Básnická činnost stojí tu na nejnižším stupni: Palackému potud stačí abstraktní krása, tradiční schema, klassicisticky stilisovaný matný obraz života.

¹⁸ Tak pojímají shodně filosofii Palackého I. Čech v Osvětě XV, 1885, T. G. Masaryk na m. uv. a v koncisením přehledu I. Pekař v „Ottově Slovníku naučném“.

Již v „Počátcích českého básnictví“ jeví se pokrok; Palacký chce klasicismus opřít o českou půdu, postaviti poetickou fikci na podstavu daných poměrů. V aesthetických studiích opět jde dále: sestupuje až k samému temnému dnu krásných jevů, táže se po poslední příčině dojmův a místo matné všeobecnosti nabývá logické jistoty o krásnu, jež vyčerpává jeho životní zájem. Pražský pobyt posléze přináší dovršení a v historickém studiu dává mladistvému učenci realitu, pravdu, skutečnost v míře svrchované.

Těž novočeský vývoj literární pronikavě byl zasažen těmito aesthetickými pracemi Palackého. Dovršují se v nich pokusy o českou vědu národní, jimiž se Josef Jungmann se svojí družinou významně a vítězně postavil proti užším a skromnějším požadavkům starší generace obrozené. Palacký ukázal schopnost českého jazyka i pro pomysly nejabstraktnější, pro ideje nejsložitější, pro vědní obor nejsubtilnější: byl po Tomáši ze Štítného, jehož dotud neznal, zase prvním pěstitelem filosofie jazykem a jistou měrou i duchem českým. Byl myslitelem samostatným, jenž přijímal cizí ideje, aby je rozvil, doplnil, modifikoval, a nikoliv pouhým eklektickým kompilátorem, jakými se ukázali pozdější filosofičtí pracovníci školy Jungmannovy, Antonín Marek a K. F. Hyna. Proto musil nově tvořiti řeč, nově hledati terminologii, a učinil to s mladistvou odvahou i s tvůrčím štěstím, třeba později sám neschvaloval všech vlastních neologických pokusův a činů, jež se organicky pojily k podobné činnosti Jungmannově a jeho druhů. Literární historii jeví se však jeho filosofické názvosloví, ať užito již v pracích samých, ať shrnuto ve stať „O kus české terminologie filo-

sofické,¹⁹ krásným i odvážným činem. Dosah činu toho dá se posouditi také, čteme-li živý a svěží, jasný a klidný překlad části Platonova ‚Fai dra‘,²⁰ o němž platí slova, kterými Palacký shovívavě posoudil J. Černého převod ‚Faidona‘ Mendelssohnova. ‚Spis tento ušlechtilý v oděvu českém nejináče než jako pouhý originál se čte; překladateli podařilo se spojit v něm okrasy jak vědeckého, tak pulárního slohu našeho‘.²¹ Tak lze o mladistvém Palackém i použití ve filosofickém oboru krásných slov, jimiž případně charakterisoval jeho starého učitele Dobrovského Goethe: ‚Kamkoliv zasahuje, tu hned jest patrný mistr, který všude pochopil svůj předmět a kterému se zlomky rychle v celek řadí.‘

III.

Dobrovský a Palacký.

Hrabata František a Kašpar ze Šternberka. Založení Musea království českého.

Poznali jsme hluboké a opravdové úsilí Františka Palackého postoupiti v aesthetických a filosofických spisech k samé podstatě věcí, k myšlenkové realitě a skutečnosti. Přechýlení od aesthetiky k historii mělo úsilnou snahu tu dovršiti. Vůdci a rádci Palackého při tom byli dva mužové, náležející myšlenkovým směrem i přátelskými styky těsně k sobě: Josef Dobrovský a hrabě František Šternberk.

Přesný výklad mocného vlivu, jímž JOSEF DOBROVSKÝ hned v prvních týdnech pražského pobytu působil na

¹⁹ ČČM. 1827 a v Drobných spisech III, 191—198.

²⁰ ČČM. 1828 a v Drobných spisech III, 199—207.

²¹ ČČM. 1833 IV, str. 462 a v Drobných spisech III, 644.

Palackého, jest dosti obtížný. Methodický a čistě vědecký význam palaeografických cvičení, historických diskussí, archivních studií pod vůdčím dozorem Dobrovského jest nesporný;¹ leč rádi bychom znali i psychologický poměr, ideový vztah obou v této době; dojísta nebyl vyčerpán na půdě pouhé historie. Učitel a žák, kteří tu stáli vedle sebe, byli zástupci protichůdných světův ideových a dokonce dvojí skvělý příklad krajně odlišných duševních organisací. Dobrovský důsledný osvícenec v světlých a jasných tradicích XVIII. věku, Palacký zanícený romantik, odchovaný ideami nového století; Dobrovský vyhraněný racionalista, nenávidějící sentimentálního zmatku a citového upřílišení, Palacký vyznavač filosofie citu; Dobrovský kritický skeptik přísné observance, Palacký abstraktní apriorista odvážných koncepcí metafysických; Dobrovský neúprosný strážce střízlivé a vážné pravdy ve vědě a literatuře, Palacký mladistvý nadšenec, kolísající mezi aesthetickým zanícením přespurské doby a národnostně literárním nadšením družiny Jungmannovy v Praze; Dobrovský rozený analytik, Palacký předurčený mistr synthese. Nebyla tu snad nedorozumění, jimiž bychom si mohli vysvětliti nedůslednost úsudků Palackého o učiteli po jeho smrti,² nebylo tu snad přitahování a odpuzování dvou polů protivných? Tolik jest jisto: nikdo nebyl uzpůsoben do té míry jako Dobrovský, aby mladistvému Palackému, jenž bez rovnováhy vznášel se v aesthetickém vzducho-

¹ O vlivu Dobrovského na odbornou historickou práci Palackého viz níže.

² Viz rozpor pojetí Dobrovského v Palackého přednášce ‚Josef Dobrovský's Leben und gelehrtes Wirken‘ 1833 (otištěné v překladu v Drobných spisech III, 418—449) a v úvodě díla ‚Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache‘ 1840.

ŠTERNBERSKÝ DŮM NA MENŠÍM MĚSTĚ PRAŽSKÉM.

prázdném prostoru, dal pevný bod, na kterém by mohl jistě stanouti. Pohnul-li Palacký s tohoto bodu naší zemí, není to v poslední řadě zásluhou jeho učitele a mistra.

Dobrovský uvedl Palackého do domu Šternberského na Malostranském náměstí a sblížil jej s dvěma nejskvělejšími osobnostmi české šlechty současné, s hrabaty Františkem a Kašparem Šternberky.³ Byli to bratřenci dvou rodových linií, leč dlouho žili tak neroz-

³ Oba bratrance nevyrovnatelně charakterisoval Palacký sám: Františka v nekrologu v „Jahrbücher des böhmischen Mu-

lučně spolu, že nejen současníkům, nýbrž i historii rysy jejich chvílemi splývají, ač ve skutečnosti byly to individuality značně odlišné.

FRANTIŠEK hrabě ŠTERNBERK-MANDERSCHIED (1763 až 1830) choval pod svým mužným, krásným čelem, jež s antickým profilem, lysým předhlovím působilo dojmem vzácné jemnosti a pravidelnosti, neobyčejnou kulturu aestheticou. Odchovanec velkodušného zakladatele slavného musea kolínského, kanovníka Wallrafa, zamíloval si záhy věci krásné a jemné; uměleckou zálibu prohluboval dějepisnými odbornými znalostmi; široký rozhled velkého světa snoubil s oddanou náklonností vlastivědnou. Založil sbírky mincí a mědirytin — těchto milých a zdobných předmětů, tolik favorisovaných rokokem i empirem, — jež hledaly sobě rovných; dal r. 1796 podnět k utvoření ‚Společnosti vlasteneckých přátel umění‘; přičinil se o zařízení akademie výtvarných umění; každý rok obracel se vzletnými klassicisujícími promluvami k žákům akademie při slavnosti udílení cen. Palacký v jeho osobě našel mnoho nových podnětův a mnoho dobrodějných rysů: záliby historické a aestheticé, jemný takt světoobčana i oddané srdce vlastence, seum‘ 1830, I (Drobné spisy III, 412—418), Kašpara v předmluvě k jeho autobiografii v Praze 1868; a zejména oba společně v mistrovské charakteristice přednesené 15. prosince 1842 v ‚Učené Společnosti‘ pod titulem ‚Hrabata Kašpar a František Šternberk a jich působení pro vědu a umění v Čechách‘ (vydáno v Praze 1843, znovu otištěno v Drobných spisech III, 449—486). S jiného hlediska líčí Kašpara Šternberka krásná stať Aug. Sauera ‚Goethes Freund Graf Kaspar Sternberg und sein Einfluss auf das geistige Leben in Böhmen‘ (‚Gesammelte Reden und Aufsätze zur Geschichte der Literatur in Österreich und Deutschland‘, ve Vídni 1903, na str. 51—80).

KAŠPAR HR. ZE ŠTERNBERKA.

osobní zkušenosti i politický rozhled. Neklameme se dojista, přičítáme-li hraběti Františku Šternberkovi účast na tom, že historik Palacký uvedl v souhlas národnostní zápal romantický s teritoriálním a politickým vlastnictvím osvícenským.

KAŠPAR hrabě ŠTERNBERK (1761—1838) jest zajímavá, skoro románová figura dohasínající kultury XVIII. věku, graciosní směs diplomata a učence, filosofa a kavalíra. Nejmladší syn vedlejší linie Šternberské musí studovati theologii; volí Itálii a v Římě žije Winckelmannovi a antice, Wertherovi a umění. V Řezně nastupuje kanonikát a pěstuje tam snahy přírodovědecké a popularisační. Jest vyslán do Paříže v průvodu důležitého diplomatického poselství a tam buď konferuje s proslulým palaeofytologem Faujasem de St. Fond a s Decandollem o vymřelých bylinách nebo baví se s císařovnou Josefou o sazenicích novohollandských rostlin její zahrady. Když

náhlou smrtí bratrovou připadá mu velké panství doma, opouští své učené přátele a podniky v Řezně s elegickým povzdechem ‚dulcia linquimus arva‘ a zahajuje v Čechách akci spíše přírodovědeckou než administrativně hospodářskou. Panství Radnické zaměstnává jej nikoliv jako šlechtice, nýbrž jako učence, skýtajíc hojně látky pro jeho hlavní díla ‚Versuch einer geognostisch-botanischen Darstellung der Flora der Vorwelt‘ a ‚Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke‘. Posléze nachází nejskvělejší odměnu svých snah, stává se přítelem a korrespondentem Goetheovým, s nímž se sdílí o geologické zájmy, týkající se krajiny Chebské.⁴ Má mnoho společných rysů s Goethem kmetem a s Goethem vědeckým pracovníkem; tento vysoký, silný stařec ostře a pádně řezaných rysů, připomínajících přísnou a mocnou krásu bust antických mudrců, jenž případně byl nazván ‚sidus virtutis, patriae ac naturae studio rutilans‘,⁵ repraesentuje v Čechách více než kdokoliv jiný kulturu Goetheovskou.

Ke jménům těchto ušlechtilých dvou bratranců, jež vděčně jsou vepsána také na listech prvních nově-českých pokusů básnických,⁶ pojí se i významný čin založení zemského musea. Společná záliba vlastivědná slučovala je při tom činu; sdružení umělecko-historických snah Františkových s přírodovědeckým zápallem Kašpa-

⁴ A. Kraus, Goethe a Čechy, v Praze 1897, str. 120—126 a ‚Briefwechsel zwischen Goethe und dem Grafen Kaspar von Sternberg‘ (Bibliothek der deutschen Schriftsteller in Böhmen XIII), v Praze 1902.

⁵ Nápís na Kašparově kenotafiu u sv. Salvatora 6. února 1839.

⁶ Puchmajer dedikoval ‚Nové básně‘ r. 1798 bratru Kašparovu Jáchymovi, další svazek Františkovi a poslední r. 1814 Kašparu ze Šternberka.

rovým zaručovalo novému podniku žádoucí všestrannost, jíž se nedostávalo mnohým obdobným zřízením v zemích jiných.

Idea museí, vzkličivší z uměleckého nadšení pozdní renaissance a jednostranně oplodněná v XVII. věku zálibou v kuriositách, nabyla na rozhraní XVIII. a XIX. století jmenovitě na půdě rakouské konkrétních tvarů v instituci museí zemských. Všestranný vědecký zájem o nejrozmanitější obory vědní, národohospodářské a průmyslové snahy reformní, mocně probuzený interes vlastivědný, stále vzrůstající pokroky věd přírodních se skupuje osvícenství ve všeobecných institutech zemských, zřejmě stojících proti podobným museím říšským.⁷ R. 1802 zřízeno bylo z odkazu hr. Františka Széchenyiho uherské národní museum v Pešti, v němž sbírky přírodovědecké udržovaly rovnováhu se sbírkami starožitnickými; r. 1803 daroval štědrý testament sedmihradského státníka Samuele von Bruckenthal městu Sibiní museum, bohatší poklady uměleckými než přírodními. Nad jiné účinně působilo ‚Johanneum‘ ve Štyrském Hradci, v němž bystroduchý arcivévoda Jan r. 1811 stvořil zanedbané zemi skutečné duševní středisko: věda i umění, historie i technologie, přírodní bohatství i archaeologie našly tu přístřeší. Brněnské museum Františkovo, r. 1818 péčí Moravsko-slezské společnosti pro zvelebování rolnictví zřízené, klonilo se jednostranně k oekonomii a přírodopisu, ovšem v souhlase se směrem svých zakladatelův.

⁷ Rozbor otázky organizační podává von Eitelberg v stati ‚Centralisation oder Reform der Museen‘ (Oesterr. Revue 1863, II); srovnej též spisek Palackého ‚Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842‘ (otištěný v Drobných spisech III, 299—324).

Tyto vzory daly vnitřní podnět k založení českého zemského musea, vnější pak mimoděk poskytl ušlechtilý philanthropism XVIII. věku.⁸ Když r. 1817 aristokratům českým vraceny jsou peníze, jichž bez úroků byli zapůjčili na obilí chudině stížené nouzí, šlechtici věnovali polovinu sumy na zemské museum, pohnuti jsouce vybidnutím hraběte Klebelsberka. Myšlenice dostalo se vřelého uvítání nejvyšším purkrabím Františkem Antonínem hr. Kolovratem-Libštejnským a Kašparem hr. ze Šternberka. Dne 18. dubna 1818 přinesl již úřední list provolání ‚Vlastenským přátelům věd‘, podepsané hr. Kolovratem-Libštejnským. Po rhetorickém odkaze k slavným dobám věd a umění v Čechách za Karla IV. a Rudolfa II. provolání formuluje mnohoslovně a nadšeně svůj program, jenž zahrnuje vlastivědu v nejširším smyslu, jak v oboru historicko-zeměpisném, tak i v přírodopisném. Úspěch provolání byl skvělý: když 11. června 1820 museum posléze bylo úředně potvrzeno a veřejně se ustavilo jako ‚Společnost vlastenského Musea v Čechách‘, obsahoval mladistvý ústav poklady již tak cenné, jakými byly sbírka přírodnin a knihovna hr. Kašpara Šternberka, rukopisy a inkunabule hr. Josefa Kolovrata-Krakovského, mineralogická kolekce Františka Antonína hr. Kolovrata-Libštejnského atd. Členstvo z úřednictva, kněžstva, učitelstva i měšťanstva hlásilo se v hojném počtu; do konce r. 1822, kdy na místě správy provisorní s nejvyšším purkrabím hr. Kolovratem v čele nastoupila správa nová, v níž předsedal Kašpar ze Šternberka a jíž též jeho bratranec František

⁸ Obšírněji o tom všem jednájí V. Nebeského ‚Dějiny Musea království českého‘, v Praze 1868, a stručně Jar. Vlček v ‚Dějínách české literatury‘, dílu II. část 2., str. 95—97.

činně se účastnil, bylo museum vnitřně většinou zorganizováno.

Museum mělo v celku ráz stavovsko-zemský; proto jednací řečí byla němčina, proto v programu prvotně nehleděno ku pěstování řeči a literatury české. Okolnost ta nemile překvapila družinu Jungmannovu, jež zásadně národnost stotožňovala s jazykem; zdálo se, že nové museum je dokonce krokem nazpět proti neprovedenému plánu ‚Národního Musea‘, osnovanému hr. Bedřichem Berchtoldem, Jungmannem a Preslem r. 1818, především k podpoře činnosti literární a jazykové.⁹ Leč když deputaci Jungmannovu, Preslovu a Millauerovu nejvyšší purkrabí potěšil příhodě obratu a sladce znějícími slovy: ‚Noch sind wir eine Nation‘, přidružili se s nadšením i jazykoví nacionálové ku příznivcům Musea, a Jungmann psal radostně v Šenfeldovských ‚Pražských novinách‘ dne 25. dubna 1818: ‚Vlastenci! *Ejhle, dávná žádost naše, zaražení společnosti pro zachování a zvelebení jazyka českého, vyplněna jest.* Pod křídlem mocným vysoké šlechty naší vzniká Národní Museum, jehož *hlavní účel jest zachování jazyka, zachování národu českého.*‘¹⁰ Proměnití tuto slastnou naději v skutečnost, bylo čestným úkolem Františka Palackého.

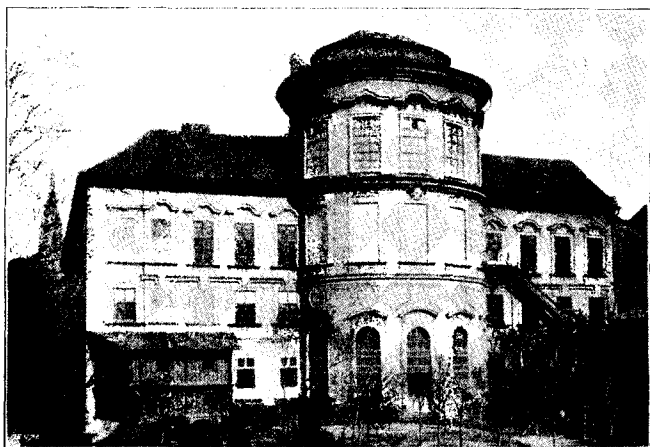
IV.

Vznik obou časopisů musejních. Palacký jako redaktor.

Všeobecné sympathie, jimiž bylo uvítáno zřízení musea, záhy potuchly. Místnosti, jež zjednány byly pro

⁹ Srv. K. Tieftrunk, ‚Dějiny Matice České‘, v Praze 1881, str. 9 a 10.

¹⁰ Tamže str. 13.

ČESKÉ MUSEUM V PALÁCI ŠTERNBERSKÉM NA HRADČANECH.

sbírky v paláci někdy Šternberském za residenci arcibiskupskou na Hradčanech, byly odlehlé a nevhodné; předseda Kašpar ze Šternberka dal se příliš ovládati vlastními přírodovědeckými zálibami a zanedbával historickou stránku musea. Tak instituce, jež čínorodě měla zasáhnouti do duševního života v Čechách, stála mrtvě a opuštěně mimo veřejnou pozornost a veřejnou působnost. Kašpar i František Šternberk těžce nesli tento neutěšený stav věcí. Jednoho hovoru o tom, dne 20. prosince 1825, byl v paláci Šternberském vedle Dobrovského účasten i František Palacký. Rozmluva vyšedší z beznadějného stavu musejního, záhy se proměnila ve vášnivou diskusi o národnosti. Dobrovský se sdílel o skepsi Kašparovu, kdežto v hr. Františkovi našel Palacký spojence pro své zásady národnostně obrodné. Palacký střetl se zejména se svým učitelem, jemuž vyčítal, že zanedbává živý jazyk český, a uchvácen pronesl

proslulá slova: ‚Jáť aspoň, kdybych byl třeba z cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si ukládal přičiniti se všemožně, aby aspoň čestná po něm zůstala památka v dějinách člověčenstva.‘¹

Ale rozmluva vrátila se k svému východisku a Palacký formuloval svůj názor o zlepšení stavu musejního v pozitivní návrh vydávati nákladem musea dva časopisy musejní. Hrabě Kašpar požádal Palackého o vypracování speciálního návrhu, který jest nám zachován. ‚Hlavní účely časopisů byly by‘, praví Palackého podání ze dne 27. prosince 1825:² ‚1. U Čechů udržovati a podporovati znalost a zároveň zájem pro účely Musea vyslovené ve stanovách Společnosti, totiž pro vlastivědu a vědy exaktní. 2. Tvořiti ohnisko a středisko nejen pro všechny vlastenecké spisovatele, kteří jsou činní v oněch oborech, ale i pro předměty samy, které k oněm účelům se vztahují. 3. Oproti cizině tlumočiti tak řfkaje hlas národa, ohlašovati samostatnost intelligence ve vlasti nabyté a proti křivým nejčastěji úsudkům ciziny zastávati národ; hlavně ve příčině historické, vědecké a umělecké.‘ Vysoce charakteristická jest argumentace, proč mají vycházeti časopisy dva, český a německý. Jelikož však literární působení a obcování v Čechách dvojm jazykem, českým a německým, na dvě jest rozděleno, z nichž jeden jest vlastní historický jazyk národní jakož i jazyk větší části lidu, druhý pak obyčejnější jazyk vzdělanců; jelikož nedá se neuznati zá-

¹ Celá rozmluva reprodukována u Jar. Vlčka, ‚Dějiny české literatury‘, dílu II. část 2., str. 151—152.

² V ‚Gedenkbätter‘ na str. 47—55 a v ‚Drobných spisech‘ III, str. 257—263.

vodění, ano i jistá žárlivost přívrženců obou jazykův a literatur ve vlasti; jelikož Museum nesmí ani ignorovati tohoto vzájemného zápasení, ani v něm jednostranně postaviti se na jednu nebo na druhou stranu, poněvadž dle svého určení má býti na obě strany stejně povzneseno a na obě vykonávati stejný vliv: tu se zřetelem k tomu zdá se býti nevyhnutelně potřebno, aby přikročilo k vydávání dvou časopisů, českého a německého zároveň, ač-li chce úkolům svým zadost učiniti a ač-li si nechce skutečným, jednostranným postavením se na jednu stranu jednu část národa odciziti.³ Memorandum naznačuje určitě i program, který má obsahovati dějepisné rozpravy, zprávy o museu, o českých rukopisech doma i v cizině, kritický přehled cizích publikací o Čechách, bibliografii literární, kroniku současných událostí, drobné glossy k veřejnému životu, úplný nekrolog, stati přírodovědecké a exaktní, rozpravy z oboru krásné literatury, filologie, belletristiky a prostonárodní filosofie, výňatky ze starého českého písemnictví.

Na základě tohoto podání vymohl si hr. Kašpar ze Šternberka na výboru musejním, aby svolil k vydávání obou časopisů, k potřebné půjčce i k dalším krokům přípravným;³ vydal svolání k obecenstvu, obrátil se dne 15. ledna 1826 k praesidiu gubernia, aby povolilo vydávati časopisy, a dvěma skoro stejnými listy, jednak ke kancléři hr. Antonínu Bedřichu Mitrovskému, jednak k praesidentu policejní komise ve Vídni, hr. Josefu Sednickému, s prosbou za podporování žádosti. V dopise k hr. Sednickému (koncept jest prací Palackého)

³ Obširné zprávy o celém jednání podává V. Nebeský, „Dějiny Musea království českého“, v Praze 1868, na str. 50—59.

formuluje se účel musea i listu slovy zvláště krásnými.⁴

Již 23. února 1826 oznamoval purkrabí František Antonín hr. Libštejnský z Kolovrat Kašparu ze Šternberka, že došlo povolení k vydávání dvou časopisů musejních, s výslovnou klausulí co do přísného censurování jejich.⁵ Hrabě Kašpar ze Šternberka zpravil Palackého, jenž té doby dlel za archivními studii ve Vídni, o došlém povolení, a když od něho 14. května 1826 obdržel nové podání o plánu a technických podrobnostech obou listů, nabídl mu oficiálně redakci a s ní spojené práce administrační. Palacký nabídku přijal; dne 15. května 1826 byl formálně jmenován redaktorem obou časopisů a podřízen redakčnímu komitétu, v němž zasedal Dobrovský, professor Millauer a professor Steinmann.

⁴ „Das böhmische Museum soll meiner Ansicht nach sich nicht damit begnügen, in seinen Sammlungen und der Bibliothek der heranwachsenden Generation Mittel zu ihrer vollständigeren Ausbildung darzubieten: es soll vielmehr dem Geist der ganzen Nation eine Richtung beibringen, nach Erwerbung nützlicher Kenntnisse zu streben, es soll den Trieb zu einer höheren Bildung erwecken, von dem spekulativen zu dem praktischen Wissen leiten, die Aufmerksamkeit der Menschen aller Stände zu demjenigen wenden, was die Natur zur Veredlung, der Kunstfleisz zur Verbesserung im Vaterlande darbietet, es soll das Ehrgefühl der Nation durch Erinnerungen an die Vorzeit zu einem Streben nach höherer Vervollkommnung erregen, mit einem Wort, die zeitgemäße Ausbildung der Nation fördern.“ (Korrespondence a zápisky II, 251.)

⁵ „Dass bei den aufzunehmenden Aufsätzen eine umsichtige und strenge Censur eintrete und dass jene Aufsätze, welche sich auf politische Verhältnisse in geschichtlicher oder irgend einer andern Hinsicht beziehen, ohne hochortige Beistimmung zum Drucke nicht zugelassen werden dürfen.“ (Korrespondence a zápisky II, 252.)

Tak po vykonaných přípravných pracích mohly počátkem roku 1827 vyjít nové dva časopisy, německý měsíčník ‚*Monatsschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*‘ a český kvartálník ‚*Časopis společnosti vlastenského Museum v Čechách*.‘⁶

Jak ukazuje již organizační plán, oba časopisy měly býti literárním ztělesněním vlastivědných snah musejních s důrazným zřetelem k vlasteneckému a národnímu hnutí; vedle starších ideí obou hrabat Šternberků dal jim podklad uvědomělý nacionalism Palackého, a Palacký bedlivě vypracoval též všecek podrobný postup práce. Nebyl tu bez vzorův a předchůdců; co pro vlastivědu českou měly zna-

Č a s o p i s
společnosti
vlastenského Museum
v Čechách.

První ročník.

Svazek první.

V Praze, nákladem Českého Museum.
1827

⁶ Od pátého ročníku změněn byl název v ‚*Časopis českého museum*‘.

menati obě nové revue, to pro vlastivědu rakouskou konaly od osmnácti let vídeňské periodické publikace rakouského politika a historiografa Josefa von Hormayra (1781—1848).⁷ Z nich byl ‚Taschenbuch für vaterländische Geschichte‘ (ve dvou řadách 1811—1814 a 1822—1848) rázu spíše populárního, ‚Archiv für Geschichte, Statistik, Litteratur und Kunst‘ (1809—1828) povahy spíše vědecké. Soustředily se tu veškeré vědecké snahy říšské, a to bez centralistických tendencí; historie, studium pramenů, dějepisná kritika, archaeologie stály v popředí; biografické a bibliografické zprávy se střídaly s úvahami o německé, české a maďarské literatuře; také technologie, průmysl, ba ani válečnictví nebyly z obsahu vyloučeny. Přední učenci a spisovatelé v Rakousku byli spolupracovníky redaktora národnostně spravedlivého, i Dobrovský uložil v ‚Archivu‘ několik svých cenných rozprav, a sám Palacký pracoval pro ‚Archiv‘; jest přirozeno, že se z něho učil i redakční praxi.

Správa musejní i redakce kladla zprvu větší váhu na německý ‚Monatsschrift‘,⁸ vydávala jej ve větším počtu výtiskův i větším nákladem, a doufala jak v obecnou podporu doma, tak v přátelský zájem v cizině. Původní program historicko-statistický rozšířila na celé Rakousko a později dovršila i statěmi přírodovědeckými a technologickými; zaměnila prvotný

⁷ O Hormayrovi hojně zprávy podává Wurzbachův ‚Biographisches Lexicon des Kaiserthums Österreich‘, Wien 1863, IX, 277—287.

⁸ Srovn. vyčerpávající stať V. E. Mourka ‚Palacký jako vydavatel německého časopisu vlasteneckého musea v letech 1827—1831‘, v Památku Palackého na str. 269—289.

způsob čistě vědecký za přístupnější a prostší tón popularisační, jenž se jevil potřebou hlavně pro šlechtu; získala přední zástupce německé vědy a literatury v Čechách. Palacký sám přispěl do listu řadou významných prací historických, tak že vlastenci žehrali na tuto činnost, rozvíjenou domněle na úkor českému písemnictví; podnikl tu jeden ze svých prvních obranných činů ve prospěch české náboženské reformace, očišťuje a obnovuje památku Jana Amose Komenského.⁹ Leč všechno úsilí jeho i Kašpara Šternberka, jenž při redakci i administraci obětavě přikládal pomocné ruky, bylo marno: nepomohlo ani vřelé doporučení, jež listu svého přítele Kašpara Šternberka do berlínských ‚Blätter für wissenschaftliche Kritik‘ r. 1830 podal sám Goethe; nepomohly sympathie učenců, jako slova K. A. Böttigera v listě 1. listopadu 1827 Palackému: ‚Tímto časopisem vane duch svěží, mrtvé oživující, živé krásněji vyzdobující. Jest zajisté jen povinnost o něm veřejně promluvit a pokud možná celé Německo upozorniti, že za hranicemi, které příliš ukvapeně bývají viněny, že jsou závorami myšlenek, působí spolek básníkův a vědců, který bez odporu náleží k družinám úcty nejhodnějším.‘¹⁰ V cizině nebylo takřka odběratelů, domácích předplatitelův ubývalo, takže 1830 bylo nutno časopis proměnit v kvartálník s názvem ‚Jahrbücher für Natur- und Länderkunde, Geschichte, Kunst und Litteratur‘ a r. 1832 vůbec jej zastavit.

Příčiny neúspěchů časopisu německého vyložil Palacký sám, soukromě v listě B. Kopitarovi dne 5. listo-

⁹ ‚Über J. A. Comenius und seine Werke‘, Monatschrift 1829, II; překlad v Drobných spisech III, na str. 395—412.

¹⁰ Citováno u Mourka na uv. m., str. 279.

padu r. 1829,¹¹ oficiálně v podání Kašparu hr. ze Šternberka dne 16. října 1831.¹² Němci měli svrchovanou nedůvěru k rakouské literatuře; cizí knihkupci mstili se potlačováním rakouských publikací za censurní zákazy rakouských vlád; spisovatelé neradi odevzdávali své příspěvky do listu, jenž procházel mnohonásobnou ostrou a úzkoprskou censurou; redaktoru bylo obtížno ,nalézati nové předměty, jichž volné zpracování nynější censuře mohlo by býti nezávadné a přece jen poněkud zajímavé pro obecnost, zhýčkané cizozemskými, censury zbavenými časopisy'; odbyť pak byl neobyčejně malý. Při hlubším pozorování jeví se však ještě jiná příčina úpadku německého časopisu. Koncem dvacátých let přežívá se již pouhé teritoriální a politické vlastenectví, ve kterém žilo XVIII. století a na němž hrabata Šternberkové zbudovali všecky své instituce, na jeho pak místě nastupuje živé a činorodé národnostní nadšení mladší generace buditelské. Německý časopis nejen přijímá ono přežilé teritoriální pojetí vlastivědy a historie, nýbrž stále činí i koncesse aristokracii, jejímu feudálnímu, ba mnohdy klerikálnímu názoru¹³ a galvanisuje tak něco, co organického života nemá. Touto kompromisností list hyne a padá — a tím lépe daří se jeho českému bratru, jenž se postavil na živé a správné základy pokrokové ideje národnostní.

¹¹ Citován u Mourka na uv. m., str. 285.

¹² Gedenkblätter str. 65—66 a v překladě v Drobných spisech III, na str. 270—271.

¹³ Na př. ročník III. přinesl od J. A. Zimmermanna tragedii ‚Johannes Nepomucenus‘, od V. A. Svobody legendu ‚Vom heil. Johann von Nepomuk‘, stať J. M. Schottkyho ‚Das Fest der Heiligsprechung des Johann von Nepomuk‘.

Zásadní rozdíl mezi časopisem německým a českým jasně a vzletně vytkl Palacký již v druhém dobrozdání ze dne 14. května 1826: „Mimo to český časopis má však ještě zvláštní zájem: zachování totiž a další vzdělávání české řeči samé. Národní jazyk jest přece nejdůležitější a nejdrahocennější věc, kterou minulost česká zanechala svému potomstvu. Jím Čechové kdysi vyvinuli se ve zvláštní národ a zjednali si vlastní dějiny, které v annálech světových zaujmají budou napořád skvělejší místo, než národ i země zdály se býti povolány zaujmají dle počtu a moci své. A byť jednou, co věru není pravdě podobno, vymizeti měl z počtu národů živých: tu zajisté měřena bude veškerá duševní povaha Čechů pak vyhynulých dle výše, které dostoupila jich zvláštní literatura národní. Jest tedy i pro naše vrstevníky důležité, aby nezanedbávali pěstování této řeči a literatury; vždyť ještě má obecnstva skoro šest millionů lidí v Čechách, na Moravě a na Slovensku, u nichž nezahynuly dosud všechny živly, které se pokládají za potřebné k založení a zachování vlastní národní literatury: ale živlové tito potřebují živoucího probuzování a moudré obezřelé péče.“¹⁴

Sloučením tohoto národnostně jazykového momentu s cíli naukovými postavil se ‚Časopis českého museum‘ do stop obou starších revuí novočeských, Nejedlého ‚Hlasatele‘ a Preslova i Jungmannova ‚Kroka‘, jichž snahy slučuje, krajní hrany a hroty obrušuje, dospívá tak k vyšší synthesi. Palackého přešpurská minulost sama již zaručovala, že jeho list nebude tísniti a omezovati novou myšlenku mrtvou veleslavínskou formou

¹⁴ Gedenkblätter na str. 61; překlad v Drobných spisech III, na str. 266—267.

a že nebude poslední úkol obrozeného písemnictví shledávati v naivně lidové próse a v prostoduchém veršování; ale jeho bezprostřední studia v archivech a knihovnách ukazovala, že náležitá souvislost s literární a dějinnou minulostí nebude pomíjena a rušena. Skupina, představovaná ‚Krokem‘ právem mohla vítati v ‚Časopise českého museum‘ sourodého spolubojovníka za tytéž jazykové a vědecké zásady; zklamala se však, čekala-li od Palackého horlivou propagandu vědeckého neologismu a názvoslovného purismu. Palacký byl tehdy již dále: novočeská obroda literární byla mu problémem v podstatě jiným než stilovým a jazykovým, byla mu obrodou myšlenkovou i mravní, jak naznačil k doslovu prvního ročníku svého listu.¹⁵

Zvláštním taktem osobním dovedl Palacký shromáždit ve svém listě přední zástupce generace starší i mladší. Zastaralý Vojtěch Nejedlý zaslal ukázky ze svých papírových eposů, Josef Dobrovský přispěl čtyřmi drobnými studii filologickými;¹⁶ Jungmann podal dva takřka programní články: ‚O klassičnosti v literatuře a zvláště české‘ a ‚O různění českého písemního jazyka‘, v nichž věren více Palackému než sobě, s umírněnou obezřelostí posoudil jak úzkoprsost literárního konservatismu, tak upřílišené záliby neologické, romanticky slavismující a pod záminkou obohacení organismus jazyka znásilňující.¹⁷ Záhy se časopis stal středem lite-

¹⁵ Rozbor jeho viz u Jar. Vlčka na m. uv., str. 153.

¹⁶ Jsou to stati ‚Slovou-li Slované od Slávy či od slova‘ (1827), ‚Plavci u Dalimila‘ (1827), ‚Čech neb Čechové odkud tak slují‘ (1827) a ‚Rozličnosti v exemplářích Diadochu Paprockého‘ (1828).

¹⁷ Obšírný obsah a rozbor podává Jar. Vlček na m. uv., str. 155—158.

rárního živého tvoření; k osvědčeným pracovníkům přistupovaly síly nové, objektivní přehled produkce domácí doplňován byl vyhlídkami do cizích oblastí kulturních; poetický klasicismus, jenž se jevil ve vybraných překladech, smířoval se s romantismem nové, svěží produkce básnické; retrospektiva historická pojila se s případným zájmem o otázky přítomnosti.

Kollár, Čelakovský, Vinařický, Macháček, Chmelenský, Kamenický, Kamarýt, Koubek, J. J. Marek, Turinský tiskli tu své verše; i pro Langrův ‚Den v Kocourkově‘ našlo se místo; Macháček a Klicpera podali dramatické ukázky. Šafařík, Svoboda, Malý, Čelakovský vtiskovali listu význačný ráz literárně historický; Chmelenský s Vinařickým a Čelakovským vedli vedle redaktora rubriku kritickou, Macháček a Chmelenský soustavně glossovali události divadelní; od r. 1831 přibýly též stati přírodovědecké a technologické.

Uprostřed tohoto čilého ideového ruchu stojí redaktor sám, činnější než všichni ostatní, vždy bohat novými myšlenkami a plány, vždy připraven k činu a práci. Nestačí vždy jeho životní takt, nýbrž časem jest potřebí energicky zasáhnouti. Zájem věci žádá, aby z Jungmannovy stati ‚O klasičnosti v literatuře‘ vypuštěna byla invektiva na Jana Nejedlého; Palacký odvažuje se krátiti, ač ví, že novomilci se ho odřeknou. Metrické a stilistické změny v ‚Nápisech‘ a odmítavé stanovisko k stati ‚O jméně národu Slovanského‘, filologicky absurdní, nadto namířené proti Dobrovskému, uvaluje na Palackého sanguinický hněv Kollárův;¹⁸ Če-

¹⁸ Srovn. stať A. Truhláře ‚Z redaktorských příhod Palackého‘, v Památku Palackého na str. 290—298.

lakovský neshoduje se s vedením listu. Palacký však posléze znovu získává jejich přízně a podpory.¹⁹

Když roku 1837 Palacký zahajoval jedenáctý ročník ‚Časopisu českého museum‘, rozhlížel se po vykonané práci. Přiznává si, že v otázkách principiálních i jazykových byl synthetisujícím jednotitelem, že vedl vědecké obecnstvo české vždy od slova k ideí, od litery k duchu, a shrnuje své úsilí i své plány a tužby ve významná slova: ‚Hleděli jsme tak říkaje staré Čechy uvésti do nové Evropy, a zdomácniti tuto v oněch. Nyní ale, když jsme se, co do jazyka, dostali téměř již na roveň s jinými vzdělanými národy, nastává nám jiná práce a povinnost: abychom totiž obraceli hlavní zřetel svůj k věcem samým, a snažili se s těmito národy zároveň a v závod o palmu skutečné osvěty, i vědecké, i krasocitné, i průmyslové‘.²⁰

Začátkem ročníku následujícího, v březnu 1838, vzdal se Palacký redakce ‚Časopisu českého museum‘ ve prospěch svého přítele Pavla Josefa Šafaříka.

V.

Palackého vývoj jazykový. Palacký rozhodčím ve sporech jazykových.

Viděli jsme, že osobní i zásadní spory, jež znesnadňovaly redaktorské postavení Palackého, byly namnoze rázu jazykového, a pozorovali jsme, jak v letech dvacátých a třicátých otázky grammatické a pravopisné

¹⁹ Palacký sám přispěl do ‚Časopisu‘ hojnými vlastními články, dílem obsahu aesthetického a filosofického, dílem historickými a literárně dějepisnými i kritickými; o oněch bylo již promluveno, o těchto viz níže.

²⁰ Drobné spisy III, na str. 281.

staly se opětně kriteriem strannické příslušnosti. Obraz vývoje Fr. Palackého v Praze byl by neúplný, kdybychom si ho nepovšimli též po této stránce.¹

R. 1823 přinášel si mladý Palacký do Prahy dosti složitou jazykovou průpravu: z domova poklad bratrské řeči biblické, z Prešpurka jednak poznání nářečí slovenských, jednak syntaktický klasicismus doby Veleslavínovy, jak jej doporučoval svým posluchačům konservativní Palkovič. Vlastní studie i společenské styky v Prešpurce získaly Palackému vzácnou znalost hojných cizích jazyků, vlivem Jungmannovým tihl k neologismu a puristickému hledání nové české terminologie. Zkřížením těchto dvou protilehlých směrů vzniká těžká, ale přesná, poněkud temná, ale zdobná řeč jeho statí aesthetických. Ponoření se do historických dokumentů mělo mocný vliv i na Palackého sloh. Že starými památkami zabýval se i po stránce jazykové, ukazují jeho dvě stati: ‚Příspěvky ku glossarium řeči české‘ a ‚Popis staročeských osobních a křestních jmen‘,² jako již dříve byl památnou statí ‚An- und Ausichten der böhmischen Sprache und Litteratur vor 50 Jahren‘, chystanou pro ‚Wiener Jahrbücher der Litteratur‘,³ opatřil odbornou charakteristikou

¹ Monograficky probral látku Fr. Bílý ve stati ‚František Palacký a spisovný jazyk český‘ v Památníku Palackého na str. 689—712. Podrobných šetření o řeči Palackého posud se nedostává, nehledíme-li k nezcela zdařilému pokusu Th. Vodičky, ‚Spisovná řeč Fr. Palackého‘, v Časopise Matice Moravské XXV, r. 1901.

² Obě stati vyšly v ČČM., první 1827, druhá 1832; podruhé v ‚Radhostu‘ na str. 175 a 115 a násl.; potřetí v Drob-
ných spisech III, na str. 720—729 a 741—750.

³ Otištěna teprve r. 1874 v ‚Gedenkbätter‘ na str. 19—47,

vývoje staročeského jazyka a československých dialektů. Jako redaktor ‚Časopisu českého museum‘ jazykově volil střední cestu; dal arcit tisknouti list pravopisem analogickým a záhy latinkou,⁴ ale uveřejněním uvedené úvahy Jungmannovy ‚O různění českého písemního jazyka‘ i doslovem prvního ročníku nadobro odmítl jakékoliv podezření z jazykového novotářství.

Zdálo se, že spory jazykové jsou vyrovnány, když z východní oblasti řeči české ozvalo se několik hlasů novotařících nejen v materiální stránce řeči, nýbrž i ve tvarosloví a hláskosloví.

První z nich byl Jan Kollár, jenž k 3. vydání ‚Slávy Dcery‘ přichystal jazykovou novinku, totiž vokalizaci hlásek *l* a *r* z důvodů libozvučnosti a pro domněle lepší srozumitelnost u Slováků;⁵ Palacký jej varoval před podivnástkou tou listem ze dne 17. listopadu 1829; ale marně. Kollár zatím, nevěda ani o tom, nabyl na Moravě tvrdošíjných a důrazných spojenců.

Ve stopách snah Vincence Žáka a Františka Cyrilla Kampelíka, kteří snažili se jednak restituovati starobylé nepřehlasované formy hláskoslovné, jednak uvésti dialektické zvláštnosti do řeči spisovné, jednak dobýti češtině vokalické plnozvučnosti, jednak zjednodušiti český pravopis, vystoupil FRANTIŠEK DOBROMYSL TRNKA (1798—1837), soukromý učitel češtiny v Brně, později

odtud překlad v Drobných spisech III, na str. 489—509; obšírnější rozbor její viz níže.

⁴ K stanovisku Jana Nejedlého jevil Palacký důslednou necht, srovn. na př. stručný a odmítavý posudek 4. vydání ‚Lehrbuch der böhmischen Sprache für Böhmen‘ v ČČM. 1831, a nově v Drobných spisech III, na str. 619 a 620.

⁵ Srovn. i na str. 220 a 221 II. dílu ‚Lit. č. XIX. stol.‘

bibliothekář v Olomouci od r. 1829 řadou pseudo-grammatických spisů: ‚Übersicht der böhmischen Declinationen und Conjugationen‘ (1829), ‚Sbírka českých dobro- i vlastnomluvů‘ (1830) a ‚Porěkadla (přísloviá) Slovákův moravsko-uherských‘ (1831). Poslední dva spisy posoudil Palacký stručně a zdvořile, spravedlivě a přísně v Musejníku r. 1831, shrnuv svůj úsudek v klassická slova: ‚Amalgamovati formy grammatické rozličných nářečí a věkův svévolně, podle theorie domnělého libozvuku, jest podle úsudku našeho hra nerozumná, nechutná i škodlivá.‘⁶ Když pak podrážděný Trnka odpověděl jízlivou replikou ‚O českém jazyku spisovném. Ve prospěch mladým spisovatelóm i na výstrahu nedozrálým recesentóm‘, Palacký podal duplikou ‚O českém jazyku spisovném‘ v Musejníku 1832⁷ konečnou skvělou formulaci svých podnes platných zásad jazykových. Na řeč hledí jako na organism. ‚Jazyk povstává i roste právě tak, jako stromoví a kvítí po horách i zahradách; i jakož tam člověk jen to, co příroda sama organickou mocí svou plodí, chovati, pořádati a kliditi smí, tak i theorie zde jen to, co v lůně národu se pučí a kvete, v jeho přesnotě chrániti, tomu hověti, to k dalšímu užívání pravému chystati povinna jest. Rozum tedy není tvůrcem ani zákonodárcem, alebrž jen správčím v jazyku; sahá-li dále, osobuje-li sobě i tam vládu konstitutivnou, kdež jemu nejiná než administrativná přináleží: tedyť odporuje sobě sám, a vykročujíc ze svých mezí přirozených, vstupuje do oboru šálenosti.‘⁸ Stanoví pak přesně několik, nám arcí samozřejmých zásad: český jazyk

⁶ Drobné spisy III, na str. 621.

⁷ Tamže na str. 625—640.

⁸ Na m. uv., str. 626—627.

spisovný již existuje, spojuje v jednotu Čechy, Moravy a Slováky; obohacování řeči jest přípustno jen po stránce materiální, nikoliv formální; vývoj grammatických forem jest uzavřen pro češtinu XVI. stoletím; neexistují ani řeč slovenská ani moravská, jsou to jen nářečí. Vlastní jádro práce tvoří podrobný rozbor jazykových poměrů na katolickém i evangelickém Slovensku a zevrubný posudek pokusů Žákových i Trnkových, které Palacký charakterisuje rozmarnými slovy duchaplného ironika: „Kdyby již ku př. pan Trnka, vzav na sebe širák a halenu slovenskou, šátek s okružím podle módy, na ně staročeské smolnice, pak pantalony a krpce, aneb jinou směsici krojův, ježto by dokonalejší byla, vstoupil do slušné společnosti, — a české publikum jest jistě dosti slušná společnost, — zač pak by ho asi lidé hned napohled měli?“⁹

A úsilí o věc na místě slova, o ducha na místě litery, jež charakterisuje redaktorskou činnost Palackého, jeví se i tuto důrazně: „Národ náš touží po čtení mysl osvěžujícím a city šlechtícím; sami vzdělanější urozenci obojího pohlaví počínají zpomínati na vlasteneckou řeč a literaturu a hledati ji: my pak nemáme jim hned ničeho podati, leda co by je odstrašiti mohlo, — grammatická i puristická exercitia — hádky o literách a slabikách, jen aby se dovršila radost nepřátel našich a skutkem se potvrdilo, co tak důtklivě hlásají, že ušlechtilý, staroslavny jazyk náš již jen rádem a — pedantstvím páchne.“¹⁰

V duplice této jest někdejší neologista Palacký shovívavější k jazykovému ztrnulému konservatismu než

⁹ Na uv. m., str. 640.

¹⁰ Na uv. m., str. 638.

k úpornému novotářství. Záhy měl však příležitost vystoupiti i proti pedanterii staromilců, kteří podvazovali vzrůst řeči i po stránce hmotné. Podnět k tomu zavdal Palkovičův boj proti jazykovým snahám. Palacký posuzuje v přehledě ‚Časopisů českých r. 1834‘ též ‚Tatrunku‘¹¹ a účinně apostrofuje jejího redaktora a její stoupence: ‚Píšeť pak nám, páni, jazykem Komenského, ku př. o chemii, o geologii atd. Ba přeložtež nám jen ku př. Balbiho zeměpis jazykem bratří Kralických — pak my se od vás rádi tomu mistrovství učiti budeme.‘

Generace jazykových konservativců zvolna vymírala, a později Palacký měl jen příležitost ozvati se proti jazykovému radikalismu, jevícímu se buď úplnou secesí řeči, nebo upřílišeným novotářstvím pravopisným.

Když r. 1846 ‚Musejní sbor pro řeč a literaturu českou‘ chystal se opřítí jazykovým snahám Štúrovců, Palacký propůjčil své články do programatické publikace ‚Hlasy o potřebě jednoty jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky‘¹² a napsal vřelý doslov,¹³ v němž hlásá z hlubiny své bytosti potřebu ‚enthusiasmu, jenž jest láskou; ta pak spojuje a nerozlučuje.‘

Provedení pravopisu skladného r. 1842,¹⁴ jehož důvody, částečně již Doležalem (r. 1746) a Trnkou (r. 1830)

¹¹ ČČM. 1834 a Drobné spisy III, str. 656—663.

¹² Byl to samostatný výňatek ‚O Slovácích a postavení jejich k řeči a literatuře české‘ z úvahy ‚O národech Uherských a zvláště Slovanech‘ (ČČM. 1829) a posudek Trnkova spisu ‚O českém jazyce spisovném‘.

¹³ Drobné spisy III, 738—740.

¹⁴ Výklad pravopisu skladného viz v Gebaucerově ‚Historické mluvnici jazyka českého‘ díl I, v Praze 1894, na str. 15.

uváděné, sestavil P. J. Šafařík,¹⁵ neuspokojilo některých zapřisáhlých novotářů, zejména V. Hanky a J. Franty Šumavského, kteří navrhovali nejen *ou*, *v* za *au*, *av*, nýbrž i nové orthografické značky pro hlásky *č*, *ž*, *š*. Tenkrát opřel se Palacký energicky rozpravou ‚Má-li pravopis český čím dále tím více se dokonaliti‘, čtenou nejprve ve Sboru musejním a otištěnou téhož roku v Musejníku. Důvody Palackého, jež s důrazem opakoval v replice proti utrhačnému a bezcharakternímu Hankovu ‚Ospravedlnění‘,¹⁶ nejsou již důvody obháje organického rozvoje jazykového, nýbrž vyznavače tradicionalismu v řeči, podle něhož ‚*au*, *av* zůstala jen jako památka dávné úmluvy v písmě našem a takořka jako neutrální dno mezi různými dvěma stranami (t. českou a slovenskou). I sluší-li nyní jedné straně rušiti úmluvy a postavití libost svou za zákon i straně druhé?‘¹⁷ Vývoj nedal Palackému, jež historism těsněji a těsněji sblížoval s konservatismem, úplně za pravdu: r. 1849 *ou* a *v* ujalo se přece obecně.¹⁸

VI.

Palackého činnost literárně historická a kritická.

Rozhlížeje se počátkem roku 1820 po svém vzdělání i svých plánech literárních, zaznamenal si mladý Palacký mezi zamýšlenými pracemi vedle aesthetických, biografických a historických spisů také dílo ‚O řeči

¹⁵ ‚Slovo o českém pravopise‘ v ČČM. 1843.

¹⁶ Oba polemické články pod úhrnným titulem ‚Pravopisné hádky r. 1846‘ v Drobných spisech III, 754—777.

¹⁷ Na m. uv., str. 760.

¹⁸ Stranou jazykové činnosti Palackého stojí brusičský pokus ‚Český kazimluv‘ (v ČČM. 1837 a v Drobných spisech III,

a literatuře¹ a naznačil tím, že hojně literárně historické články, jež v letech dvacátých uveřejnil, nebyly vyvolány pouze okolnostmi a okamžitou potřebou, nýbrž i vlastním zcela promyšleným plánem pracovním.

Podnět k prvnímu z nich dala žádost Kopitarova, aby Palacký referoval ve ‚Wiener Jahrbücher der Litteratur‘, jichž Kopitar byl spoluredaktorem, o Palkovičově ‚Slovníku česko-německo-latinském‘ a Sychrově ‚Pokusu české fraseologie‘. Palacký užil vítané příležitosti a napsal pro váženou revui všeobecný přehled řeči a literatury české, jehož potud v ‚Jahrbücher‘ nebylo, a dne 3. prosince 1822 zaslal jej pod titulem ‚An- und Ausichten der böhmischen Litteratur‘ Kopitarovi. Ale opatrný Kopitar obával se censury, jež by stěží byla propustila článek, psaný tónem otevřeným a neohroženým, prodchnutý skutečnou svobodomyšlností i zápalen národnostním, ač ‚Jahrbücher‘ měly vzhledem k censuře postavení zvláště výhodné. Snad malá přízeň Kopitarova k českým obrodným snahám zavinila, že článek nebyl otištěn a že vyšel teprve po dvaceti letech v ‚Gedenblätter‘.²

Jest to práce v každém směru vynikající a neprozrazuje autora pouze čtyřiaadvaceti letého: rozsáhlá znalost látky pojí se tu s pevnou stavbou ideovou; vroucí tón apologetický druží se k výkladu právě tak jasnému jako přesvědčujícímu; přesnost charakteristiky zvyšuje str. 751—754), v němž ve stopách A. Markova ‚Lovce‘ (v ‚Kroku‘ 1823 a 1827) bojuje proti germanismům, mechanickému překládání z němčiny, zanedbávání lektury staročeské a novočeské a nevšímavosti k jazykovému pokladu slovníka Jungmannova (srov. Fr. Bílý na m. uv., str. 712).

¹ Korrespondence a zápisky I, 62.

² Na str. 489—509, ostatně viz výše str. 99, pozn. 3.

přehlednost učlenění; hodnocení aesthetické snáší se s pojetím historickým. Zjistiv způsobem romantickým podstatnou ideu českých dějin vůbec, kterou shledává ve sporu česko-německém a v obraně řeči a národnosti,³ stručně nastiňuje vnější dějiny jazykové; líčí obšírně český rozvoj literární, jakož i duchaplně a hluboce charakterisuje povahu řeči české a končí své úvahy poučným přehledem dialektologickým. V odbočkách s mladistvým zápalem vyjadřuje své romanticko-národnostní ideje, svůj výklad obrození národního jakožto obrody jazykové, svůj požadavek ‚živé národní barvivosti, vlastního rázu, individuálního směru‘, své přesvědčení o nutnosti jazykové jednoty. Zná a s hlubokým pochopením vykládá vnitřní ústrojenství češtiny, její schopnost odvozovací, jemnou povahu její označovati kvantitu dějovou, její bohatá přičestí, její volný pořádek slov atd. Ze staré literatury jsou vědomosti Palackého arcit kusé; nedoceňuje Štítného, nezná staročeských legend ani Smila Flašky, upírá ceny Alexandridě, velebě naproti tomu novočeské padělký rukopisné. Za to správně vymezuje význam Husův a zajímavost písemnictví doby Jiříka Poděbradského; vysoko staví písemnictví bratrské a krásná slova podivu a lásky nalézá pro Komenského a jmenovitě pro jeho ‚Labyrint‘, důmyslně přirovnávaný ke klassickým ‚Gulliverovým cestám‘ J. Swifta. Slovem: tehdejší vědomosti o starším českém písemnictví nemohly býti shrnuty pěkněji a lahodněji.

V Praze Palackého práce literárně historické neustaly, ba Palacký byl obecně pokládán za odborníka.

³ Po té stránce především rozbírá stať Jar. Vlček na uv. m., str. 148 a 149.

R. 1825 žádal ho proslulý orientalista J. G. Eichhorn v Gottinkách na doporučení hraběte Kašpara ze Šternberka za článek o dějinách písemnictví českého pro svůj velký spis o literaturách slovanských; Palacký se pustil do práce, ale nedokončil jí, nýbrž odevzdal ji S. K. Macháčkovi, ač Eichhorn výslovně přál si příspěvku Palackého.⁴ Teprve redakce časopisů musejních přinutila Palackého k soustavným a četným pracím literárně historickým menšího i většího rozměru.

Zprvu pracoval ve smyslu kritického racionalismu: opravoval tradiční chyby, srovnával a posuzoval biografický i bibliografický materiál, stavěl psychologické rysy do nového světla; vůbec podnikal ony ‚záchrany‘, jichž klassickým tvůrcem je Lessing a jež mistrovsky prováděl u nás Dobrovský. Tak pojednal ve dvou statích, české i německé, o J. A. Komenském,⁵ rozptyluje při tom mlhu neporozumění a nepříně, jež osvěcenství kolem osoby té nahromadilo; tak charakterisoval i svého učitele a mistra Dobrovského,⁶ v jehož osobě

⁴ Dva listy Eichhornovy Palackému (ze dne 22. srpna 1825 a 7. září 1826) otištěny jsou v Korrespondenci a zápiskách II, na str. 231 a 279; v druhém urguje staříčkový Eichhorn krásnými slovy: ‚Verzeihen Sie einem bereits zu hohem Alter fortgeschrittenen Manne, dass er sich sehnt, die letzte Schuld, mit der er dem Publikum verwandt ist, abzutragen; erschien er vor dem Pfortner der Unterwelt mit einer Schuld noch von der Oberwelt beladen — welchen Empfang hätte er zu erwarten?‘

⁵ ‚Život J. A. Komenského‘ v ČČM. 1829 a Drobných spisech III, 366--394 a ‚Über Comenius und seine Werke‘ (Monatschrift 1829, II a v Drobných spisech III, 395—412); srovn. též J. V. Novák, ‚Fr. Palacký a J. A. Komenský‘, v Památku Palackého na str. 299—308; před Palackým snažili se obnoviti paměť Komenského Jan Nejedlý a K. J. Thám.

⁶ Josef Dobrovský's Leben und gelehrtes Wir-

hájlil právo neúprosné kritiky a pravdomluvného skepticismu. V této životopisné studii ohlašuje se již Palackého vzácné umění osobní charakteristiky, nejdokonaleji provedené v dvojitém portraitu hrabat Šternberkův:⁷ malebně a jasně líčí vnější průběh životní, prodlévaje se zvláštní zálibou na příznačných jednotlivostech; pečlivě vykládá okolí a průvodní okolnosti, z nichž osoba vyrostla; stručně a výrazně analyzuje obsah literárních děl; s grácií psychologického portraitisty maluje figuru i fysiognomii, několika úsečnými nápovědmi zmiňuje se o charakteristických zvycích, a tak proplétaje rysy vnější i vnitřní, dospívá k reliefnímu takřka zachycení individuality zpodobované.

I v odborné monografii literárně historické Palacký záhy dospívá svrchovaného mistrovství, jak svědčí skvělá studie „O pranostikách a kalendářích českých, zvláště v XVI. století“.⁸ Způsob podání úplně přiléhá k tematiku; takřka shakespearovský začátek⁹ suggestivně čtenáře přenáší do doby astrologie a hadačství; trpělivou, pilnou methodou, jež proti racionalistickému odsuzování staví romantické pochopení historické, vykládá tuto tajemnou a pošetilou vědu z ducha doby, dále pak písennictví z ducha vědy. Charakterisuje jednotlivé směry tohoto genu a podrobnou bibliografii prosycuje vzácnou duchaplností, posléze dávaje na scéně široce vymalované vystoupiti řadě indi-

ken⁴ (Abhandlungen der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften 1833 a v Drobných spisech III, 418—449).

⁷ Viz svrchu na str. 80, pozn. 3.

⁸ ČČM. 1829 a Drobné spisy III, 695—719.

⁹ „Život člověka jest úkaz pomíjející na divadle světa tohoto; počátek i konec jeho kryje se v tajemství.“

vidualit literárních. Po analytické metodě literární historie u Dobrovského následuje synthetický způsob Palackého; tam byl život zjišťován, tu jest kříšen a obnovován.

Úkol redaktorský vedl Palackého též k činnosti kritické a referentské. Palacký pojímal ji s neobyčejnou vážností, byv literárně vychován pečlivě vedenými a skvěle psanými kritickými rubrikami tehdejších časopisův a sborníků, jež sledovaly vysoké požadavky kritického umění, jak je vyslovilo údobí romantické. Většina samostatných posudků Palackého zabývá se knihami národně vědeckého významu: Jungmannovou ‚Historií české literatury‘, jeho ‚Slovníkem českoněmeckým‘, Šafaříkovými ‚Slovanskými starožitnostmi‘, Sedláčkovými ‚Základy přírodnictví‘, Smetanovým ‚Obrazem starého světa‘, Presslovým ‚Ssavectem‘ atd. Palacký ovládaje vždy látku posuzovaného díla, uváděl buď vlastní dodatky a opravy, nebo rozprávěl případnou úvahu k dílu těsněji či volněji se družící; rozbíraje pravidelně snahy skupiny, k níž sám náležel, — soudil, soudě jiné, i sama sebe; zabývá se díly vzešlými z těchž kulturních snah, kterým sám sloužil, hodnotil též snahy vlastní; krásná slova, jichž užil o Šafaříkovi,¹⁰ platí i o něm a jeho díle.

Hluboký aesthetický a filosofický podklad, na němž spočívají Palackého posudky krásné literatury, dodávají jim zvláštní zajímavosti a váhy. Posudek o Turinského ‚Angelině‘¹¹ jest vlastně rozředěním ideí o podstatě

¹⁰ ČČM. 1835 a 1838, v Drobných spisech III, 664—666 a 691—695.

¹¹ Byla to jen soukromá recenze z 1821, již Palacký otiskl poprvé v ‚Radhostu‘ na str. 426—433; nový otisk v Drobných spisech III, 185—191; srovn. též ‚Literatury české XIX. stol.‘ II, str. 340 a 354.

tragedie; úvaha o Čelakovského ‚Ohlase písní ruských‘ romantickou oslavou poetické tvůrčí síly prstonárodní; zprávy o Kamarytových ‚Českých národních duchovních písních‘ včasným odkazem k musické stránce lidového básnictví; rozbor současné literatury almanahové protestem proti snižování literární úrovně. Palacký jest kritik, jenž neslouží době, nýbrž vychovává ji, jenž nekonstatuje pouze uznale práci vykonanou, nýbrž vztyčuje cíle stále nové a vyšší. Že kritický jeho úsudek sestupoval až na samé dno problémů, jichž vrstevníci jeho si ani neuvědomovali, o tom svědčí památná, ač pohříchu málo známá jeho úvaha o historickém románě při příležitosti A. Vřfátkovy povídky ‚Snoubenci Dražičtí‘ v almanahu ‚Vesna‘ (1837): ‚Podstata dobré povídky není ani neobyčejný stroj dějinný, ani mimořádná jakkoli bohatá scenerie, alebř poetické rozvíjení se úkazův života duševního čistě lidského, kterému báje dějinná i scenerie slouží jen jako za reflex, za obraz, za zrcadlo. U románopisce tedy zákonnost duševní (psychologická) stojí v popředí, a dějinná (historická) jest mu potřebná jen jako folie; požaduje pak ona především toho, aby básník z veliké a věčně nestihlé pohádky života lidského vždy nějakou aspoň stránku čtenáři svému živě před oči předestřel a na cit mu položil.‘¹²

Drobné i delší kritiky a referáty provázejí volné literární zprávy a přehledy. Tu stručně zaznamenává Palacký novinky písemnictví krásného i vědeckého; přehlíží a charakterisuje žeň časopiseckou,¹³ excerptuje

¹² ČČM. 1837 a Drobných spisů III, str. 671.

¹³ ‚Časopisové čeští r. 1834‘ v ČČM. 1834 a v Drobných spisech III, 656—663; obšírný rozbor přehledu toho viz u Jar. Vlčka na m. uv., str. 161 a 162.

bohemica z cizích revuí; zaznamenává archivní i literární výsledky svých vědeckých cest; píše srdečné nekrology; uvádí k nám způsob autoreferátu; spojuje kriticism a shovívavost, všeevropské hledisko a zájem o české aktuality. Časem šlehne i v těchto marginálních jasný blesk velikého ducha, srovnává-li Palacký na př. vzrůst politického nacionalismu a literárního kosmopolitismu,¹⁴ nebo posílá-li z Itálie do chabého sousedského idyllismu na adresu Chmelenského, který jej samého nadměrně velebil, výstražná slova: „Jak pak může prospívati literatura naše, jestliže nikdy vyšší míry k ní příkládati, ale vždy jen po strejčkovsku vše chváliti budeme, cokoliv sobě nedospělí a chudí duchem libují?“¹⁵

S literárně historickou činností Palackého souvisí i jeho soustavná péče o vydávání starších literárních památek v Musejníku, již dostává se posléze dovršení dvojdílným velkým „V ý b o r e m z l i t e r a t u r y č e s k é“, od Palackého inspirovaným a rozvrženým.

Již organizační první plán časopisů musejních ze dne 27. prosince 1825 zamýšlí „zvláště bráti zřetel ku starší české řeči a literatuře, a vyňatky jakož i celá místa z vzácnějších zajímavých spisů českého starověku uveřejňovati“;¹⁶ první sešity „Časopisu“ přinesly „Píseň o Štemberkovi“, „Píseň veselé chudiny“ a „Denník posluš krále Jiřího“; v druhém ročníku r. 1828 se redaktor zvláštním provoláním ke sbírání starých památek obracel se sanguinickou nadějí v další nálezy takového rázu, jako jsou RKZ,¹⁷ a pokud byl Palacký redaktorem, pěst-

¹⁴ ČČM. 1828 a Drobnych spisech III, 586—599.

¹⁵ „Zprávy ze Vlach i z Čech“ v ČČM. 1837 a v Drobnych spisech III, 690.

¹⁶ Gedenkbätter str. 54, Drobne spisy III, 261.

¹⁷ Drobne spisy III, 509—510.

vány ukázky staršího českého písemnictví horlivě a soustavně. Palacký sám psal stručné instruktivní úvody,¹⁸ vynikající přesností i věcností. Ze staročeské literatury otiskl zlomek *Alexandreidy* s případným výkladem jazykových zvláštností; Flaškova příslovi zaujala jej trefností, spisy Tomáše ze Štítného drobtly kulturně historickými. Z t. zv. doby střední vybíral především kronikářské a historické výpisky, paměti, politickou korespondenci, cestopisy, válečné instrukce a písně obsahu dějepisného; postup vlastní práce historické a průpravy archivní byly namnoze rozhodujícím činitelem.

Z činnosti té vydavatelské vznikly dvě obsáhlé edice: pochybené dílo *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache*, podniknuté společně s P. J. Šafaříkem,¹⁹ a *Výbor z literatury české*. Vedle vydání jednotlivých památek jevila se časem potřeba upravit pro naše písemnictví analogickou anthologii starších kusů, jakou měli Francouzové v Auguisově výboru *Poètes français depuis le XIIe siècle* (1824), Italové v díle Nannucciho *Manuale della letteratura italiana* (1837) a zejména Němci ve Wackernagelově neobyčejně zdařilé knize *Deutsches Lesebuch* (1835); jako v těchto dílech, tak i ve spise českém měla praktičnost shodovati se s vědeckostí, příručnost s věcností.

Počátkem roku 1843 podal Palacký ve *Sboru muzejním* první návrh na vydání takového díla, jež mělo obsahovati literaturu od nejstarších dob až na naše

¹⁸ Úvody vesměs otištěny v *Drobných spisech* II, 111—114 a III, 526—546; přehled nově vydané látky u Jar. Vlčka na m. uv., str. 158—159.

¹⁹ O této publikaci jakož i poměru Palackého k novočeským podvrhům rukopisným viz *Lit. č. XIX. stol.* sv. I, str. 897—902.

časy.²⁰ Sbíratí látku uvolila se komise, do níž vstoupili Josef Jungmann, Palacký, Šafařík a Hanka, přepisování vzal na sebe hlavně K. J. Erben. Roku 1845 vyšel první díl redakcí Jungmannovou, sahající do XV. století; úvodem byly svou dobou vynikající ‚Počátkové staročeské mluvnice‘ z pera Šafaříkova. K vydání druhého dílu daly se hned roku 1845 přípravy, ale smrtí Jungmannovou, odstoupením Čelakovského a později i Tomkovým z redakce r. 1853 podnik úplně uvázl; teprve r. 1857 vedením Erbenovým práce jest obnovena a zároveň rámec díla zúžen na dobu do konce XVI. věku. Leč sešitové vydávání bylo zdlouhavé, teprve roku 1868 měli čtenáři v rukách konec knihy postupně zastarávající.

Vedle ‚Výboru‘ podnikl Sbor musejní podobnou sbírku knižních novotisků, pokračuje tak po půl století v snahách F. M. Pelcla, Fr. F. Procházky²¹ a V. M. Kramériusa. Od roku 1841 vycházela ‚Staročeská bibliotheka‘, nešťastně počatá laickou i nedbale upravenou Hankovou edicí Všeřdových ‚Knih devaterých‘,²² druhým dílem byl Březanův ‚Život Viléma z Rosenberka‘, třetím ‚Didaktika‘ Komenského v přepise Chmelově (1849). Palacký kdysi obnovil a obhájil slavnou památku Komenského, Palacký i tentokráte přičinil se o vydání ‚Didaktiky‘, Palacký za nedlouhou dobu potom získal Komenského pozůstalost z Lešna pro knihovnu musejní.²³ Ovoce jeho práce jevílo se na všech stranách.

²⁰ K. Tieftrunk v ‚Dějinách Matice České‘ na str. 96 a násl., 227 a násl.

²¹ Viz ‚Lit. č. XIX. stol.‘ I, 444—454.

²² O vydání tom viz ‚Lit. českou XIX. stol.‘ I, 709.

²³ J. V. Novák na m. uv., str. 307 a 308.

VII.

Palacký jako organisátor práce národní a vědecké.

Stále se zvyšující úroveň české literatury naukové vedla r. 1829 ke vzkříšení oblíbené myšlenky literárního našeho obrození: ku přípravám české vědecké encyklopaedie, na niž pomýšlel již Fr. Procházka, potom r. 1816 a 1818 Jungmann sám a r. 1820 Jungmann s Preslém a Purkyní.¹ V říjnu r. 1829 ujal se plánu energický Palacký, a uvědomiv nejprve řadu spisovatelů, požádal, dobře znamenaje nedůvěru vlády ke schůzkám české intelligence, nejvyššího purkrabího hraběte Karla Chotka podáním ze dne 4. října 1829 za svolení ke schůzím, potřebným pro přípravy na reální encyklopaedický slovník. Stručně udal důvody nového podniku: nákladnost cizích slovníkových děl a jejich nespolehlivost ve věcech českých, a nastínil obsah chystané encyklopaedie, která měla obsahovati: „1. základní pojmy a souhrn nejnutnějších věcí ze všech oborů věd a umění; 2. vlastivědu ve příčině dějepisné, statistické, místopisné a průmyslové; 3. vysvětlení českého názvosloví ve vědě, umění a řeči obchodní.“² Když došlo svolení, shromáždili se dne 12. listopadu 1829 účastníci u Jungmanna a Palacký formuloval své zásady pro nové dílo. Rozděliv látku na tři sekce: historickou i zeměpisnou, přírodnickou i technickou a filozofickou i filologickou, vypracoval další zásady utřídění věd, vytkl hlavní principy, podle nichž měli býti sta-

¹ Monograficky zpracoval látku Rudolf Dvořák ve stati ‚Snahy Fr. Palackého o vydání české encyklopaedie‘, Památník Palackého str. 336—366; srv. též ‚Lit. českou XIX. stol.‘ II, 542.

² Gedenblätter str. 77—79, Drobné spisy III, 326—328.

noveni tři sekční redaktoři; dále měli si pražští i venkovští spisovatelé rozebrati úkoly a vše zpracovati původně podle nové literatury a nikoliv podle cizích slovníkův; i rozpočet byl zhruba načrtnut.³ Nadšení bylo všeobecné a radostné, jen skeptický Čelakovský psal dne 18. listopadu 1829 příteli Kamarýtovi: ‚Ondyno bylo hlučné rokování u báťušky. Palacký přednášel projekt, abychom se spolu a dohromady usnesli a usnesše se mezi sebou rozdělili a rozdělivše (vše to alla Zimmermann) pracovali na nějakém konverzačním neboli encyklopaedickém slovníku. Hlasy se o tom rozdílně pronesly, většina však zůstala při chuti; bojím se však, aby brzy nepřešla.‘⁴ Z dalšího podání nejvyššímu purkrabímu dne 21. listopadu 1829 vidíme věcný výsledek porady: sekčními redaktory stali se Palacký, Presl a Jungmann, spolupracovníků přihlásilo se 28 a to skoro vesměs z přátel Jungmannových a z přispěvatelů Musejníka.⁵

Skličená nálada politická nutila Palackého, aby se pro novou společnost ucházel o všeobecnou úřední přízeň; městský policejní hejtman rytíř Josef Hoch upozornil na nelibost vlády k novým společnostem a doporučil, aby se nový sbor jakožto zvláštní sekce připojil buď k ‚Společnosti musejní‘ nebo k ‚Společnosti Učené‘. Palacký zvolil ‚Společnost musejní‘ a dne 6. ledna 1830 žádal Kašpara hrab. Šternberka, ‚aby správní výbor Musea spisovatelské spojení k sobě připojil jako zvláštní sbor pro vědecké vzdělávání českého jazyka a vzal je pod svůj ochranný dozor.‘⁶

³ Radhost III, 231—239 a Drobné spisy III, 328—334.

⁴ F. L. Čelakovského Sebrané listy str. 254.

⁵ Gedenklätter str. 79—83 a Drobné spisy III, 334—338.

⁶ Gedenklätter 83—87 a Drobné spisy IV, 338—341.

Žádosti bylo vyhověno a 11. ledna 1830 vznikl při museu ‚Sbor k vědeckému vzdělávání řeči a literatury české‘,⁷ jehož prvními členy byli Palacký, Presl a Jungmann. Účely jeho měly býti mnohem širší než vydání slovníka encyklopaedického; mělo se tu provésti vše, oč byla by se pokusila dávno zamýšlená ‚Společnost česká‘, kupíci se jednou kolem Pelcla, podruhé kolem Dobrovského a Hurdálka, potřetí kolem Jungmanna a Rautenkranze, a oč snažil se na Slovensku jak Tablicův a Palkovičův prešpurský ‚Institut literatury slovenské‘ (1803), tak šťávnická ‚Učená společnost‘ vedená Tablicem a Lonichem (1810) anebo později bernolákovský ‚Spolek milovníkův řeči a literatury slovenské‘ v Budíně (1834)⁸: řeč i písemnictví, věda i poesie měly soustavně býti pěstovány. Aby byla Sboru poskytnuta i hmotná opora, vyzvali 1. ledna 1831 Jungmann, Presl, Palacký a Rudolf kníže Kinský svoláním v obou listech musejních⁹ ‚vlastence národní literatury milovné‘, aby zřízen byl zvláštní fond ‚k vydávání dobrých českých knih buď vůbec prospěšných, buď i vědeckých aneb krasořečných‘ pod dozorem ‚Sboru‘ i ‚Společnosti‘ Musea. Jméno chystané instituci dala ‚Srbská Matice‘ a tak od r. 1831 vstoupil do života literárního nový činitel: ‚Matice Česká‘.

Hned první schůze ‚Sboru‘ ukázaly, že plán encyklopaedie jest předčasný a proto byl zatím odložen. Malé ukázky slovníka, jež přinesly r. 1833 Musejník

⁷ O tom všem obsírně jedná K. Tieftrunk, ‚Dějiny Matice České‘, v Praze 1881.

⁸ O pokusech těch zevrubně u Tieftrunka na m. uv., str. 1—10 a Jar. Vlčka na m. uv., str. 109 a 110.

⁹ Drobné spisy III, 343—345.

a ‚Květy‘, zůstaly pouhými fragmenty. Palacký, který tou dobou byl spolupracovníkem encyklopaedie Brockhausovy, dodávaje literární, historická a umělecká bohemica, práce dále se neúčastnil, a všecka horlivost Amerlingova a Čejkova, již lze sledovati do roku 1845, nedovedla oživití zájmu k podniku, jehož nepatrnou náhradou stala se r. 1841 popularisační ‚Malá encyklopaedie nauk‘. Ještě počátkem let padesátých, když Palacký návrh svůj obnovil, nebylo pro věc ani zájmu, ani prostředků, ani politické přízně.¹⁰

Tak soustředil se ‚Sbor k vědeckému vzdělávání řeči a literatury‘ i s ‚Maticí Českou‘, kde po Jungmannovi a Preslovi se Palacký r. 1833 stal jednatelem, na horlivou a úspěšnou činnost nakladatelskou a vydavatelskou. R. 1832 převzal náklad Musejníka a jakožto první dílo vědecké vydal Palackého důležitou knihu pomocnou: ‚Přehled důstojníků i úředníků zemských i dvorských ve království českém‘ (1832). Klassická díla novočeské literatury následovala: v letech 1835—1839 Jungmannův ‚Slovník česko-německý‘, roku 1836 Šafaříkovy ‚Slovanské starožitnosti‘; r. 1839 ustaveny čtyři paralelní knihovny: ‚Staročeská bibliotheka‘, ‚Novočeská bibliotheka‘, ‚Bibliotheka klasikův‘ a ‚Malá encyklopaedie nauk‘. Práce nebyla bez obtíží: německá správa musejní žehrala na ‚Maticí Českou‘, nejvyšší purkrabí brojil proti pouhému jménu jejímu, censura i náboženská reakce zlomyslně stíhala přírodovědecké spisy matiční; Palacký znovu a znovu vystupoval jako obhájce podniků, jichž byl vlastním inspirátorem a tvůrcem.¹¹

¹⁰ R. Dvořák na m. uv., str. 356—366.

¹¹ Viz Drobné spisy III, 345 a 346.

Organisační duch Palackého projevoval se všude, kde šlo o duševní statky národní, iniciativně, obrodně, blahodárně. V letech třicátých účinně zasáhl do osudův ‚Učené Společnosti‘, v letech čtyřicátých postavil Museum na nové základy, pomáhaje vždy myšlenke národnosti a občanským ideám k vítězství.

‚Učená Společnost‘ byla svědkyní historického vzrůstu Palackého: ‚Stáří letopisové češti‘ (1829) jsou první česká kniha její edice; ‚Würdigung‘ (1830) dosáhla její ceny; r. 1830 byl Palacký jmenován jejím řádným údem; po devíti letech jejím tajemníkem. V tradicích svého velikého předchůdce v učeném tom sboru, Josefa Dobrovského, jež ve ‚Společnosti‘ krásnou pohrobní řečí byl ocenil, přičinil se o zřízení zvláštní sekce pro československou filologii, a v tendencích vroucího nacionalismu mladistvých svých let vymohl připuštění češtiny za jazyk jednací; myšlenkový převrat, k jehož dokonání tak horlivě v literatuře pracoval, přenesl i do této konservativní korporace.¹²

‚Museum království českého‘ strádalo počátkem let čtyřicátých týmiž nedostatky, jež daly podnět k oné památné rozmluvě dne 20. prosince 1825 v domě Šternberském, totiž nevhodnými místnostmi a nepřirozenou převahou sbírek přírodovědeckých na úkor ostatních zájmů musejních. Stále žijíc v tísnivém podnájmu ‚Společnosti přátel umění‘, nemohlo ani sbírek náležitě instalovati; vzdálenost i nevhodnost této zatímní budovy¹³ navštěvovatele spíše odrážely než vábily. Když r. 1839

¹² Na tuto zásluhu Palackého zejména upozornil J. Pekař v Ottově Slovníku naučném.

¹³ Jízlivě se posmívá na př. K. Havlíček ‚jistému domu v Praze‘:

po smrti císaře Františka vynořil se plán stavův uctíti jej v Praze pomníkem na nábřeží, dnes Františkově, Palacký duchaplně spojil ideu vzdání monumentálním podnikem hold zesnulému vladaři i opatření nové, vhodné místnosti pro museum zemské. V podání stavovskému výboru zemskému¹⁴ zdůvodňuje i formuluje Palacký svou myšlenku zevrubně: ukazuje ke vzniku četných vědeckých, uměleckých a průmyslových spolků za vlády císaře Františka I. a navrhuje, „aby na onom nábřeží jako pomník císaři Františkovi I. postavena byla prostorná budova ve vznešeném slohu pode jménem *Francisceum*, a aby zařízena byla k umístění nejvýbornějších ústavů za jeho vlády povstalých, jmenovitě vlasteneckého musea, umělecké akademie, konservatoře a jednoty průmyslové.“ V dalším návrhu precisuje svůj architektonický plán: myslí na budovu po celé délce navrhovaného nábřeží v „nejušlechtilejším slohu římském“ — a přece mluví současně o požadavku, aby „nová budova byla naprosto česká v myšlence, plánu, materiálu a provedení“ — s rotundou o vrchním světle pro sochu císařovu a později pro plastické jiné obrazy velkých Čechů, s galeriemi na vysokých sloupech mramorových, a určuje již jednotlivé místnosti pro musejní sbírky, rozmnožené a rozdělené podle nového plánu organisačního.¹⁵ Ale plán přes původní souhlas stavů

„Pochválen buď Hospodin!
Nebud', brachu, fululum:
není zde větrný mlýn,
zde je české museum.“

(K. Havlíček, „Básnické spisy“, v Praze 1897, str. 149.)

¹⁴ Gedenkbblätter str. 112—116 a Drobné spisy III, 287—290.

¹⁵ Gedenkbblätter str. 121—124 a Drobné spisy III, 294—296.

nebyl ve skutek uveden; stavové se posléze rozhodli pro jízdecký pomník císaře Františka, jehož nelogičnost Palacký předem důmyslně odsoudil.¹⁶ Museu odpomoženo částečně až r. 1845, kdy stavové zakoupili pro ně Nostický palác na Příkopech č. 85, v němž zůstalo do r. 1891.

Dokonale zdařil se však Palackému druhý záměr, vnitřně reorganisovati museum, když dne 2. června r. 1841 stal se jeho jednatelem, jímž zůstal po jedenácte let.¹⁷ Proti přírodovědeckému směru hraběte Kašpara ze Šternberka zahájil obrat k historickému pojmání vlastivědy, a naprosto vyloučiv z okruhu činnosti muzejní zájmy praktické, důsledně směřoval ku provedení své dějepisné koncepce účelů muzejních. Zvláštní důraz kladl na zřízení archivu, diplomatáře, sbírek uměleckých i oddělení archaeologického a obrátil k nim hlavní zřetel,¹⁸ jsa podporován v správě i v úřednictvu musea řadou osobností, jež náklonností i studiem tíhly k historii a archaeologii, jako Janem rytířem Neuberkem, s jehož součinností r. 1843 založil ‚Archaeologický sbor muzejní‘, K. J. Erbenem, J. E. Vocelem a kustodem Hellichem.¹⁹

Postavil-li Kašpar ze Sternberka, jako věrný

¹⁶ Gedenkblätter str. 115 a Drobné spisy III, str. 289.

¹⁷ Tuto činnost Palackého zevrubně líčí V. Nebeský, ‚Dějiny musea království českého‘, v Praze 1868, str. 105—144.

¹⁸ Viz Palackého stať ‚Was dem böhmischen Museum Not tut‘ a ‚Wünsche, das böhmische Museum betreffend‘ (obě v Gedenkblätter str. 116—124 a Drobných spisech III, 291—296), jakož i německé, samostatně vydané memorandum ‚Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842‘ (překlad v Drobných spisech III, 299—324).

¹⁹ S břitkou ironií a nevázaným rozmarem, za nimiž se skrývá pronikavá kritika, vylíčil Havlíček toto archaeologicko-historické údobí muzejní správy v ‚První generální schůzce Če-

syn doby osvícenské, zemskému museu za účel methodou vlastivědy, především přírodopisné, vzdělávati úsudek a rozum teritoriálních příslušníků politického celku českého království; snažil-li se jeho bratranec František rozumové to vzdělání rozšířiti i aestheticky a dějepisně — Palacký zasvětil zreorganisovaný ústav ideí jiné: *vzněcovati podrobným poznáním dějinného vývoje a dějinných památek cit a nadšení všech členů národnostního celku českého národa, vzbuzovati jeho vědomí jazykové a historické a tím vychovávatí jej k velkým úkolům přítomnosti*. Palacký jako organisátor národní práce volí tytéž cíle i prostředky jako Palacký historik a Palacký politik.

VIII.¹

Palackého průprava a příprava historická.

Když mladý Fr. Palacký v l. 1820 — 1822 zasvěcoval životní práci svou české historii, byl co do způsobu i předmětu práce o dvě myšlenky napřed před tehdejšími i nedávnými mistry české historiografie. Dosavadní historiografie česká tonula v pravěku a v starším středověku; jemu náležela velká práce Dobnerova, jím především obíral se i Dobrovský a jiní badatelé menšího významu — a otázky o původu jména ‚Čech‘ a jiné tomu podobné byly vedle kontrovers vskutku vědeckých (na př. o slovanské liturgii v Čechách) »causes célèbres« tohoto prvního období kritického dějezpytu českého. Zatím co romantika posílila a do širších vrstev roznesla tuto snahu kochati se ského Národního Museum l. p. 1847' (K. Havlíčka Básnické spisy, v Praze 1897, str. 15—26).

¹ Od J. Pekaře.

v báječných hlubinách dávnověku, vystupuje mladý Palacký s programem zcela novým, staršímu odporným: prostudovati a vylíčiti dobu husitskou, „slavnou zdobu“ Čechů, zanedbávanou doma i v cizině. V tomto přesunutí zájmu od méně důležitého k důležitějšímu, v tomto novém a správnějším hodnocení českých dějin je první pokroková myšlenka Palackého. A druhá tkví v jeho hlubším názoru o potřebách historiografie. Doba Dobnerova a Dobrovského je doba prvního kritického dějezpytu u nás a to doba kritiky co do metody již velmi pokročilé (u Dobrovského na př. shledáváme již nejen kritiku jednotlivých fakt, ale zcela moderní kritické dějiny určité tradice) — ale je to doba kritiky osvícenské, jednostranné a předpojaté, jež nebyla schopna správně souditi o dobách a lidech jí duševně cizích, vykládati a pochopovati minulost z minulosti, ale jež soudila a předělávala dějiny podle svých předpojatých mínění. I v této příčině dalo Palackému již jeho prešpurské studium historické práce názory modernější: velelo založiti kritické studium minulosti na přesvědčení, že minulost sluší vykládati z ní samé, že historicky každá doba a každá tendence je jen určitou a organickou fasí nekonečného vývoje, krátce na genetickém názoru dějinném, a pro soustavný výklad minulosti žádalo od badatele nejen konstatování fakt, ale i správné chápání souvislosti, místa a významu jejich v linii vývoje, žádalo duševní spříbuznění se snahami minulosti, tvůrčí vyvolávání zapadlých stavů jejich, čili, jak to také jmenováno bylo, žádalo od historika ducha, žádalo filosofické pojmání minulosti.

Palackého vedl k historiografii jeho horoucí nacionalismus. Zabýval se v Prešpurku původně filosofii a

zejména aestheticou; o české dějiny zajímal se sotva více než kdokoliv jiný z probudilých a česky uvědomělých studentů prešpurských. V tom — bylo to na jaře r. 1819 — vrátili se ze studií v Jeně bývalí druhové Palackého v Prešpurku, Kollár a Benedikti, a seznámili Palackého s názory profesora jenského Jindř. Ludena, podle nichž k pravému vlastenectví vychovati může jen znalost a osvojení si dějin národních, jen poznání a proniknutí sebe individualitou svého kmene národního, jak se jeví v projevech a snahách jeho zejména v minulosti. Kollár a Benedikti přinesli zároveň zprávy o čilém politickém snažení německého studentstva — a Palackému je odtud ‚národství z ohledu vyššího‘ ne již pouhá snaha o pěstění jazyka a krásné literatury, ale prohlubování snahy národní ideály a vzory minulosti a zároveň liberálně-demokratickými postuláty probuzené přítomnosti. Již počátkem r. 1820 prohlašuje Palacký ‚pragmatickou historii České země‘ za svůj cíl životní; ke konci r. 1822, po dvouletých studiích, jež z velké části věnovány byly historii vůbec a historii české zvláště, dospívá již k onomu pokrokovému požadavku, o němž jsme se výše zmínili: ‚Nelze mi žítí, nebudu-li moci do vlastenského dějepisu se dátí. Aspoň Husitstvo, budu-li živ, jistě popíši‘ . . .

Co důrazu na dobu husitskou kladeného se týče, promluvil tu z Palackého nejen pokročilý historik, ale jistě i protestant a horlivý přívrženec zásad liberálních. Je však pravdě podobno, že tyto vlivy vnější nebyly silnější, než prosté poznání o vynikající důležitosti doby husitské, získané vyšším názorem na dějepis a dějiny. O tom o všem se Palacký poučoval soukromě a většinou z pramenů, jež mu náhoda přinesla do ruky,

pravidlem z referátů německých vědeckých a literárních časopisů. Genetický názor dějinný byl si jistě osvojil ze spisů Herderových, z ‚Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit‘, jež si byl tolik zamiloval; osvojil si jej, jako jiní jeho předchůdci a vrstevníci, takřka bezděky (vše zdálo se zajisté býti tak samozřejmé), nepozoruje, jak důležitý základ pro chápání a vykládání minulosti, pro moderní historiografii vůbec, jím byl získal. Několikaletá studia filosofická a estetická připravila jej pak výborně, aby mohl dosti učiniti požadavku o filosofickém pojmání dějin, jež ozýval se od dob Voltairových hlasitěji a hlasitěji. V této příčině a vůbec v theorii metody historické, pokud jde o pojmání dějin a nauku o umělecké komposici, o zpracování poznaného, učil se Palacký mnoho i od Angličanů, tak z Blairových Lectures on Rhetoric and Belles Lettres a zejména z Bolingbrokeových ‚Letters on the study and use of history‘ (Londýn, 1752), pak z Rottekova článku² ‚Über die Geschichte und geschichtliche Kunst‘ (Hallesche Litt.-Zt., 1819). Ve výpisech jeho nalézáme dlouhou řadu pouček, pokynů a pravidel, z nichž by lze sestaviti zcela moderní methodiku (ovšem kusou), a v nichž zejména zajímavý je důraz na potřebu ‚ducha‘ t. j. na škodlivost mechanického reprodukování historických zpráv, na potřebu minulost chápati, tušiti, znovu v životu jejím probouzeti — ‚a duch jen duchem, život životem pochopen býti může‘. Je zcela pochopitelné, že s tím vším Palacký spojoval starší požadavky,

² W. Humboldtova krásného článku (s jeho naukou o ideách v dějinách se projevujících) ‚Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers‘ z pojednání berlínské Akademie z r. 1822, pokud vím, nepoznal.

že historie má býti učitelkou moudrosti a stolicí soudnou — že při tom nemínil v nejmenším svobodu badání podřizovati výchovným tendencím nebo ethickým povinnostem historiografie, patrně z krásného výroku jeho v listu ke Kollárovi: ‚Historie žádných cizích oumyslů na poli svém netrpí; žádá sama ze sebe vyvíjena i vyjevena býti. Proto já se jí v službu neoddávám, abych ji z německých pazourů vytrhl, ale abych ji v pravdě její poznal, padni komu padni‘. Také o umění historii spisovati nalézáme ve výpisech jeho několik dobře volených myšlenek, a zcela moderní je zájem, jež při tom u Palackého pozorujeme, zájem o otázky národohospodářské a dějiny právní, ‚v nichž ducha minulosti lze poznati nejpoutavěji‘.

Takto připraven přišel Palacký r. 1823 do Prahy hledat nějakého zaměstnání a studovat husitstvo. Šťěstí mu přálo — ujal se ho Dobrovský a prospěl mu nesmírně v obojím směru, seznámiv jej s velikým milovníkem českého dějepisu, hr. Fr. Šternberkem, a vyučuje jej sám prakticky v tom, čeho Palacký nejvíce potřeboval: v palaeografii, diplomatice a kritice pramenné. Tato důležitá stránka historické přípravy byla Palackým dosud cele zanedbávána — v Praze dostalo se mu v Dobrovském právě v těchto věcech učitele, nad něhož tou dobou nebylo asi nikoho daleko široko. Palacký v Praze poprvé seznamoval se s odbornými kritickými pracemi českých učenců, poprvé pracoval v archivech, poprvé zasvěcoval se do kritických kontrovers o pramenech, a v denním styku s Dobrovským měl mnoho vděčné příležitosti učiti se od ducha tak eminentně kritického. Kritičnost Dobrovského byla, jak jsme položili, jednostranná, hotová často zatratiti text pravý spolu

s podezřelým, ale byla v ní síla bystrosti a bezohlednosti k vlasteneckým zbožným přáním, již Palacký nikdy nedosáhl — při synthetickém sklonu jeho historického nadání byla i kritika Palackého spíš toho způsobu, aby pomáhala budovati, ne pouze bořiti.

Průběhem necelých čtyř let, jež strávil studiemi v archivech a pracemi genealogickými, přesvědčil Palacký hr. Šternberka a Dobrovského do té míry o historickém svém nadání, že navržen byl stavům za pokračovatele v Pubičkových Dějinách českých (1827), že mu Učená Společnost uložila vydati České letopisy z XV. st. (edice velmi nesnadná podařila se Palackému pěkně; vyšla r. 1829 jako třetí svazek ‚Scriptores rerum bohemicarum‘) a že proň znovu vypsala cenu na těžké thema: ‚Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber‘. Palacký byl s prací touto hotov na jaře r. 1829, již po smrti Dobrovského, a ceny dosáhl jen přičiněním hr. Šternberka. A přece práce jeho, jež vyšla tiskem r. 1830, je nejcennější česká práce historiografická po Šafaříkových ‚Starožitnostech‘ ze všeho, co vyšlo před r. 1848. Myšlenka i program práce, jež byly samy sebou vědeckým činem, nemálo významným v dějinách historiografie, je sice od Dobrovského, ale provedení dosahovalo cenou i významem svým vědecké výše programu. Palacký soustředil svou práci na kroniky české od XII. do XVI. stol., bystrou kritikou v celku i v jednotlivostech vyšetřuje jejich spolehlivost, hledaje odpověď na všechny otázky, jež práce namítaly a podává hojně příspěvkův i k recenzi textu. To předcházela u každého kronikáře hlavní literatura, popis práce jeho, výčet a popis rukopisů a kritika dosavadních edicí. Práci Palackého darovali Čechové historio-

grafii první dílo tohoto druhu. Legend dotkl se však Palacký jen zběžně v dodatku; v husitské době pak z neznalosti pominul i kroniku Táborskou; neznal patrně ještě ani Mladenovice — tak nedokonalá byla tenkrát znalost doby, již byl Palacký zvolil původně za vlastní pole svého studia.

V březnu r. 1831 uložili stavové po delším jednání, jehož zdaru překážel odpor vídeňské vlády, Palackému, aby napsal české dějiny ve 4—5 svazcích. Od r. 1830 Palacký se k této velké práci, jež měla původní plán jeho o husitstvu zatlačití cele do pozadí, připravuje, a přípravou k ní je vlastně všechna dějezpytná činnost jeho odtud až do r. 1848. Musilo býti zajisté dříve vykonáno mnoho a velkých prací předběžných, než bylo lze přikročití k dílu samému, na něž Palacký sám kladl požadavky největší, v duchu svých methodických studií průpravných i na základě pozdějších zkušeností pražských, z nichž zejména v tom hlásí se v Palackém historik moderní, že nechce dějiny své míti pouze dějinami politickými, ale chce v nich obsáhnouti i vývoj kultury duševní a hospodářské. Především bylo potřebí podniknouti rozsáhlé propátrání archivův a knihoven, doma i v zemích sousedních, zejména ve Vídni, — r. 1837 pracoval Palacký, jeden z prvých badatelův zaalpských, i v archivu Vatikánském (výtěžky této jízdy italské registroval v publikaci Učené Společnosti z r. 1838 ‚Literarische Reise nach Italien im J. 1837‘) a skoro každého roku podnikal několikanedělní cestu archivní do ciziny. Bylo však třeba opatřiti si i nejnutnější pomůcky k zpracování materiálu (sem náleží na př. malá praktická chronologie středověká, již Palacký r. 1829 vydal v Čas. Čes. Musea pod titulem ‚Všeobecný staročeský kalendář‘)

a zejména shromáždití nejstarší český materiál listinný a pokusiti se diplomatickou kritikou o rozeznání listin podvržených a pravých. Palacký hned na počátku se rozhodl připravovati český diplomatář až do r. 1310 a pracoval o této věci zejména horlivě od r. 1843, kdy se mu dostalo k cíli vytčenému podpory peněžité od několika šlechticův i od výboru musejního. Sem náleží i pojednání Palackého v Musejníku z r. 1836: ‚Kritická úvaha a výklad základních listin kollegiálního chrámu Lito-měřického. Pomůcka k diplomacie české‘ — práce na svou dobu velmi dobrá, jejíž výsledky v podstatě potvrdilo nejnovější probrání této otázky. Sem náleží i publikace v Učené Společnosti r. 1842 a 1847 ‚Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhm. Geschichte‘, jež má značný význam v dějinách diplomatiky vůbec, neboť je to prvá větší práce, věnovaná důležité otázce středověkých formulářů. Listinnými podvrhy Bočkoviými (Monseana a j.) dal se však Palacký oklamati, stejně jako všichni vrstevníci jeho.

Čím podrobněji se Palacký obíral českými dějinami, tím více uvědomoval si nezbytnost pomocné práce jiné: historicko-topografického slovníku českého a genealogického slovníku české šlechty. Tento druhý projekt uskutečniti se mu nepodařilo; studiím topografickým věnoval se však horlivě v letech čtyřicátých — hlavním plodem jejím je mimo některé studie speciální ‚Popis království Českého‘, vydaný počátkem 1848, v podstatě seznam všech osad v Čechách v přítomnosti i minulosti, na základě starého rozdělení v dominia a kraje, doplňující data úřední výsledky několikaletého studia historického. V téže době vydával již Palacký nejcennější výsledky svého badání archivního, listiny a akta

listy, zápisy, právní sbírky, pokud psány byly jazykem českým, ve sbírce „Archiv Český“ (v l. 1840—1846 vyšly 4 díly), v němž zejména pro husitské století, století XV., vydáno mnoho pramenů prvního řádu.

Ze studií kritických, jimiž Palacký připravoval soustavnou práci o dějinách českých, jsou zvláště důležité ty, jež pokoušely se vniknouti v staročeské poměry právní („Pomůcky ku poznání staročeského práva i řádu soudního“ v Čas. Mus. 1835 a „Srovnání zákonů cara Stefana Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách“, tamtéž r. 1837) a pak zejména práce z r. 1842 „Předchůdcové husitství v Čechách“ — zde Palacký poprvé, v podstatě pouhými excerpty ze spisů Waldhauserových, Milíčových, Štítného a M. Matěje z Janova, ukázal bohatství myšlenkového života českého v 2. půli XIV. stol. a seznámil se zástupci reformy. Censura práci však tisknouti nepovolila; r. 1846 vydal ji pod svým jménem v Lipsku německy prof. J. P. Jordan.

Své dějiny české počal Palacký spisovati ke konci r. 1832 a to německy („Geschichte von Böhmen“) k veliké nelibosti českých vlastenců, kteří právem asi vytýkali, že Palacký měl se postarati zároveň o české vydání. První díl, sahající až k r. 1197, vyšel r. 1836, k slavnosti korunování Ferdinanda V. za krále českého. R. 1839 a 1842 vyšly oba svazky dílu druhého, končícího vypravování dějin českých smrtí Karla IV. Prvá část třetího dílu, líčící počátky českého hnutí náboženského a historii Husovu, vyšla r. 1845 po mnohém boji s censurou, která svému soudu o Husovi dala výraz nejen škrty v rukopise, ale i oktroyovanými vložkami. O tomto svazku nejvíce platilo sebevědomé oznámení na titulním listu: „Gröszenteils nach Urkunden

und Handschriften' — první díl těsněji než by se zdálo přiléhá k Dobnerovi, a to, nač si v něm Palacký nejvíce zakládal, výklad o společenských a právních poměrech Čech slovanských, byla fata morgana, kterou zaviniily theorie Rousseauovy o zlatém věku přírodního prastavu a Herderovo aplikování jich na Slované. Tu ukázalo se, jak nebezpečné je „filosofické“ pojetí historie bez dostatečného konstatování fakt — a ovšem i v díle Palackého bylo lze pozorovati, že jeho dokonalým theoretickým zásadám o metodě historické nestačila všude také praxe. Více z „Geschichte von Böhmen“ před r. 1848 nevyšlo — a dva a půl svazku r. 1836 až 1845 vydaného, ta první německá redakce životního díla Palackého, není v podstatě ničím jiným, než také přípravnou prací pro „Dějiny národa českého“, jež v nové redakci počaly vycházeti teprv r. 1848. Neboť teprve *česky* „Dějiny“ mají ono hlubší pojetí, jež Palacký právem žádal od každé dokonalé práce historiografické, a ony i v jednotlivostech představují proti prvnímu vydání německému vydání opravené a rozšířené. Proto o „Dějínách“ Palackého bude vhodnější promluviti podrobněji níže.

HLAVA PÁTÁ.

*ŽIVOTNÍ A KULTURNÍ POZADÍ ČESKÉ
NOVELLISTIKY LET ČTYŘICÁTÝCH
A PADESÁTÝCH.*

NAPSAL ARNE NOVÁK.

I.

Život v Praze i ve venkovských městech. Rozpor dne svátečního a všedního. Zábavy společenské.

Divoká citová vzrušení francouzské revoluce, násilné převraty epochy Napoleonovy a úsilné soustředění státnické a válečné energie v bojích za osvobození na dlouho vyčerpaly Evropu. Více než půl století sbírá zemdlené a ochablé obyvatelstvo své životní síly, hledajíc v pohodlném klidu a oddechu uzdravující občerstvení. Po výbušné revoluci nastává pohodlná restaurace. Nikoliv velkými duševním a hmotným podnikům, nýbrž drobné každodenní soustavné práci náleží vláda. Malé měšťanstvo, drobné průmyslnictvo, účinnivé obchodnictvo a uvědomělé řemeslnictvo vtiskuje svůj ráz celé době od Karlovarských porad do r. 1848. Spokojený bourgeois, spřádáný filistr malých požadavků představuje tuto mrtvou epochu. Poradní síň osvíceného despoty, elegantní příjmací salon evropského diplomata, improvisovaný polní stan vypočítavého generála ustupují tiché kanceláři od-

borného úřadu, polotmavé účtárně obchodního domu, stísnné pracovně chefa průmyslového závodu. Velký duch Goethův, jenž posledními kroky vstoupil do tohoto údobí, jasně tušil budoucí rozvoj společenských sil. Ve ‚Wilhelmu Meisterovi‘ podrobně a s láskou kreslil nový svět obchodu, průmyslu, měšťanství; Faustu dal skončiti jako hrdinovi drobné práce, jenž dotud neukojen ničím, dochází uspokojení ‚ve vnitřní koloniaci‘, tomto výrazném symbolu občanských ideálův. Ale mdlé době, jež přijala druhý díl ‚Fausta‘ z mrtvých rukou tvůrcových, zdálo se i toto řešení příliš smělým a namáhavým. Nikoli Faust, jehož rolí jest věčnost, nýbrž jeho sousedé Filemon a Baucis, jichž rolí jest okamžik, stali se jí vzory. Stačilo jí osévatí malé políčko klidně mezi zvukem ranního a večerního klekání. Pokorné uskromnění se, tiché oddání se malým požitkům, nevybojné utkvění na zděděné půdě a zděděných tradicích: toť příznačné rysy celé epochy, kterou politické dějiny nazývají restaurací.

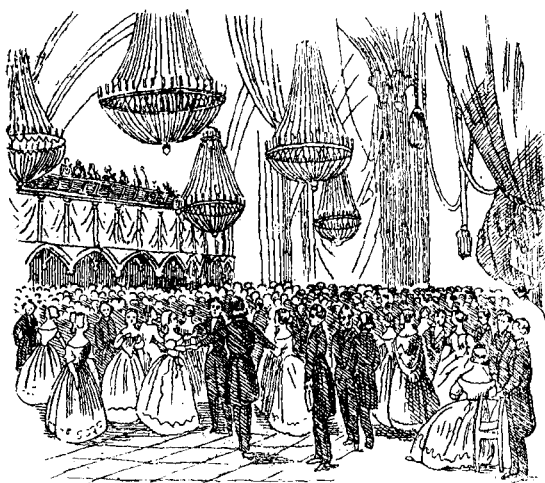
Na české půdě zřetelně se odrážejí tyto poměry. Zvýšený finanční náklad na války proti Napoleonovi, četné peněžní krise za vlády Františkovy oslabily hospodářský stav země; válečný neklid a neblahé poměry na trhu mezinárodním přerušily obchodní a průmyslový rozvoj, k němuž pracovalo období osvícenské. Obnovená náboženská i politická reakce dusila všecek život duševní. Bylo potřebí zvolna a klidně oddechnouti si a prožívatí trapný stav rekonvalescentův. Dvacátá a třicátá léta jsou doby národní rekonvalescence, následující dvě desetiletí jsou údobí, kdy uzdravený národ žije opatrně a pomalu, podoben jsa člověku, který pozdraviv se, důsledně se vyhýbá namáhavějším podnikům, přesně dbá hodiny

odpočinku a s rozmyslem popřává si malých radostí a skromných požitků.

Vedle podmínek hospodářských jeví se při této stagnaci i podmínky ideové. Veliké myšlenky národního obrození, jež formulovala první i druhá generace buditelská, dlouho zůstávaly omezeny na výlučný okruh intelligence. Bylo nyní potřebí, aby pronikly do širších vrstev lidových; aby odvedeny byly ze studoven učenců do jizeb měšťanských, z knihoven do dílen řemeslnických, z osamělých klášterů do veřejných škol, z redakcí časopisů do světnic selských. Neznamenají-li léta čtyřicátá a padesátá v jádře svém dobu rozvoje ideového, jakou byla pro obrození decennia předcházející, dojista znamenají období, v němž ideje vypracované generacemi předchozími zapouštějí kořeny do reálního života. Tehdy získáno jest pro národnostní i osvícenské snahy našeho probuzení měšťanstvo v Praze i na venkově, značná část úřednictva a skoro celý stav řemeslnický. Leč toto sblížení není bez osudnosti: malé měšťanstvo vtiskuje literatuře za doby obrození svou ješitnou malichernost, drobný filistr vnucuje myšlenkám buditelským svoji mdlou úzkoprsost. Čtyřicátá a padesátá léta vyznačují se tudíž i v českém písemnictví maloměstkým šosáctvím a občanskou krátkozrakostí, které jsou tolik charakteristické pro celý tehdejší život středoevropský.¹

Český svět skládá se z oddělených a vzájemně si od-cizených malých i větších měst a městeček, jejichž oby-

¹ Náhlá politická reakce po roce 1848, jenž málo jsa připraven, nézasáhl hlouběji v ústrojí českého života, vysvětluje, proč léta padesátá nemnoho se liší od let čtyřicátých jak společensky tak literárně; i lze dojista bez násilnosti spojovati obě desetiletí i v charakteristice všeobecného ovzduší i při líčení rozvoje písemnictví.

PLES 21. SRPNA 1845 V SÁLECH HRADU PRAŽSKÉHO PŘI SLAVNOSTNÍM ZAHÁJENÍ
STÁTNÍ DRÁHY V PRAZE.

vatelé neznají ze světa mnohem více, než co uzavřeno jest hranicemi městského katastru a vůbec se nestarají o daleký širý svět. První železniční trať z Olomouce do Prahy, na které otevřena dne 1. září 1845 parostrojní vozba prostomyslnou slavností, poněkud připomínající vítání visitujícího biskupa na venkově, dlouho zůstala sama a jako v mládí pana polesného Doupnáka (J. P. Koubkovo ‚Rokoko‘ v Č. Včele 1847), i dále

‚pošou jezdilo se strou
tři dni z Olomouce do Prahy;
vozy koňskou obklopeny parou
usudlejší byly povahy‘.

Zdlouhavá osobní doprava, pomalé spojení poštovní, idyllická odloučenost od světa vysvětlují nejen volné

tempo života na venkovských českých městech té doby, nýbrž i maloměstský ráz tehdejší Prahy.²

Obklíčena jsou těžkými hradbami a složitými branami, uprostřed kvetoucích zahrad a svěžích vinic, Praha dlouho zůstávala uzavřena ostatnímu světu. Na hranicích Nového města v sousedství Koňského a Dobytčího trhu mezi malými domky a věčnými staveništi rozkládaly se pustiny a rumišťe, na vltavských ostrovech se chodec prodíral spleť divokých keřův a tmavých houštin, na pobřeží Vltava, vděčné kutiště rybářův a dřevařů, vnikala do dvorův a průjezdů tmavých domků patricijských. Na úzkých, chmurných ulicích v okolí Klementina a Karolina, uprostřed barokních domů s pavlačemi a balkony, mezi velikými nádvořími, plnými arkýřů, podjezdů, výklenkův a sloupořadí, mezi černými průchody a malými náměstíčky kolem zrušených kostelů pohyboval se obchodní i společenský život Prahy let čtyřicátých, vrhaje své klidné vlny do promenády v Starých a Nových alejích a přes Karlův most na Malou Stranu, aristokraticky uzavřenou. Těžké přitímní leželo nad křivolakými ulicemi a nepravidelnými náměstíčky: nesmělá doba milovala jen poloviční osvětlení, lámané světlo. V domech i na rozích ulic blýkaly olejové svítilny, práce se konala při lojových svíčkách; jen při domácích plesech, slavnostních piknicích zahořely na zlatých a stříbrných svícnech, zděděných z doby barokní, ceremonielní voskovice a hustým dýmem plnily nízké světnice a těžké záclony; teprve v září r. 1847 zaplanulo na pražských

² Prahu té doby zvlášť zajímavě kreslí K. Světlá ve svých ‚Upomínkách‘ (v Praze 1888); hojně zpráv podává též v I. díle svých ‚Pamětí‘ J. V. Frič (v Praze 1885) a Jakub Malý ve ‚Vzpomínkách a úvahách starého vlastence‘ (v Praze 1872).

ulicích prvních dvě stě plynových plamenů, jež dlouho zůstaly samy. Přírozené přítmí bylo stupňováno pološerem umělým. Staré legendární tradice rozestíraly své závoje nad městem: v zrušených klášterích obyvatelé slychali v noci písně mrtvých jeptišek, hudbu duchů na varhanách, z poloozářených kaplí starých chrámů pověřiví Pražané vídali o půlnoci vycházeti stíny světců, hluboko do večera plály na rodinných oltářích mezi koulemi z barevných skel a vásami s pestrým kvítím svíce a kahany; tradice doby protireformační ještě vždy zůstávaly živы.

S úzkostlivou důsledností zachovávalo obyvatelstvo rozvrstvení společenské podobně, jako neúprosně dbalo toho, aby židé neopouštěli svého ghetta leda v den sobotní, a tehdy aby se objevovali ve svých předepsaných krojích, „starší muži v tříhranných kloboucích, bílých punčochách až po kolena, krátkých spodcích, střevicích s přaskami, ve fracích se širokými šosy a vyšívanými výložky; ženy v kabátcích a krátkých sukních, širokých světložlutých fěrtoších a zlatých kulatých čepcích, kteréž u mnohých z nich byly pokryty lepokamy, vroubeny skvostnými krajkami čela jim zakrývajícími, pod nimiž nesměl dle zákona ani nejtenčí proužek vlasů se objeviti“.³ Bohatí kupci, jejichž obchody sahaly tradicemi do daleké minulosti, mocní peněžníci, kteří udržovali styky se šlechtou a kněžstvem, odlišovali se od měšťanů provozujících živnosti a pyšnili se názvem ‚le beau monde‘. Zámožní sládcí, pyšní mlynáři a pekaři, honosní řezníci a osobiví dřevaři pohrdali jemnou elegancí této bohaté vrstvy a střídali denní zaměstnání mezi chasou v kouři, dýmu, prachu, s nedělními výlety

³ K. Světlá v ‚Upomínkách‘, str. 188.

a domácími radovánkami, z nichž opět vylučovali chudší řemeslnictvo, žijící v nájmu bez jakéhokoliv jmění nemovitého. Úřednictvo, státem privilegované a domýšlivým měšťanstvem podceňované, žilo osamoceně v městě, k němuž nepoutaly ho tradice rodinné ani svazky majetkové. Prostoduché měšťanstvo mnohem rychleji přijímá demokratické výhody nové doby: kdežto v domech elegantního světa v čtyřicátých i padesátých letech vždy ještě portretují mocné peněžíky a hrdé jejich dámy malíři v bédné manýře netalentovaného Hořčičky a Machka, měšťanstvo nezhrdá demokratickými službami, které mu nabízí technika daguerrotypická, koncem čtyřicátých let vnikající do Prahy.

Podle tohoto společenského rozvrstvení řídil se i rozvoj národnostní myšlenky v obyvatelstvu pražském. Elegantní svět obchodníků a peněžíků, jehož krev namnoze byla promíšena kapkami italskými a jehož řeč střídala německé věty s francouzskými frasemi, zůstával českým snahám vždy cizí, napodobuje tak většinu šlechty a vysoký klerus; proto česká belletrie, jakmile líčila toto společenské ústředí, činila tak v osvětlení spíše nepříznivém a s tóny protestními, jichž užívala i mluvíc o úřednictvu, hlavním nositeli tehdejší násilné germanisace vládní. Bohaté měšťanstvo, skládající se z řezníkův a pekařů, mlynářův a sládků, dřevařův a koželuhů, bylo získáno pro snahy národnostní dosti záhy; jeho synkové rádi se družili k českému universitnímu studentstvu, jeho dcerky naplňovaly české bály a besedy; jeho ženy přály českým divadelním představením. Čeští autoři od Tyla po Rubše obraceli k tomuto měšťanstvu své sympathie, jejichž odlesk nalézáme ještě v belletrii Karoliny Světlé, vypravovatelky tak přísné a ponuré, kdykoliv

šlo o svět finančníkův a obchodníků, v jejichž ,právě nejpověstnějších domech bývala pravá Sodoma a Gomora'. Dříve ještě než v zámožných vrstvách měšťanských zvítězilo obrozené češství v malém řemeslnictvu, doplňujícím se vždy příchozími z venkova, národně málo porušeného. Řemeslníci přijali z obrození nejen uvědomění národnostní, nýbrž i snahy osvětčné, v nichž lze shledávati souvislost s úsilím doby osvícenské; zejména byl to Karel Slavoj Amerling, jenž publicisticky i přednáškami, časopisecky i soustavnými kursy vzdělával pražský dorost řemeslnický.⁴

Analogický obraz společenského rozvrstvení a pospolitého života poskytovala v zmenšeném měřítku města venkovská, jejichž obyvatelstvo, namnoze honosící se výsadami lihovarství a pivovarství, hojně pěstovalo polní hospodářství. Nad tyto měšťany, kteří buď dozírali na orání, senoseč a žně na vlastních polích, buď provozovali řemesla ve vlastních domech, vypínalo se dvojitě úřednictvo: staré patrimoniální, zachovávající zvyklosti doby předjosefínské, a noví státní úředníci, kteří s lékaři, advokáty, lékárníky a kněžstvem představovali výkvět společnosti venkovské. Úzkostlivá hodnostní stupnice úředníkův a jejich žen, spory mezi světem patrimoniálním a měšťanským, malicherná řevnivost jednoho města na sousední město druhé — na tyto stále se opakující motivy skládalo české venkovské město jednotvárně písně svého života. Patrimoniální úřednictvo prostředkovalo souvislost s rokokem; rolnický stav měšťanstva sblížoval obyvatelstvo se širým venkovem: konservativní tradicionalism a přírodní idyllika význačně charakterisují

⁴ Srv. monografii J. V. Jahnovu ,Karel Slavoj Amerling' v ,Chemické knihovně technologické' (v Praze 1893).

česká venkovská města let čtyřicátých. Studenti a mladiství řemeslníci přinášejí sem živly národnostního obrození; těsná souvislost s venkovem jest jejich snahám přízniva, patrimonialní umělý pudr na lících intelligence jest jim překážkou; nikoliv radostná síla čisté myšlenky, nýbrž nahodilá taktika společenských zábav, rozmarnost přirozeného veselí, krojová malebnost získávají městský venkov obrození národnímu.⁵

Formy života tehdejší společnosti kolísají mezi domácí pohodlností filistra a strojenou slavností měšťanského hodnostáře, mezi pustou nudou a sentimentálním dojetím. Tato maloměstská duše nežije jedním důstojným životem, nýbrž rozděluje celý svůj život na všední dny a na svátky, na city všední a city sváteční, na praktičnost a na nadšení. Panuje-li onde pohodlná nonchalance, zavládá tuto strojená ztrnulost; hlásí-li se onde nízkost životního názoru, zde se prozrazuje schopnost umělé přetvářky.

Již kroj odhaluje toto rozpoltění, nejednou ironizované satiriky současnými. Sládek, jenž s rozhalenou košilí a vykasanými rukávy, v domácích stěvčících a bez vesty dozírá na várku, mlynář, který v zamoučeném pohodlném kabátě a s placatou čepicí prochází šalandou, úředník, jenž doma probírá se akty ve volném županě a ve vyšíváných pantoflích — ti všickni vycházejí z domu v těsných spodcích, dlouhých fracích hnědých a černých odstínů, ve vysokých límcích, s hedvábnými šátky kolem krku a s pečlivě zapíatými vysokými vestami, buď jemně vyšívánými nebo graciousně vzorkovými; s vědomím

⁵ Sytė vylíčil toto národnostní poslání studentstva a řemeslnictva Fr. Pravda, onoho v první kapitole práce „Z denníku Pavlíný“, tohoto v živé arabesce „První čamara u nás“.

vlastní důstojnosti staví na pečlivě sčesané vlasy vysoké cylindry a tisknou si do ruky titěrné hůlky se zdobnými knoříky. Dívky, jež doma matky přísně přidržovaly k běžné práci u plotny, žehlicího prkna a šicího stolku, strojí se k sváteční promenádě, jako by měly vystoupiti na posvátný obraz některého z nazarénských malířů: stahují si pás, cudně dekolletují část poprsí a zdvihají zraky k nebesům jako světice Overbeckovy nebo Führi-chovy; zbožně rozpouštějí si kudrlinky po spáncích a vjíjí do nich květiny. V příkré protivě k módám klassické doby, jež rouchem volně řásnatým dávala vystupovati liniím těla, utajují teď krásky podle vzoru sentimentálně romantického malířství svoje tvary: nafouknuté zvonové sukně s hojnými volanty a malebně rozptýlenými mašlemi cele kryjí architekturu nohou, balónové rukávy znetvořují paže; a teď, kdy v tomto affektovaném šatě, často ze světlé pruhované nebo měkce vzorkované látky, „ctná a milostná panna“ zosobňuje všecko citové dojetí šosáčků, hodí jí přes živůtek usedlou pláštěnku, ctihodný shawl a postaví na plavé lokničky obstarožný klobouk čepcového tvaru, stužkami sepiatý pod bradou, jehož těžkopádnost marně zastírá pero dobrodružně se hou-pající.

Tento ostrý rozpor mezi pohodlným všedním krojem a slavnostním křiklavým úborem vrací se ve všech životních formách měšťanstva za doby restaurační. Šest dní náleží drobné práci a banausním požitkům, v neděli zavládá citové rozechvění, zbožné nadšení, slavnostní nálada. Filistrovství všedního dne projevuje se nadměrným kultem darů pozemských: nejen život, nýbrž i literatura ozývá se chválou kuchyně a piva. Kde anakreontický lyrik ze začátku století velebí révu a

jiskrné víno, tam měšťanský pěvec let čtyřicátých opěvuje džbán piva; kde v době ranního obrození vyskytují se bajky o vinařích, tam doba restaurační rozprává dramatická vypravování o sládcích; básníci první novočeské školy básnické procházejí se vinicemi a s pohárem vína v ruce škádlí fiktivní milenky, skupina Rubšova uchyluje se do stinné zahrady pivovarské a nad džbánkem připíjí solidním měšťankám; starý spor jednotlivých druhů a ročníků vín ustupuje ve veršování diskussi piva nadkvasného a bavorského, a mnohý ‚laudator temporis acti‘ s panem Doupnákem (J. P. Koubkovo ‚Rokoko‘ v Č. Věle 1847) vzpomíná dob, kdy ‚pražský ležák místo bavorštiny ostřil hostům na zvěřinu chuť.‘ Není bezvýznamno, že právě v těch letech (1842) založen byl měšťanský pivovar v Plzni. Ženy velebí kávu a pořádají kávové společnosti, tolikráte šlehané satiriky; typická představitelka tehdejšího ženství M. D. Rettigová vyslovuje ten kultus již titulem jedné ze svých kuchařských knih: ‚Kafíčko a vše, co je sladkého‘ (1843). S nedělním krojem obléká filistr nedělní city. Dopoledne kleká u hrobu a oltáře, odpůldne podniká výlety a s nadšením dobrého šosáka nevědomky karikuje rousseauovské nadšení pro přírodu. Romantičtí básníci objevili kouzlo divokých údolí a strhaných skal, a měšťák s celou rodinou putuje do Šárky; sentimentální lyrikové zpívali o vlnách a březích, a měšťanstvo let čtyřicátých na loďkách odváželo své nadšení i svůj proviant do Chuchle; kreslíři zdobili almanahy naivními guirlandami z růží, a dívky za nedělních odpůldní sentimentálně skláněly se nad růžovými křídly ve Wimmrových sadech u Kravína. Rubeš vtipně vylíčil humoristické pozadí těchto pražských výletů.

SPOLEČENSKÝ PLES V PRAZE V LETECH TŘICÁTÝCH.
(PODLE TEHDEJŠÍHO VYOBRAZENÍ V 'ERINNERUNGEN'.)

Směs banausnosti a strojeného nadšení, běžného požitkářství a citového rozehvěnění jeví hojně radovánky zábavychtivého pokolení, které svrchovanou měrou daří přízní hlavně hudbu taneční, stavíc jejího šťastného pěstitele Labického po bok proslulému vídeňskému králi valčíku, Lannerovi. Domácí koncerty střídaly se s pikniky, masopustní merendy s besedami, české bály s večery deklamačními. Naivní spekulace vlastenecká hledala v českých zábavách účinný prostředek získati střední stavy myšlenky národnostní, lyrika vstoupila do služeb tanečních almanahů, sentimentální novellistika ráda za scenerie volila sály českých bálů, typický před-

stavitel tehdejší průměrné novellistiky J. K. Tyl ujímal se hříčky té literárně i veřejně.⁶ Roku 1841 uspořádán dne 5. února v Konviktě první český bál: Němci vtipkovali o zkoušce z Nejedlého grammatiky u vchodu a o tanci kolem Jungmannova Slovníku; tanečníci dávali svým dámám hádati národní písně, podle nichž složeny tance; vysoce moderní tanec polka, vzniklý v třicátých letech na půdě české, zavdával příležitost k etymologii s narážkami na shodu česko-polskou; starostliví měšťané studovali první ryze český ‚potravní‘ lístek — nadšení bylo všeobecné. Po osmi letech však zápal bálový, jenž stoupal v prvních rocích, přešel se zřetelně; český hovor na plesích stal se samozřejmým, pražská měšťanská společnost byla pro českou zábavu získána, — i sám Tyl, někdejší horlivel pro takové zábavy, si přál, ‚aby národnost naše i z jiných stránek propukávala, nežli jsou české masopustní kousky.‘⁷

Jak těsně souvisely tyto plesy s životem literárním, neukazují jen četná jména spisovatelů mezi pořadatelstvem, nýbrž i miniaturní plesové almanahy ‚Pomněnký‘ k tanečním pořádkům od r. 1841 do r. 1847 přikládané. Kollárovské schematické sloučení erotiky a vlastenectví, Čelakovského ohlasy písně lidové, jeho

⁶ Látku, zpracovanou zevrubněji Al. Mattušskou ‚České bály‘ (ve ‚Květech‘ r. 1885), vyčerpává Č. Zíbrt v díle ‚Jak se kdy v Čechách tancovalo‘ (v Praze 1895) str. 306—334; ze současných belletristických dokumentů srv. zejména arabesku ‚Marie‘ od J. K. Tyla v ‚Pomněnkách‘ z roku 1845 a anonymní črtu ‚Prázdniny‘ v almanahu ‚Věneček uvit k 30leté památce nalezení Rukopisu Královédvorského‘ (v Králové Dvoře roku 1847), — v obou pracích malebně vylíčen účinek českých besed na města venkovská.

⁷ Srv. Zíbrt na uv. m., str. 322.

preciosní i štíplavá symbolika květin, někdy i gessnerovský idyllism a anakreontická koketerie, vyznačují veršovanou část těchto drobných almanahů, psaných epigony básnické školy Čelakovského; v próse převládá sladce sentimentální, unyle affektovaný způsob slohový, jak jej v novellách ze současného života pěstoval zejména J. K. Tyl. Třetí svazček ‚Pomněnek‘ (z r. 1843) obsahuje práce výlučně podepsané ženskými jmény a pseudonymy: dívky opěvují své milence básnickým ceremonielem mužské erotiky, dělí se o jejich srdce Kollárovsky s vlastní, ornamentují svou lyriku květinovými emblemy, vkládají svá vyznání lásky mezi drobné idyllické obrázky krajinářské.

Jako ‚české bály‘ tímto způsobem osvobodily český hovor na plese, tak ‚české besedy‘, hlavně na venkově, uvedly českou píseň a českou deklamaci do společnosti měšťanské. Spojeny namnoze s tanečními zábavami, pořádány v zahradních hostincích, kde filistéři mohli se přití o přednost piva nadkvasného a podkvasného, střídaly tanec se zpěvem národních i znárodnělých písní, které tehdy byly po ruce ve Škroupových sbírkách ‚Věncí‘ a ‚Zlatém zpěvníku‘, mísily střídmy, bázlivý humor s chvastavým nadšením a upokojovaly všední i sváteční náladu českého měšťáka, jenž vděčně kvituje lichotnou účast, s níž k jeho předůležité osobě deklamace i písně se obracejí. Rubeš a jeho skupina humoristická přímo vychází z těchto ‚besed‘; Rubšovy ‚Deklamovánky‘ i s průpravnými básničkami V. Kl. Klicpery jsou jejich přiměřeným výrazem literárním.

II.

Život ženský. Jeho představitelka M. D. Rettigová. Kultura lásky. Hřbitovy.

Žena, kterou české besedy a české bály získaly české společnosti a částečně i české literatuře, odpovídá svým charakterem maloměstskému světu českému doby restaurační. Rozvážně rozděluje svůj citový život na city všední a sváteční, svůj čas na drobnou domácí práci a sentimentální pohnutí, rozpoltuje svoje srdce mezi vzdychavou náměsíčnou lásku k vysněnému mužskému preludu a mezi počestné nudné manželství, ohraničené špižírnou a postelí, plotnou a prádelníkem. Čte Jeana Paula s pletením v ruce, vzdychá nad Wertherem při přelazené kávě, připravuje se Clau-rem k usnutí. Jako útloboká dívka s rozpuštěnými kadeřemi přijímá tajně od milence sentimentální sva-zečky veršův, a jako spořivá, zavalitá hospodyně ne-připouští, aby muž zbytečně vydával peníze za knihu. Jako unylá panna vystupuje v rytířských kusech při domácích divadelních představeních, a pak jako praktická manželka ,obyčejně nabídne muži, chce-li jít do divadla, že za ty peníze koupí raději husu k večeři.¹

Tak představuje ženy čtyřicátých let typická MAG-DALENA DOBROMILA RETTIGOVÁ (1785—1845).² Dcera vrchnostenského purkrabího a choť zkoušeného radního

¹ K. Světlá v ,Upomínkách', str. 48.

² Životopisná data o Rettigové shrnula T. Nováková v před-nášce ,O životě a působení M. D. Rettigové' (v Litomyšli 1885). Biografické příběhy Rettigové scénicky zpracoval, v rámci staro-bylé Litomyšle inscenoval a zpopularisoval A. Jirásek ve veselo-hře ,Magdalena Dobromila Rettigová' (v Praze 1900). O jejím choti Janu A. Rettigovi viz tohoto díla sv. II, na str. 658 a 659.

v Ústí nad Orlicí, v Rychnově a posléze v Litomyšli, nese na otlé tváři spokojené měšťanky rokokový pudr povýšené úřednice. Společenské, poněkud povznesené postavení jejího chotě vysvětluje, proč Rettigová k měšťanským matkám a dcerkám nechová se jako stejnorodá, nýbrž proč se k nim protektorsky sklání, byť to bylo jen od kuchyňské plotny a šicího stolku. Příliš horlivá korrespondentka, která maloměstskou žvatlavost přenesla do dopisův a knih, úzkostlivě rozdělila svoji produkci na knihy všední a sváteční. Její belletrie dílem novellistická, dílem didaktická a částečně i dramatická, hoví běžnému sentimentalismu a nasládlé idyllice, lemuje ušlechtilé city květinovými guirlandami, sdružuje jalovost mravních rad pro dívky s jalovou lyrickou fraseologií, a již květnatými, přeslazenými tituly ‚Arnošt a Bělinka‘, ‚Mařenčin košíček‘, ‚Narcisky‘, ‚Kvítí májové‘, ‚Jaroslav a Terinka‘ projevuje obřadnou strojenost této sváteční literatury. S větším souhlasem přijalo blahobytné a požívačné okolí její rukověti praktické, rozsáhlejší objemem a užitečnější obsahem, pověstnou ‚Domáci kuchařku‘, ‚Kafičko a vše, co je sladkého‘ a ‚Pojednání o telecím mase‘. Hlavně předmluvy těchto banausních knih jsou významnými dokumenty kulturně historickými: paradoxně v té době vržený výrok Feuerbachův: ‚Jídlo a pití jsou samy o sobě náboženskými úkony‘, realizuje se tu doslova, bez výhrady a s únavnou důkladností. Celý vesmír plyne v mlze kuchyňské páry, jídelní lístek stává se deskou hodnot, bohaté a skvěle uchystaná tabule, namnoze rozměrů gargantuovských, líčí se jako vysoký cíl ženského snažení. To rozpolštění mezi krajní sentimentálnost a krajní banálnost činí Rettigovou tak typickou pro údobí let čtyřicátých;

bez úzkosti, bez problémů, bez námítek a nejistot kolébá se tělnatá matrona světem; dnes vydává v modlitební knize návod, jak možno ve smíru žítí s Bohem, zřít poučuje mladou hospodyňku v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla; hned dává radu o háčkování, hned pokyny v manželství. Klidný úsměv její masité tváře jest spokojeným úsměvem ženského filistra, který se raduje, že našel svět právě tak malicherným a pohodlným, jak ve své malé duši si jej představoval.

Ženy, které jako úzkostlivé hospodyně a všední manželky tíhly k životnímu směru typické Rettigové, prožívaly v dívčích letech sentimentální erotiku, do níž šosácký svět přenášel veškeré své citové vzněty, vyhoštěné z všedního dne. Po rokokové lásce, koketní, požívačné, rozmarné, pořádající ohňostroje nervy a vtipu, následuje láska romantická, unylá, přecitlivělá, plná vážnosti a zbožného zaujetí, skutečná ‚beauté suprême‘. Dívky nepřirovnávají se již k nymfám a bohyním, nýbrž k serafům a světicím; nepředstavují se v choulostivých wielandovských situacích, nýbrž v přísných pósách nábožného vzrušení a milostné vznešenosti; nekoketují sklopenými a přimhouřenými zraky, z nichž srší nezbedné jiskry, jak kreslivalo je miniaturní umění XVIII. věku, nýbrž zanícené oči vážně obracejí k nebi, jak žádala malířská škola nazarénská, zastoupená i na pražské akademii ředitelem Tkadlíkem; nevěncí se žhavě rudými růžemi, listím vinné révy a bacchantského břečťanu, nýbrž polorozvítými poupaty růžovými, liliemi, nezabudkami a rozmarinou. Symbolika květin, kterou attický duch Čelakovského ve svém ‚Kvítí‘ proměnil v soustavu duchaplné hry rozmaru a poesie, provází všecku

erotiku té doby: v milostných, strojeně stilisovaných dopisech, v hovorech na plese, v sentimentální lyrice vrací se motiv proplétající se lilie a růže, značkův úbělu dívčích lící a jejich ruměnce a spolu i symbolův nevinnosti a lásky; lemují-li kreslíři a lithografové, jichž umění právě tehdy došlo rozkvětu, památní listy a tituly knih věnečky z routy a barvínku, naznačují tak svazek lásky a stálosti; i rovy těch dob, porostlé barvínkem a pomněnkami, připomínají zálibu v symbolice květinové.

Za květinovou tou dekorací skrývá se unylá touha a sladký smutek cudné lásky, ne již bezprostřední, radostný požitek a klidné ukojení, jako v době rokokové erotiky: cosi nadsmyslného a nezemského chvěje se jako měkký opar kolem ní. Když byl v stopách anglických sentimentalikův a elegiků Klopstock přeložil těžiště lásky do zástvěti, když Novalis byl procítil vlastní rozkoš intensivní erotiky teprve nad hrobem milenci-činým, zvykla si poesie romantická zobrazovati milostný proces v atmosféře platonské metafysiky a klásti jeho poslední akt daleko za tento svět. Hledisko romantické poesie přivlastnila si šosácká společnost let třicátých a čtyřicátých. Bylo tak nesnadno představit si, že by dohrou a naplněním milostných snův a tuch mělo býti všední, praktické manželství, i začali milenci mluvíti o ‚krajíně myšlenek‘, ‚říši ideálů‘, ‚rajských paloučích‘, ‚věncích z květů nehynoucích‘, zatím co si do nové domácnosti chystali pohodlný nábytek ze světlých látek, posetých kvítky pozemskými.

Na české půdě tento spekulativní sklon sentimentální lásky byl ještě zvýšen; milenka, kterou erotický platonism povýšil na bytost nadpřirozenou a nebeskou,

ztotožněna byla u Jana Kollára s geniem Slovanstva a u jeho epigonů s ideou vlasti. Vznešený cit milostný sdružil se se zanícením vlasteneckým, sentimentální pathetika lásky stupňována byla poněkud pedantickou pathetikou národnostní. Když druhové Čelakovského, jenž v rozporu s Kollárem opěvoval lásku hravou, žertovnou, rozmarnou, v řadě společenských písní zpopularisovali umělé představy vlastenecké erotiky; když zejména B. Jablonský dal básní ‚Vlasti a tobě‘³ přístupný výraz poetickému tomu dualismu; když ‚české besedy‘ konaly se ve znamení tohoto pojetí — učinilo je mladší pokolení světa měšťanského vůdčím motivem vztahů milostných.

Horoucí citové zaujetí mladistvé erotiky vyznělo střizlivým, praktickým manželstvím, které bylo spíše věcí hospodářskou a činitelem domácnosti nežli vztahem srdcí; filistrovský, hluchý život, strávený v obchodě, dílně nebo kanceláři, nalézal slavnostně jímavý epilog ve vznešeném náhrobku. Obraz měšťanského života let čtyřicátých nebyl by úplný, kdyby historik nezastavil se v koutě hřbitova, chovajícím náhrobky těch časů.⁴ Přísná ztrnulost mramorových sarkofagů doby klassicistické ustupuje měkkému výrazu pomníků z poddajného pískovce epochy romantické. Klidné tváře stoických truchlících, jak kolem uren shromažďovalo je sochařské umění doby, v níž Lessing psal *essai* ‚Wie die Alten den Tod gebildet‘, mizí s pomníkův, a hluboký, těžký

³ Jest to 8. báseň prvního oddílu jeho cyklu ‚Písně milosti‘, jež pojal do svých ‚Básní‘ (v Praze 1841).

⁴ Kdo pozorně prošel I. a II. hřbitovem na Olšanech nebo hřbitovem v Košířích, zná přesný rozdíl mezi náhrobky z počátku století a mezi pomníky z třicátých a čtyřicátých let, jak jej zde líčíme.

smutek leží na měkce modelovaných tvářích postav dcer, matek, milencův a dětí, na náhrobcích doby, která opět a opět čítala Novalisovy ‚Hymnen an die Nacht‘. Neúprosné sochy Saturna s přesýpacími hodinami a hrdé postavy efebů zahalené v klidně rásnaté togy opustily hřbitovy; smutní cherubové se splývavými perutěmi sestoupili s oltářů a stanuli ve výklencích náhrobních, kde objímali a líbali urnu guirlandami ozdobenou nebo pohnutě se skláněli nad sarkofagem posypaným růžemi; a když z jara malými modrými kvítky barvínek rozkvetl hustě zarůstající záhon na rově, když rozvila se ojedinelá pobledlá měsíčná růže nad barvínkem, přicházeli milenci a sentimentálně snili nad hrobem sestry nebo přítele o dovršení své lásky mezi hvězdami . . .

III.

Český venkov. Umění literární, výtvarné i hudební jej objevuje a obrozuje se jím.

Malé město a maloměstská Praha charakterisují život epochy; nevyčerpávají jí však. Kostym a životní sloh českého světa v letech čtyřicátých a padesátých jsou maloměstské; jeho horké srdce, podmiňující život, bije jinde. Nezúčastněn jsa společensky tehdejšího českého života, zvykově i krojově oddálen jsa od průměrných jeho forem, věren tradicím údobí odlehlých, vesnický lid zemědělský poskytuje znovu síly a svěžesti velkému procesu obrozovacímu. Posud stísněn jsa robotou a poddanstvím, jež humánními reformami Josefovými jen z polovice byly zmírněny, ohrožován jsa vzrůstajícími berněmi, dosud nezotaven z pohrom válek napoleonských, venkovský tento lid podává obraz hospo-

dářské a společenské mdloby. Nevytváří v tomto údobí nových forem životních, nýbrž žije z bohatých odkazů zděděných: vzdělává pole a proměňuje pustiny v úrodnou zemi jako praotcové, podle jejich slohu a vkusu staví a kráší dřevěné své stavby s malebnými pavláčkami, lomenicemi a sloupky. Ženy chodí v krojích, jimiž pestřily se pouti, posvícení a svatby před půlstoletím, dívky vyšívají vzácnější kusy šatů podle vzorův i podle techniky převzaté po babičkách. Bylo by nesprávně hledati v letech čtyřicátých a padesátých zvláštní uzavřené údobí společenského a kulturního života ve vesnickém lidu českém.

Ale tu náhle přichází pamětihodná chvíle, kdy intelligence, vytvářející společenskou i literární vzdělanost svého národa, český venkov *objevuje*. Od počátku obrození národního žijí buditelé, namnoze synové venkovských chalup a domků, v důvěrném styku s vesnickým lidem. První generace, racionalistická a osvícenská, přeje si lid vychovati podle svých zásad a svých názorů. Vtiskuje mu do ruky knihy svojí tendence, upravuje jeho lekturu svým autoritativním rozumem, bojuje svými ideami proti vžilým tradicím a pověrám lidovým; a kdykoliv nemnozí z osvícenských veršovníků opěvují českého venkovana, modelují jej podle kosmopolitního vkusu evropského. S abstraktním romantismem Herderovým a Rousseauovým, jenž v lidu hledá mládí člověčenstva, v prstonárodní písni mateřskou řeč lidstva, v lidové báchorce vlastní mythologii, pohlízejí zástupci druhé generace, romantické a vlastenecké, na svět venkovský. Nosí v duši ideální typ lidu, podle kterého skutečnost stilisují; vycházejí vždy od základního plánu, podle něhož zlomkovitou skutečnost dokreslují. Motivy,

jež nacházejí v lidové písni, nezdají se jim dosti mocnými, i prohlubují je; látky, kterých poskytuje lidová tradice, nejsou jim dosti bohatými, i kombinují je: jejich díla, ať již Čelakovského ‚Ohlas písní českých‘ či Erbenova ‚Kytice‘, jsou znásobené parafrase, stupňované imitace, tíhnoucí k vysněnému pravzoru duše lidové.

Posléze v čtyřicátých letech rozplývá se mlha, která zahaluje přímý pohled na lidový život; Herderovy ideje a Rousseauovy nálady pozbývají půdy, a oči nezakalené filosofickou spekulací vidí český venkov v širokém světle denního slunce. Jedni z autorů, naivní primitivové, referují klidně a chvílemi suše o kraji a lidu svého domova: toť František Pravda, v němž kazatel nedovedl udusiti epického vyprávěče. Druzí z autorů, nasycení cizí kulturou literární, věrní moderním tendencím, stavícím člověka vždy a všude tvář v tvář životu reálnému, bystře pozorují všechny formy bytí venkovského, a ježto jsou umělci, objevují právě rysy nejrázovitější: toť Božena Němcová, jež barvitostí svých obrazů ze života lidového vykoupila českou novellistiku z kletby maloměstského filistrovství a prázdného historismu.

Po činu, jež vykonala Božena Němcová, volalo všecko české ovzduší, právě tak v malířství a v hudbě jako v literatuře.

Když se ve výtvarném umění docela vyžil dutý historism bezduchých komposic Lhotových, Trenkwaldových a Javůrkových, jenž obdobně se hlásí v dějepisné novellistice Klicperově, J. J. Markově a Ehrenbergrově, když měšťanský genrism Pollákův a Korunův, jež bylo by snad možno přirovnati k novellám Tylovým a Rubšovým, ukázal svou neplodnost — musil přijíti oddaný, tichý syn venkova Antonín Dvořák, který in-

timními, nepointovanými obrazy z chalup východočeského svého domova otevřel našemu malířství nové dráhy a připravil cestu tragickému reku, stojícímu na prahu novočeského umění výtvarného — Josefu Mánesovi.¹

Současně bojovaly houževnatě v hudbě dva směry, domáhající se nadvlády i v písemnictví: napodobení lidové písně, které v oblasti hudby nemohlo se vykázati činy rovnými ‚Ohlasům‘ nebo ‚Kytici‘, zápasilo o přednost s kosmopolitním, mozartovským proudem, vyvrcholeným sebevědomou postavou eklektika V. J. Tomáška. Teprve velkolepou syntesou rozřešen spor a dán základ modernímu českému umění hudebnímu: Bedřich Smetana, jenž v padesátých letech jako kapelník v Praze a Göteborgu mizel mezi honosnou prostředností, byl určen, aby z ducha prstonárodní písně stvořil české hudební drama.²

Tak v letech šedesátých dokonává se vítězství české kultury lidové: v hudbě vyrůstá z ní životní dílo Smetanovo, převyšující významem všecko ostatní tvoření umělecké v Čechách; malířství české nalézá tu osobou Dvořákovou a Mánesovou svoji národní svébytnost; a novellistika česká — jak níže uvidíme — po dlouhém tápání dospívá tu v individualitě B. Němcové vědomí svého smyslu a cíle.

¹ O vývoji českého malířství té doby srv. F. X. Jiřík, ‚Ruben a jeho pražská škola malířská‘, v ‚Rozhledech‘ V, 1896.

² Poučně líčí tento rozpor dvou směrů hudebních a jeho překonání B. Smetanou Zd. Nejedlý, ‚Dějiny české hudby‘ (v Praze 1903).

HLAVA ŠESTÁ.

*FR. ŽAR. RUBEŠ A POČÁTKY NOVO-
ČESKÉ LITERATURY HUMORISTICKÉ.*

NAPSAL ARNE NOVÁK.

I.

Rubšův život. „Paleček“.

Probouzející se společenský život českých měšťan-
ských, živnostenských a úřednických vrstev v malých
městech a v maloměstské Praze třicátých a čtyřicátých
let s naivností svých zábav a s rozmarností svých
drobných potěšení dává vznik novočeské literatuře
humoristické, psané veršem i prósou. Zkomírající svět
zřízení patrimoniálního se vši titěrností společenského
rozvrstvení a konvenčních styků, preciosní erotika, mí-
sící primitivní grácii se strojenou sentimentalitou, staro-
usedlé měšťanství se zvykovou svojí obřadností, vznika-
jící státní stav úřednický, zdatelně se odlišující od patri-
moniálního kancelářského kastovnictví — vše to tvoří
malebné pozadí humoristického genu, jenž značen jest
jmény přátelské trojice Františka Jaromíra Rubše,
Františka Hajniše a Václava Filípka.

Trojici tu poutají nejen přátelské styky a úča-
stenství na společném podniku literárním, nýbrž i značná

podobnost formální, řada společných motivů, analogický názor na český život a českou společnost, takže právem lze o nich mluvit jako o první novočeské škole humoristické.

FRANTIŠEK JAROMÍR RUBEŠ¹ pocházel z rodiny sládkovské; jeho otec měl pivovar v Čížkově u Pelhřimova, kdež František se narodil 16. ledna r. 1814. Záhy ovdovělá matka přestěhovala se s desetiletým chlapcem, odnášejícím řadu vzpomínek z rodného kraje, do Kolína, kde žila v poměrech dosti stísněných. Gymnasijní studia v Německém Brodě a dvě léta filosofie v Praze probudila v Rubšovi vědomí národnostní a dotud utajené nadání humoristické; v té době překvapoval skromný, tichý hoch, jehož tvář i pohyby dávaly tušiti hlubokou zádumčivost, šprýmovitými nápady a rozmarnými kousky čtveráckými, jež občerstvovaly jeho trudné postavení hmotné. Již tehdy psal Rubeš veršem, ale zůstával věren pathetické epice a sentimentální reflexi současné české poesie; tak nesamostatná jest i první Rubšova práce tištěná, mdlé verše ‚Pouť života‘ (v ‚Květech‘ 1834).

Theologie, kterou právě tenkrát Rubeš studoval, stála jej mnoho vnitřních zápasů; illuse o vznešeném úkolu vychovatele lidu střetla se s trpkou skutečností,

¹ Životopisné zprávy o Rubšovi podal V. Filípek v dodatku k IV. svazku ‚Spisů F. J. Rubše‘ (1860) a nejobširněji J. L. Turnovský, ‚František Jaromír Rubeš. Nástin životopisný‘, v Praze 1894. Zajímavá svědectví o posledních letech života Rubšova ve Skutči zaznamenal Adolf Heyduk ve vzpomínce ‚Jinošické jsou to háje‘. (Vzpomínky na pamět třicetileté činnosti Umělecké Besedy 1863—1893, v Praze 1893.) Rubšovu činnost básnickou charakterisoval Jaroslav Vlček v ‚Několika kapitolkách z dějin naší poesie‘, v Praze 1898, str. 64—75.

Nechte genom na hlavě; gá býwal gednau také malým pánem.

UKÁZKA ILLUSTRACÍ „PALEČKA“ (SV. V.).

vyžadující naprostého pokoření se církevní autoritě. Po dvouletém boji s představenými semináře r. 1836 Rubeš opustil theologická studia a přijal skromné místo vychovatele v Bystřici u Benešova, na kterou rád vzpomínal nejen v hovorech, ale i ve verších („Zpomínky Jinošické“). Také v Praze, kam se za rok vrátil, aby studoval práva, byl Rubeš vychovatelem;

Paleček,

milovník žertu a pravdy.

Na světlo poslán

o b

Dr. Rubeše, Dr. Saguše

a

Geššě-Někoš.

Smazeček V.

W Praze, 1842.

Tiskem a nákladem Jana Spurného.

rodina sládka Boreckého, v které Rubeš pobyl do r. 1845, vrátila mu skoro domov. Maje v pivovare „u Karabin-ských“ každodenní příležitost zpívati a prožívati „Veselou píseň zarmouceného“, složenou k oslavě piva a zpěvu, obklopen jsa literárními druhy, stýkaje se s celým spisovatelským světem českým, vzdával se

často zamyšlený mladý muž rozmaru, dal jiskřiti se přirozenému vtipu a učil se hleděti na okolí své s povýšenějšího stanoviska, kde se citové rozechvění stýká s potutelnou ironií, kde vzpěnná nálada doplňuje břítké pozorování: Rubeš tehdy se stal humoristou. V těchto osmi letech studií právnických byl Rubeš literárně nejpilnější: vyšlo šest svazčků jeho ‚Deklamované‘ (1837—1844); vyšel poprvé ‚Pan amanuensis na venku, aneb Putování za novellou‘ (1841), jehož první kapitola těsně se připíná k slastem a strastem mladého juristy, a vyšla ‚Harfenice‘ (1844), v jejíchž realistních scénách z hostinců a pivnic patrně mluví večerní zkušenosti Rubšovy; tehdy počal vycházeti též ‚Paleček‘.

Z jara r. 1842 vyšel osmerkový sešitek o dvou arších, jehož hrubá obálka zdobena byla neumělou rozmarnou kresbou: na zeměkouli stojí žertovná postava v kostymu šaška, s rolničkami na čapce i spodcích, s bičíkem v jedné, s knížkou v druhé ruce. Jest to český šašek Paleček, soudruh německého Eulenspiegla. Zvědavé obecenstvo sleduje šprýmy jeho: venkované i maloměstští šosáci, školometi i staré panny, útlocitná krasotinka s vojákem, poutník i žebrák kupí se kolem zeměkoule. Titulní list nese nápis ‚Paleček, milovník žertu a pravdy. Na světlo posílán od Fr. Rubeše, Fr. Hajniše a Ještě-Někoho‘. R. 1842 vyšlo šest svazčků, r. 1843 dalších šest, r. 1844 však jen svazček XIII—XV; r. 1845 svazček XVI, r. 1846 svazček XVII a XVIII; r. 1847 svazček poslední, XIX. Myšlenka vydávati ‚Palečka‘ pocházela od Fr. Hajniše; kromě něho od počátku účastnil se příspěvky Fr. Rubeš a V. Filípek, několik článků na-

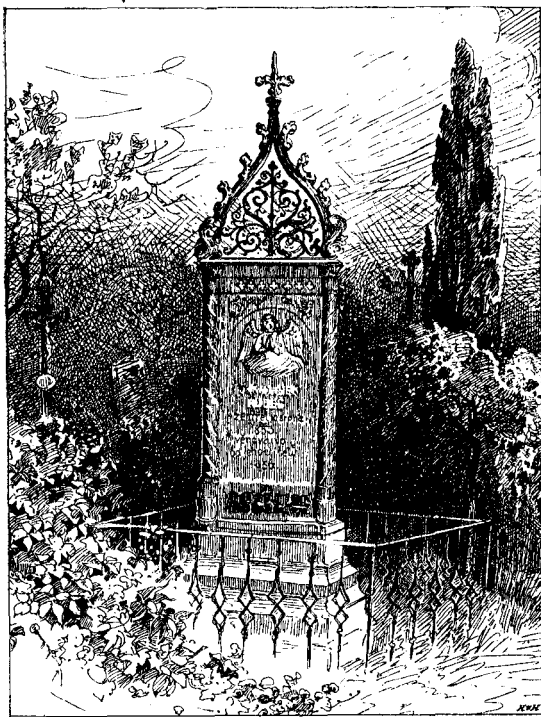
psali též Ferdinand Kop, Jan Možný, Josef Kajetán Tyl. Žertovné deklamovánky se střídaly s humoreskami, anekdoty se čtveráckými dopisy, arabesky s ironickými pranostikami, komické dramatické výstupy s causeristickými dialogy; skoro všechny genry nižší komiky a přízemního humoru byly zastoupeny. Když vyšel první svazček, referent ‚Květů‘ pěkně ukázal, že pro vyšší humor posud v Čechách bylo by málo porozumění a čtenářstva, a že nezbývá ‚Palečku‘ než přizpůsobovati se úrovni českého světa. ‚Zmýlí se ovšem, kdo v něm snad Jean Paulův humor nebo Sternovu satiru očekává, chraniž Bůh, takový nebude, takový nemůže, takový nechce a nesmí být, má-li se do hodně mnohých rukou dostat.‘ Rubeš přispěl do všech svazků ‚Palečka‘, vyjímaje dva poslední; většina jeho humoresek, četné jeho deklamovánky byly tu otištěny poprvé.²

Skončiv r. 1845 studia právnická, pobyl Rubeš v Praze krátce jako magistrátní akcessista; po té střídal různá místa venkovská v postavení aktuára, syndika a adjunkta — tak pobyl krátce v Karlíně, Načeradci, v Kutné Hoře. Zádumčivá povaha nabývala převahy, nuda úřed-

² Z Rubšových prací v ‚Palečku‘ vyšly: sv. I: Pan Trouba a Stoletý kalendář; sv. II: Láska (dekl.); sv. III: Pandořina skříňka (dekl.); Dlouhá předmluva ku krátké povídce; sv. IV: Všem se nelze zachovati (dekl.); sv. V a IV: Smutné vyražení ve Hvězdě; sv. VII: Dodatek k obraně krásného pohlaví (dekl.), Flamendr a Kupte kalendáře lháře; sv. VIII: Ostří hoši; sv. IX: Berličky (dekl.); sv. X: Za sto let (dekl.) a Svědomitý popis láhvičky; sv. XI: Předmluva, pomluva a domluva; sv. XII: Veselá předmluva k smutné povídce o jednom nešťastném bačkoráři; sv. XIII: Lehce nabyt, lehce pozbyl; sv. XIV: Listy Ladislava Dlobálka; sv. XV: Bratří; sv. XVI: Dluhy mít, dobrá věc (dekl.) a Zlomek ze života Sylvestra Sejčka, a sv. XVII: Blahosti tanečních hodin.

ního života, osobní osamělost, větší a větší odcizování se veřejnému hnutí r. 1848, s kterým Rubeš málo sympathisoval, tlumily humor a rozmar jeho. Posléze přišla i nemoc; a když r. 1852 Rubeš byl jako soudní adjunkt přeložen do zapadlého pohorského městečka Skutče, odcházel do smutného, chladného kraje neko-
nečných jehličnatých hvozdu jako do vyhnanství. Byly to skutečné Tomy; již 10. srpna r. 1853 tu devětati-
cetiletý Rubeš zemřel.

RUBŠŮV NÁHROBK NA HŘBITOVĚ SKUTEČSKÉM.

II.

Rubeš básník a novellista.

Rubeš se v literaturu uvedl jako básník. Již za dob studií v Německém Brodě napsal prý epickou skladbu ‚Břetislav a Jitka‘; první jeho tištěná práce, uvedená ‚Pout života‘, byly verše, knižně se uvedl r. 1837 ‚Deklamovánkami a písněmi‘; básně naplňují dva svazky jeho sebraných spisů.¹ V básních Rubeš podléhá rozličným vlivům literárním, od národní písně k anakreontickému čtveráctví rokokové erotiky a mocnému působení Čelakovského a jeho družiny básnické. Mísí vlasteneckou a milostnou poesii, překládá těžiště lásky do záhrobí, pracuje deminutivy a zejména rád symbolikou květin; dává klidným krajinářským obrazům idyllické ovzduší. V jeho lyrice shledává se konvenční erotika nadepsaná jménem Julinky,² za níž

¹ První soubor spisů Rubšových zahrnující jen práce prosaické vyšel r. 1847 o jednom díle pod názvem ‚Povídky, obrazy ze života, národní pověsti a báchorky‘. R. 1860 vyšly ve ‚Spisech výtečných básníků českých‘ nákl. Kobrovým a Markgrafovým úplné spisy Rubšovy o 4 sv.; r. 1887--1888 v ‚Národní bibliotece‘ o 2 svazcích a r. 1894 nákl. A. Hynkovým ve zvláště pěkném vydání opět o dvou dílech, k nimž se druží uvedený životopis Turnovského. Širším vrstvám určen jest trojí výbor prací Rubšových: ‚Illustrované nejlepší humoresky a povídky‘ (s úvodem A. Heyduka, nákladem Vilímkovým 1894), ‚Tři humoresky‘ (‚Světové knihovny‘ sv. XIV) a ‚Výbor z prací Fr. J. Rubše‘ (‚Našich klenotů‘ sv. II. s úvodem F. Sekaniny 1903); srv. ocenění tohoto výboru A. Novákem v ‚Listech filologických‘ r. XXXI, 1904.

² Z milenek svých Rubeš pravidelně nazýval Julinkou Františku Fetrovou v Německém Brodě; jest však pravdě podobno, že i Rozínka Kasalová v Německém Brodě a Barbora Pirníková v Karlíně propůjčily rysy jeho erotice.

se snad skrývá několik dívčích postav a dojista řada literárních tradic („Julince“, „Při měsíčku“, „Pomněnky“, „Pomněnky na Julií“, „Stesk a touha“); jest tu zařazeno několik sentimentálních krajinek malovaných lacinou barvotiskovou technikou; v řadě básní shrnul Rubeš trest svého povšechného šablonovitého vlastenectví, jež mísí abstraktní národnost s krajovým příslušenstvím a historické vzpomínky se slovanským vědomím; dokladem toho jest zejména několik velebených, ale dutých epitafií: „Na hrobě J. V. Kamarýta“, „Památce mého strýce Jana Nejedlého“ a zejména nevkusné „Na hrobě K. S. Šnaidra“, což jest barokní travestie nezdařilé Šnaidrovy ballady „Jan za chrta dán“.

Význam Rubše básníka spočívá v jeho „Deklamovánkách“, veršované causerii humoristicky zbarvené, která lehkým konverzačním tónem hravě i dravě baví se o úzkém a titěrném světě tehdejší české společnosti, sdílí se o její drobné radosti, redukuje životní obsah na zlomek, jehož čitatelem jest zábava a jmenovatelem bezstarostný rozmar. „Deklamovánky“ rodí se ze zábav tehdejšího českého světa, které J. K. Tyl vítal slovy: „Nu tedy již se veselte, veselí Čechové! Veselte se po česku! Hovořte, zpívejte, deklamujte a tancujte po česku! Čas k tomu již nastal“. Rubeš nepřetržitě si pohrává se svým posluchačstvem, vrhá mezi ně slova, která refrainem opakuje celé shromáždění; odtud popularita těchto rozmarných skladbiček, básníkem samým hledaná a vypočítaná. Slohem deklamovánky, toho veršovaného feuilletonu, zpracoval Rubeš několik bajek, jejichž hovorný způsob valně se uchylující od moralistního jádra připomíná Gellerta, z něhož Rubeš

též překládal;³ v deklamovávnce travestoval Rubeš látky mythologické bez nízkosti Blumauerovy a bez zchytralosti Offenbachovy („Pandořina skříňka“), i české národní pověsti („Horymírův skok“) nikoliv bez literárně satirického ostnu. Nejraději a s největší vervou básnil Rubeš tónem deklamovánky svoje žertovná enkomia („Pivo“, „Dýmka“, „Šňupka“, „Veselá píseň zarmouceného“), čtverácké obrazy a žaloby obrácené na ruby („Obrana krásného pohlaví“, „Dodatek k obraně krásného pohlaví“, „Chvála malých“, „Ženit se či neženit“, „Móda“, „Dluhy mít — dobrá věc“), jichž účinnost Rubeš zvyšoval tím, že brzy přizpůsoboval deklamaci přednašeči, brzy přednašeče.

I báseň „Já jsem Čech“ vznikla podobným způsobem: celý její chod myšlenkový jest vysoce charakteristický. Když úvodní verše patheticou ironií vrhly výčítku ve tvář cizomilům a odrodilcům, líčí básník s idyllickou zevrubností svoji vlast, stavě proti ní v kontrast krajiny cizí, jejichž krásu lhostejně odmítá. Po vlastenectví *teritoriálním* ozývá se vlastenectví *historické*; zmínka o české povaze vyvolává vzpomínky na české hrdiny a hrdinky, které romantická mysl křísí s oblibou z dalekého pravěku. Na chvíli zmizí heroicko-romantická scenerie; jsme zase v české besedě třicátých let; zní chvála české hudby a po stručné zmínce o výbornosti českých hochů hromadí preciosní básník galantní poklony českým dívkám, o nichž mluví nasládlým jazykem deminutiv. Zase zazní zvuky hudby, zašumí sladký zvuk české řeči, a třetí forma vlastenectví,

³ S Gellertem Rubše srovnává Jaroslav Vlček na m. uv., str. 69—70.

totiž vlastenectví *jazykové*, jež od doby Jana Nejedlyho rozohňovalo obrozený národ, se uplatňuje. Posléze promlouvá básník, jenž své verše adresoval již k myslím, srdcím, obraznosti svých posluchačů, také k slzám shromážděné společnosti; poslední strofa rozmarné deklamovánky obléká se ve fialové roucho pašijní a praví vzrušeně:

„Až ztížen lhůtou dnů
na trapné klesnu lože,
v posledním snu svých zemských snů
chci zvolat: Dobrý Bože!
Já jdu již, kam mne hlas tvůj zve;
buď velebeno jméno tvé
posledním tímto vzdechem:
„Já byl — a byl jsem Čechem!“

Tak postavil Rubeš společenskou causerii do služby obvyklého vlastenectví; žertovnou žalobu a obranu nahromadil, aby povznesl představu rodné země; rozmar smísl s hlubokou životní vážností; sloh určený pro příležitostnou deklamaci v přátelské zábavě učinil nositelem davového nadšení; i jest v deklamovance té nejen celý Rubeš, nýbrž i celé jeho malé okolí.

V próse se Rubeš od počátku pokoušel o všechny genry obvyklé v tehdejší českém písemnictví. Rytířská povídka „Mst i t e l“ pracovala křiklavými prostředky svého nevkusného druhu; motivy krutého nepřátelství dvou sousedních rodův, únosu z kláštera, podvržení dítěte, utracení nepřítelů v hladomorně jsou tu nahromaděny kolem kontrastující dvojice ďábelského mladého muže a andělské panny. Také dvě zpracování lidových pověstí, které Rubeš poznal za dětských let, „Cerhennický vaz“ a „Pod hroby“, prosycena jsou strašidel-

nými hrůzami banální romantiky; dcera katova, dábelický svůdce dívek v podobě mladistvého majitele panství, zatvrzelý starý mlynář jsou herci těchto děsivých scén; pohřbení za živa, zničení ložky s milenci proudy puštěnými ze stavidel jsou kulminační jejich body dějové; vše vyrůstá jako černý, ponurý přízrak půlnoční z hroživé nálady krajinné. Od allegorisujících báchorek s mravoučnou tendencí, jakými jsou ‚Bratří‘ a ‚Divoký muž‘, dospěl Rubeš až k rodinné sentimentálnosti a podrobnému genrismu svojí rozsáhlé povídky ‚Harfenice‘. Při této plačtivé skladbě již současný duchaplný kritik K. B. Štorch (v ‚Květech‘ r. 1844) želel, že ‚spisovatel místo obrazů raději dokonalou, úplně zakrouhlenou povídku nepodal, protože poměrové jednotlivých částek nesrovnalí jsou a my tak ani opravdovou povídku, ani opravdové obrazy nemáme‘. Rubeš složil ‚Harfenici‘ podle pohodlného receptu na výrobu jímavých novell, jež Antonín Štika žertovně dává příteli Antonínu Prášilovi v povídce ‚Pan amanuensis na venku‘, kterýž recept končí praktickým pokynem: ‚A k tomu ober ještě trochu Lafontaine, Kramra, Spiesza a jak se ti spiritusi všickni všudy jmenují.‘ Napoleonské války, toto pohodlné propadliště všech nepohodlných osob v neobratných novellách doby Rubšovy, jsou pozadím trudných dějů mladistvé ctnostné harfenice Lidušky, jež i se svou uplakanou písní ‚Nad hrobem pláče pěvkyně‘ jest pouhou kopií Goethovy Mignon. S moudrým a zamyšleným dědečkem prochází Liduška plesy Prahy vznešené i hospodami Prahy temné, s hlubokým stínem v duši a s chorobou v těle. Pojednou zmizí Praha, kterou Rubeš kreslil podrobnými genrovými obrazy příhrblé techniky, ustupujíc idyllicky nasládlému ven-

kovu, kdež rodinná tajemství původu Liduščina nad jejím smrtelným ložem se náhle odhalí. Bez jednotné koncepce, bez souměrnosti slohové pokračoval tu Rubeš v směru, jenž od J. V. Hübnerových převodů románů Lafontainových udržoval se v české literatuře až po J. K. Tyla.

Osobitost svoji ukázal však Rubeš teprve v humoristických kresbách, rozmarných novellách a belletristických causeriích, jimiž posud žije v čtenářstvu. Jeho chvilková capriciosnost, okamžitá nálada vedly jej, aby zachytil neklidnou, pohyblivou a velmi výstižnou manýrou některé vysoce komické situace svého okolí; aby v milých, vroucích daguerrotypech zpodobil některé směšné a pitvorné figurky malého městečka a šosácké Prahy třicátých a čtyřicátých let; aby tyto kresby olemoval arabeskami štavnatého vtipu a dobromyslného posměchu, stilisovanými v prostoduchém způsobě dobré ‚Biedermeierzeit‘. Příznačná její hravost a rozmarná chvilkovost vysvětlují, proč humoristická ta prósa nemá pevnější stavby ani dějové jednoty, tříští se v malé obrázky a scény. Rubeš jest intimní mistr humoristické drobnomalby, jež v literatuře světové nabyla vrchu průběhem osmnáctého věku, dávajícího i v umění vyššího slohu přednost drobným obrázkům něžného, diskretního nádechu. Humoristické formy XVIII. věku, jak je vytvořil neklidný a nervosní genius Swiftův a jak je na německé půdě pěstoval vyrovnaný a šosácký talent Rabenerův, znovu se objevují u Rubše. Forma *dopisů* dána byla již rámcem ‚Palečka‘, kde většina humoristických prací těch vyšla, a pisatel jich, žertovný Alfred Lili, autor dvojího ‚Smutného vyrazení ve Hvězdě‘, ‚Blahostí tanečních hodin‘ a ‚Flamendra‘, byl

čtenářům ‚milovníka žertu a pravdy‘ figurou as tak známou, jako kdysi Will Honeycomb čtenářům Addisonova ‚Spectatora‘; k němu družil se pan Ladislav Dlobálek, autor ‚Listů Ladislava Dlobálka z Prahy‘ a onen sladák, ježž dlužno si představití za skizzou ‚Sladovnický mládek příteli svému práškovi ve mlýně pana H.‘ Pivovar a mlýn dávaly novellistický rámeč pracím celé skupiny ‚Palečkovy‘. Když byl Goethe cyklem svých čtyř čtveráckých ballad (‚Der Edelknappe und die Müllerin‘, ‚Der Junggesell und der Mühlbach‘, ‚Der Müllerin Verrat‘, ‚Der Müllerin Reue‘) upozornil na poesii mlýna, jehož kola klepotala již do národní písně XV. věku, když hudební romantika Schubertova stupňovala bezprostřední kouzlo ‚Müllerlieder‘ básnického romantika W. Müllera, počaly mlýn a mlynářská chasa hojně užívati svého občanského práva v literatuře. U nás Hajniš r. 1834 ve ‚Květech‘ otiskl ‚Mlynářského krajánka dopis nevěrné milence‘ a Rubeš potom přihlásil se uvedeným listem, zatím co současně hojně recitována byla jeho deklamovánka ‚Mlynářova chlouba‘; posléze zpodobila typ mlynářův klassicky v postavě ‚pana otce‘ v ‚Babičce‘ B. Němcová. Pivovar, do něhož Rubšův dopis uváděl, zpodobován byl tehdy opětovaně na české scéně; po ‚Pražských sládcích‘ Šedivého objevil se Štěpánkův ‚Pivovár v Sojkově‘ a posléze i Erbenovi ‚Sládcí‘; Rubeš sám, syn z pivovaru, jenž nejutěšenější léta strávil jako vychovatel rodiny sládkovské, srdečně zpíval ‚Veselou píseň zarmouceného‘ a přednášel rozmarne ‚Pivo‘. Tak učiněn byl v ‚Palečku‘ pokus vytvořiti cyklickou látku humoristickou.

K dopisům družila se u Rubše forma *autobiogra-*

fická, nejdůsledněji provedená v ‚Zlomku ze životopisu Sylvestra Sejčka od něho samého sepsaného‘; forma *předmluvy*, která k vlastní povídce jest v poměru směšně nepřislušném, užitá ve dvou pracích: ‚Veselá předmluva k smutné povídce‘ a ‚Dlouhá předmluva ku krátké povídce‘ a absurdně osamocená v ‚Předmluvě, pomluvě a domluvě‘. Někdy sáhl Rubeš k humoristickým formám, které původem daleko sahají za jeho dobu i za věk XVIII.: na Rabelaise a Fischarta upomínají práce ‚Stoletý kalendář‘ a ‚Kupte kalendáře lháře‘ a na dryáčnická enkómia XVI. století ‚Svědomitý popis láhvičky, která se v Kocourkovském museu za diškrecí ukazuje‘. Touto causerií přihlásil se Rubeš k genu, humoristikou jeho doby se zvláštní zálibou pěstovanému. Jako groteskně humoristická literatura německá XVI. století opětovně seřazovala a v jednotný rámeček zasazovala žerty, jimiž se obyvatelé různých měst a zemí zlomyslně škádli, a mísila je s dvojsmyslnými příběhy vybranými ze současných sbírek anekdot;⁴ jako v XVIII. věku dráždily copaté převrácenosti německých maloměšťákův ironického pozorovatele Wielanda, aby je v rozmarných ‚Abderitech‘ bičoval pod řeckým kostymem, tak nevyčerpatelné zpozdilosti měšťanského českého světa první polovice XIX. století byly příliš svůdné, aby jich řada autorů nekárala žertem a pravdou s použitím obrazu našeho Kocourkova,⁵ Schildy to, Tripstrillu, Teterowa a Abdery zá-

⁴ Viz Goedeke, Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung, 2. Aufl., II, Buch IV, § 172.

⁵ Anekdotickou látku o Kocourkově shrnul P. Sobotka, ‚Kratochvilná historie měst a míst v zemích koruny svato-václavské‘, 1884.

roven. Když již r. 1827 Lindovy ‚Rozličnosti‘ byly přinášely satirické zprávy a dopisy z Kocourkova, vytvořil r. 1832 Langer na tomto základě svůj satirický ‚Den v Kocourkově‘;⁶ v čtyřicátých letech vrátil se kruh ‚Pa-lečka‘ k humoristice Kocourkovské, vedle dotčeného Rubšova ‚Popisu‘, který poprvé byl otištěn r. 1843, ohlásil se i V. Filípek snůškou ‚Pamětnosti Kocourkovské‘, a koncem desetiletí též Prokop Chocholoušek vydával své humoristicko-satirické čtení ‚Kocourkov‘.⁷

I tam, kde Rubeš neužívá některé z obvyklých forem humoristické drobnomalby, často se chýlí k typické formě vypravovací. Dějovým středem četných jeho humoresek jest scéna cestovní; někde projevuje to již titul prací jako v dvoudílném ‚Smutném vyra-žení ve Hvězdě‘ a v ‚Putování Šárkou‘; někde takový výlet přímo zasahuje do vývoje dějového (‚Lehce nabyl, lehce pozbyl‘); někde novella není než snůškou episod cestovních, na př. ‚Kdo ví, k čemu to dobré‘ a zejména ‚Pan amanuensis na venku aneb Putování za novellou‘. Humoristická novella ta bývá pokládána za nejlepší prosaickou práci Rubšovu; skutečně lze na ní studovati přednosti i nedostatky rozmarne belletristiky jeho. Rubeš jest tu humoristou: lehký rozmar obestírá radostné i trapné události cestovní pana Antonína Prášila, novopečeného amanuense; vlídný úsměv jest rozestřen nad krajinami i sceneriemi jeho pouti; vše působí dojmem kapriciosní hry vtipu, nálady, citu. Snad jen v ‚Panu Troubovi, nebo když chybí učený, chybí hodně‘ a

⁶ Srovn. I. díl, str. 642 tohoto spisu.

⁷ Viz II. díl, str. 795 tohoto spisu.

v ,Ostrých hoších', této komické epepei čtyř ryze pražských hrdin, Cvrčka houslisty, Victoriniho malíře podobizen, Čápa písaře z venkova a Melounka vokalisty podařilo se Rubšovi několika tahy ostře rýsujícího pera zachytiti figurky tak jistě, jako v ,Panu amanuensovi na venku'. Komická společnost v dostavníku a typické postavičky českého venkova, vrchnostenský pan správce a jeho písař, vrátný, mlynář, malovány jsou s hollandskou takřka věrností a bezprostředností. Vše to není však více než genrová drobnomalba, které autor nedovedl podřídit celku; některou epizodu zbytečně široce rozpředel, některý motiv opakoval; příběhy vypráví bez gradace a i bez vnitřní nutnosti. Rubeš si neuvědomoval, tuším, problému, jímž by pro humoristu vyššího slohu bylo Prášilovo putování za novellou. Cíl pouti Yorickovy i dobrodružných příběhů Josefa Andrewse, výpravy Siebenkäsovy do Vaduze i kratochvilné cesty Čičikova za mrtvými dušemi jest jeden a týž: hlubší poznání rozumové, zdokonalení mravní, vytříbení citové; pan amanuensis Prášil vrací se do Prahy tak, jak ji opustil, nevěda, že jest bezúčelno konati ,sentimentální cesty' pro toho, kdo z nich přináší jen popsany zápisník, avšak nepopsanou duši. ,Pan amanuensis na venku' jest nejdelší humoristická práce Rubšova. Humoristický román, o němž autor r. 1848 pracoval, se ztratil; hlubší rozbor prósy Rubšovy ukazuje však, že Rubeš byl právě jen mistr drobnomalby, jemuž k větší koncepci nedostávalo se literární kázně a tvůrčího klidu.

Vše, co Rubeš učinil předmětem svého rozmarného vypravování, líčil s dobromyslným úsměvem, s přátelskou sympathií, s vnitřním uspokojením; miloval svět

v němž žil; cítil s osobami, jež pozoroval; neměl vážných námitek proti poměrům, které jej obklopovaly: Rubeš byl humoristou, ale nebyl satirikem.⁸ V té příčině jej případně k Jaroslavu Langrovi přirovnal již K. Sabina (ve „Vlastimilu“ r. 1840), jehož pěkný úsudek vždy ještě lze opakovati: „Langer má více ideálnosti, pročež u něho i vyšší zápal a výlet, jako i poetičtější názor přírody a života pospolitého. Rubeš však jest opravdovějším u vystavování obrazů svých ze života, a věc jím vyobrazená sama sebou stává se směšnou, bez vylíčení a namáhání se strany básníkovy. Langer tepe v satirách, Rubeš baví v obrazech; Langer chtěl uvésti v posměch mnohé vady pospolitého života, u Rubše vady tyto samy sebou co směšné se představují — protož Langer co satirik, Rubeš co humorista se zjevuje“.

Kontrast Rubše a Langra vrací se v literaturách

⁸ V několika pracích pokusil se Rubeš též o krotkou, umírněnou satiru literární, která jasně ukazuje, že nebyl povahou trpkou, podrážděnou, rozjitřenou, jaká podmiňuje všecku ostřejší satiru. O ironickém receptu na výrobu novell v slohu tehdejších rodinně sentimentálních povídek, jež dává panu amanuensovi Antonínu Prášilovi jeho přítel, jsme se již zmínili. Sentimentální idyllism romantické lásky české současné lyriky paroduje deklamovávka „Láska“; typického zástupce této erotiky B. Jablonského a jeho ctitelů dotýká se Rubeš ironicky v měsíci máji „Stoletého kalendáře“; v deklamovávce „Člověk malá pohádka“, jež vznikla z parodie Amerlingovy stati „Člověk velká pohádka“ posmívá se Rubeš Kollárově směsi erotiky a vlastnectví: „srdce máme jednomu a jednou dáti; jakžto ale uděláme, chceme-li vlast a Mínu milovati?“ V básničce „Šňupka“ parodují úvodní verše ballady Hněvkovského, „Horymírův skok“ mění se chvílemi v travestii romance Griesel-Markovy a chvílemi v parodii Máchova „Máje“. Deklamovávka „Básník“, líčící strasti českého poety, podává velmi žertovnou revui poetických vzorů tehdejšího českého písemnictví.

vůbec; v německém humoristickém písemnictví XVIII. věku, které první humoristická škola novočeská namnoze připomíná, značen jest jmény Rabenera a Lis-cowa.⁹

Kde Langer, podoběn jsa Liscowovi, útočil na maličernou ješitnost a slaboduché šosáctví svého bláhového okolí, tam se Rubeš jako Rabener spokojil dobromyslným, vyčítavým úsměvem spíše omlouvajícím nežli kárajícím drobné vady svých spoluobčanů. Kde Langer kousavě napadl literární a vědeckou chloubu novočeského písemnictví, Hankův nález domněle původních básní staročeských, v úplně jsa shodě s Liscowem, jenž první vrhal otrávené šípy na literárního diktátora Gottscheda, tam se Rubeš jako Rabener omezil na zpodobování malých pošetilostí a společenských nezpůsobů lidí nejmenovaných. Vzpěněný, rozjitřený temperament satirika Langra rozvrátil a roztříštil dané formy literární a rozlomil všecku vlastní produkci v řadu fragmentů nejinak než Liscow, jenž nestvořil knihy, nýbrž jen jednotlivé kapitoly, vytržené z nenapsaného celku; Rubeš naopak ve svých knihách shrnul obvyklé tvary humoristické novellistiky, zužitkoval jejich psychologické eventuality a naplnil je životním obsahem souhlasně s Rabenerem, jenž neveliký svůj talent rozvinul soustavným pěstováním humoristických genrů z Anglie přinesených. Dvojí nálada, jež obestírá jednak Liscowovu a Langrovu, jednak Rubšovu a Rabenerovu produkci, provází jako vůdčí motiv i jejich osudy životní. Nespokojený bohém Langer, věčně rozechvělý a věčně zklamaný, končí osaměle a trpce, odumíraje jako strom s utatým vrcholem; tak umírá i Liscow, vzdálen jsa

⁹ Viz Richter, ‚Rabener und Liscow‘, Dresden 1884.

oficiální literatury, zahořklý proti všem a znechucený vším. Nedosahuje-li Rubeš, který uměl udržovati rovnováhu mezi záдумčivostí a rozmarem, mezi steskem a vtípem, jasného a klidného stáří Rabenerova, dožívá se jeho váženého postavení úřednického, milován a ctěn jsa všemi, kdož s ním přišli do styku.

Po úryvkovitých pracích Liscowových i Langrových sahají do svých knihoven jen literární historikové, záhy je zase odkládají do prachu, jenž jim jest souzen; Rubeš, měrou ještě větší než Rabener, podnes vábí pozornost prostého čtenáře, skýtaje mu mnoho srdečné zábavy.

III.

Hajniš a Filípek.

Oba hlavní spolupracovníci ‚Palečka‘ vedle Rubše, Hajniš i Filípek, přežili sice dlouho podnik ten, ale zůstali vždy věrni jeho literárním tradicím, takže jejich další činnost zdá se pouhým pokračováním šibalských nápadů a žertovných kousků ‚milovníka žertu a pravdy‘.

FRANTIŠEK HAJNIŠ (1815—1885), vysoký úředník poštovní v Praze, ovládal s břitkou vervou hlavně lehkonohý verš, jímž psány jsou tři jeho knížky: ‚Trnky‘ (1841), ‚Kopřivy‘ (1853) a ‚Krotké znělky‘ (1859, pod pseudonymem Fr. Zdobnického.) Vedle bystrého, bodavého vtípu, který ve službě rozmyslné životní moudrosti čtverácky se posmívá bláhovostem vlastenecké společnosti, překvapuje Hajniš bohatstvím forem veršových. Byl hned epigramatikem, který parodoval nápisy na pražských domech, hospodských štítech, krámských tabulích, nebo který posmíval se časoměrné prosodii, shonu básníků po rýmech, sentimentální idyl-

lice; hned psal komická epitafia a ironicky vážné životní průpovídky, které mají chvílemi žihadlo W. Busche. Hrůzostrašnost balladických produktů Š. Hněvkovského a jeho školy dráždila Hajnišův satirický rozmar neméně než vesnická milostná sentimentálnost, které se jadrně vysmál v dramatickém žertu ‚Souchotiny aneb Láska jej usmrtila‘. Nejráději bavíval se Hajniš na českých besedách a merendách; psal pro ně deklamovánky s rolemi fintílka, napovědy, herce, formana, tanečníka; věnoval jim směšné texty podložené známým nápěvům národních písní, vydával pro ně ‚Sbírku besedních čtení‘ (1849).¹ Ještě v sedmdesátých letech žil svěží starý pán v ovzduší let třicátých a čtyřicátých, a poslední významnější jeho publikace byly dojaté a radostné vzpomínky na Rubše a Langra.²

VÁCLAV FILÍPEK (1811—1863)³ utratil skrovné své nadání spisovatelské v chvatné činnosti publicistické a překladatelské, která hnala jej od redakce politického časopisu k spořádání kalendáře, od sensačního románu Sueova ke Kr. Schmidtovi, od Waltera Scotta k Zschokkeovi, od dramatické báchorky Raimundovy k tuctovému zboží Kotzebueovu. Filípek, vždy činný, vždy ochotný nepatrný muž v zelenavém vybledlém kabátku, zakletý půl života jako korektor nad vlhké vývěsky časopisů,

¹ Okruhu společenských českých zábav zůstával ve své původní produkci věren i oblíbený lidumil MUDr. Josef Bojislav Pichl (1813—1888), známý též řadou překladů ze španělštiny; svědčí o tom ‚Společenský zpěvník český‘ (1851) a ‚Společenský krasořečník‘ (1852—1854, III díly).

² O Hajnišovi psal F. Čenský v ‚Osvětě‘ XVI, 1886, díl I.

³ Al. Mattuška, V. Filípek, zasloužilý spisovatel a vlastenec, v Praze 1887, podává zevrubná životopisná data o Filípkovi.

zvykl si hleděti na písemnictví jako na pouhé zaměstnání; denní boj o chléb otupil posléze rozmar a vtip někdejšího spolupracovníka ‚Palečka‘, kdež s potěšením byla čtána jeho veršovaná ‚Cukrlátka‘. Tři knížečky shrnující část původní humoristické produkce V. Filípka, jenž psával též pod pseudonymem ‚Abyvásdrak‘, totiž ‚Pamětnosti Kocourkovské‘, ‚Masopustní láska‘ a ‚Turek na mostě pražském. Výpisy z některých dopisů a zápisů jeho‘, svědčí, že Filípek neměl ani času ani schopnosti, aby své myšlenky, chvílemi dosti vtipné, propracoval a novellisticky oživil. Nečině vždy přesného rozdílu mezi nápadem vlastním a cizím, zaměňuje namnoze triviálnost za vtip, stavěje se většinou na nízkou úroveň svého čtenářstva, zastupuje Václav Filípek český vtip padesátých a šedesátých let v pokořující a znemravňující porobě denního tisku.

HLAVA DEVÁTÁ.

*LYRIKA A DIDAKTIKA PŘEDBŘEZNOVÁ
V RUKÁCH EPIGONŮ.*

NAPSAL ARNE NOVÁK.

Životní ideje národního obrození, vůdčí myšlenky vlastenecké akce, citové nálady evropského romantismu, drobné zkušenosti sentimentálně milujících srdcí byly v dvacátých a třicátých letech vyzpívány významnou poesíí Jana Kollára i Františka Ladislava Čelakovského a o něco později v historickém zakuklení cykly romancí Jana Erazima Vocela; vracejí se však též opětovně na zažloutlých listech lyrických a didaktických sbírek podružných duchů, kteří nedovedli ani stvořiti nový duchovní obsah pro svoji poesii, ani vltíti přejaté, namnoze značně rozředěné víno básnické do nádob nových tvarův a nové ornamentace. Podléhajíce dílem mocnému vlivu zahraničních vzorů básnických, dílem silnému působení domácích, rázovitých mistrů, zůstali po celý život epigony. Netvořili, nýbrž jen kombinovali; nevymýšleli nových námětův a látek, nýbrž jen zálibně pohrávali si danými; nepozorovali života ani přírody volným, osobitým zrakem, nýbrž skly cizího, známého názoru; jejich poesie nebyla dílem horoucího srdce ani neústupně

přemýšlející, hloubavé hlavy, nýbrž jen dílem chladných, mdlých rukou.

A přece studium těchto podružných zjevů, od nichž se estetický zájem naší doby důsledně a navždy odvrátil, není bez zajímavosti; právě na nich lze zřetelně a jasně sledovati rozvojovou linii české poesie.

I povrchnímu pozorovateli ukazují formální vyspívání a zdokonalování českého verše, kolísavšího dlouho mezi imitací antických rozměrův a krajní volností lidové písně, mezi násilnostmi časomíry a povrchností hrubé skandace slabik; dávají mu nahlédnouti v rozvoj české obratnosti rýmovací. Starší z podružných oněch básníků ještě lopotně zápasili s veršem; mladší naopak veršovali a rýmovali takřka s řemeslnou lehkostí a rychlostí bez náležitého zření k souladu formy a obsahu.

Podobně jako vnější útvary veršové, mění se vývojem i vzory a předlohy poetické. Zprvu bylo hledati je za hranicemi, a tak jest tato česká epigonská lyrika souhrnem ohlasů básnictví hlavně německého, které nalézá své napodobitele v Čechách o více než sedmdesáte let zpožděně. Klopstock, jehož jméno v dvacátých a třicátých letech století XIX. jest ve vlasti jeho jen prázdným zvukem, ozývá se tehdy opětovně v drobné české lyrice;¹ zastaralá forma horatiovské ódy, přežilý genre aesopské bajky shledávají se stále ve většině sbírek básnických; odložená veteš rytířské a klášterní romantiky náleží až do r. 1848 k nezbytným rekvizitám české poesie. Leč zvolna ustupují cizí básnické předlohy vzo-

¹ Viz A. Novák, Klopstockův vliv na poesii českého obrození. V. Ohlasy Klopstockovy v drobné lyrice českého obrození. Listy filolog. XXXI, 1904, na str. 30—34; tam viz i podrobnější charakteristiku veršů Herzogových a Kociánových.

rům domácím; epigonové a imitátoři spokojují se s mistry českými a přestávají na nich, takže v jejich knihách lze přesně odhadnouti, co jest původním majetkem Kolářovým, co Erbenovým, co Čelakovského, co ozvukem písně národní. Tak vniká k nám místo kosmopolitního eklekticismu domácí jednotvárnost, zvyšovaná ještě násilným kladením důrazu na národnostní, místní i historické vlastenectví na úkor širších ideí jiných. Všecek tento postup poesie epigonské sblížuje ji s měšťanskými vrstvami, jejichž charakter jsme byli poznali; sestup z učenecké studovny do občanské jizby nezůstává bez průvodního zploštění a zjalovění myšlenkového.

Ve dvou směrech se toto epigonské básnění rozvíjí zejména: jako lyrický sentimentalism a jako moralisující didaktika. Silný sklon k pathetické rozčitlivělosti, maskující nudu a prázdnotu občanského života, odhalila nám společenská a kulturní psychologie let čtyřicátých; v ní tkvějí i kořeny mravoučné didaktiky tehdejšího veršovnictví. Občanstvo a měšťanstvo vždy od daně tíhlo k suché, střízlivé poesii didaktické a moralisující, již stavělo, kdykoliv nabylo převahy kulturní, v popředí všeho písemnictví, jak ukazují na př. dějiny středoevropské literatury v XIV. a XV. věku. Širokým a mělkým tokem didaktického veršování plynou myšlenky, jež před tím v svěžích a bystrých pramenech vyvířaly ze země a volně se hnaly kvetoucí krajinou — a pohodlný občan rád pozoruje tyto klidné a zcela bezpečné vlny. Dráždí-li lyrika a drama bolestně a nemilosrdně jeho pozornost a rozrušují-li jeho klid a rovnováhu, zvyšuje naopak didaktika jeho denní pohodlí, násobíc pořádek, ježž on němě zbožňuje.

Tak lze typicky charakterisovati básnickou povahu epigonského veršovce doby restaurační dvěma stadii vývoje: v mládí zoufalý a vášnivý citlivůstkář s elegickými zálibami pro hřbitovy, zříceniny, osamělá jezera; v stáří rozvážný didaktik vyrovnané, laciné moudrosti životní, která podporuje nejen společenský řád, nýbrž i trávení a početný vzrůst rodiny.

I.

Od klasicismu k romantice: Jan Herzog, Jan Kocián, Václav Ráb, František Turinský a Karel Simeon Macháček.

Téměř současně s ‚Básněmi‘ Jana Kollára a ‚Smíšenými básněmi‘ Františka Ladislava Čelakovského, kde v prvních charakteristických obrysech se rýsovaly veliké individuality mladých autorů, vyšly dva drobné svazečky ‚Básní‘, jichž skladatelé i jmény jsou dnes naprosto neznámi. Jsou to někdejší redemptorista, pozdější žurnalista JAN HERZOG¹ a učitel evangelické školy sobotštské JAN KOCIÁN. Jako šťastnější jejich současníci, Kollár a Čelakovský, trpí i Herzog a Kocián rozporem mezi dožívajícím klasicismem a modernějším novoromantismem; kolísají mezi vzory antickými i současnými, zkoušejí svoje síly na rozměrech antických i na volnějších formách románských, střídají vyrovnaný idyllism s pohnutou elegičností, kladou vedle bohoslovného pathosu vroucí erotiku. Oba překládají Horatia, oba napodobí rozměry i náměty Klopstockovy, ale oba odklá-

¹ Psal též pod jménem Jan Vladyka nebo Jilemnický; je-li vskutku autorem podivné knížky ‚Hyacinthy‘, kterou mu Jungmann připisuje, není jisto.

nějí se odtud k časovější poesii německé, Herzog k Fouquéovi, Kocián ke Kleistovi, Bürgerovi a Goetheovi. Nejen literárně, nýbrž i myšlenkově blíží se debutním svazečkům Kollára a Čelakovského: erotika sloučená s vlastenectvím a slovanstvím, přírodní enthusiasmus spojený s vroucností náboženskou projevuje se i u nich povznesenou deklamací. I dal by se význam obou zapadlých sbírek, Herzogovy i Kociánovy, stručně vymeziti takto: pod vlivem antické i německé poesie prožívají mladí básníci formální i myšlenkový přerod od vyrovnaného klasicismu ke vzrušené romantice; s vážností a se zápallem hledají životní ideály v národnosti a zbožnosti; v erotice spojují Klopstockovský transcendentální s vřelým, skutečným zažitkem.

Jsou epigony cizích literatur — ale pohříchu ničím více. V tom jest tragický osud obou. I Čelakovský i Kollár byli odkojeni západní poesí, i oni vzdali jí v prvotinách svých více než povinnou daň, ale oba se vypracovali z cizích vzorův a vlivů k vlastní individualitě, k vlastní koncepci života, k vlastní poesii — a proto jsou živi podnes, zatím co jméno Herzogovo a Kociánovo jest právě jen ‚vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas‘.

Podobný osud stihl mladšího jich vrstevníka, neklidného a rozervaného elegika VÁCLAVA RÁBA² (1804 až 1838). Čtrnácte let, jež leží mezi vydáním ‚Básní‘ Herzogových (1822) a ‚Smíšených básní‘ Rábových (1836), čitelně jest vepsáno do zasmušilých slok mladšího z básníků. Ráb byl již životem čistokrevný romantik: syn vážené rodiny, jemuž dostalo se nejpečli-

² Podrobný životopis Rábův viz v úvodě k ‚Vybraným básním‘ v Ústřední knihovně sv. 224, v Praze 1887.

vějšiho vychování i skvělého nadání, sběhl se studií a oddal se nečinné snivosti a fragmentárnímu spisovatelství. Rodina, přátelé, příznivci snažili se získati jej pro praktický život, ale marně; Václav Ráb pokládal každé úřední postavení za těžké a zbytečné jho. Posléze podařilo se spoutati toho nespokojeného ducha podřízeným postavením v kanceláři finančního úřadu; než po dvou letech čtyři a třicetiletý básník zemřel.

V. Ráb vystoupil jako německý spisovatel s dílem charakteristicky nazvaným ‚Phantasie eines Missmutigen‘ a epigonem německé lyriky zůstal i v českém básnictví, pro něž byl dosti pozdě získán J. Vlčkem Vlčkovským. Nejen tóny Mathissonovy, které již vrstevníci nalézali v ‚Smíšených básních‘ Rábových, nýbrž i ohlasy švábské školy básnické zaznívají knihou. Václav Ráb jest předem sentimentální krajinář pochmurných a děsivých scenerií; maluje v zsinalých barvách první šerení se měsíce nad troskami hradu a nad opuštěným klášteřem; chytá ve verších šedé páry stoupající z lesů po bouři; kreslí ostrými liniemi vrby sklánějící se nad hrobem mladé pěvkyně nebo lesnatou krajinu ponuře hledící na pohřební průvod jinochův. Někde oživuje tyto příšerné scenerie balladickými postavami: v osamělém chrámě nařiká jeptiška otcem prokletá a vzpomíná své marné lásky; v měsíční záři, klouzající větvemi starých topolů, zjevuje se skalní jeskyně se spící dívkou; milenka zoufá na břehu jezera nad usmrceným milencem. Z těchto krajinářských nálad rodí se jako v staré skotské poesii romantické ballady, vážené ze středověkého rytířství, ze slovanského pravěku, z dějin Přemyslů, z ovzduší rukopisných podvrhův i ze starokřesťanských legend, hned s příklonou k vampyrismu

Goetheovy ‚Nevěsty korintské‘, hned v souvislosti s erotickou mystikou ‚Wandy‘ Zachariáše Wenera.

Ale Ráb není jen dekorativním romantickým krajinářem nebo thematickým balladistou: za těmi obrazy a výjevy chvěje se vlastní hoře, trpký pocit marnosti života, děsivé vědomí prchavosti krásy, lásky a vůbec všeho — — u Rába, jenž opětovně napovídá, že vše to prožil, jest romantický elegism domyšlen až na dno.

V české poesii své doby stojí Ráb dosti osamoceně a jest patrné, že své duchovní blížence sám shledával mnohem spíše v německé romantické a švábské škole básnické než doma. Jen jediný vrstevník jeho v Čechách vykazuje podobné rysy; jest to sám K. H. Máchá, jehož ‚Máj‘ vyšel téhož roku jako Rábovy ‚Smíšené básně‘. Leč rozdily jsou snad význačnější než shody obou básníků: ze tří základních prvků poesie Máchovy, z krajinářského romantismu elegicky nadechnutého, z protestního a skeptického byronismu a z hluboce pozorující i vášnivě cítěné českosti, Ráb má rys pouze jediný a to dojista nejméně důležitý. Jest mnohem menší měrou umělcem nežli Máchá; pro pochmurnou náladu má mnohdy jen idyllický a konvenční výraz, jeho obrazy jsou přejaté, jeho řeč bez hudby, bez kouzla. Proto vystoupiv, neurazil a nepohoršil, ale též neuchvátil a neinspiroval nikoho: uznalí soudcové měli pro něj sice laskavý zájem, ale mladší generace neznala pro něj ani nadšení ani zájmu. Dnes ani podrobné práce literárně historické neuvádějí jeho jména.

Vývojový přechod české poesie od vzorů klassicistických ke vzorům romantickým, od velebného pathosu, který hledá skulpturální jasnost a důraznost, ke vzru-

šené citovosti, jež ztrácí linie pro odstíny, přesnost výrazu pro hudbu slova, zřetelně se zračí též v lyrice obou zástupců vsutku uměleckých snah dramatických v Čechách do padesátých let, u Františka Turinského a Simeona Karla Macháčka.³

Takměř všecka lyrika FRANTIŠKA TURINSKÉHO (1797 až 1852), jež shrnuta byla teprve pozdě po jeho smrti,⁴ sahá do mladších let básnickových, doby to hlubokého citového vzrušení, erotické sentimentality a elegičnosti, svobodomyšlného blouznění a svědomitého, soustavného vzdělávání se aesthetického a literárního; později zdroj básnické inspirace Turinského víc a více vysychal. Nebyl nikdy příliš bohatý a bezprostřední, literární kultura hlásí se ve verších Turinského značnější měrou nežli síla citová. Tato kultura vedla jej k časomíře, v níž často hledal dosti složité a nerhytmické strofy;⁵ tato kultura pobízela jej, aby pokoušel se o těžkou, přeplněnou architekturu ódy, jež začasté bortila se pod přítlahou obecných, matných pomyslů; tato kultura dávala obestíratí zajímavé postřehy krajinářské, působivé vzpomínky historické, vřelé detaily osobních styků mnohoslovnou rhetorikou, spíše zatemňující než vyjasňující.

Leč nebyla to jen pathetická reflexe v duchu básnictví klassického, co rychle a jemně zaujalo vnímavý smysl Turinského; též tóny čistě romantické zaznívají

³ O jejich dramatické poesii viz kapitolu „České drama v letech 1821—1848“ v II. svazku tohoto díla, na str. 340—419; tam uvedena i důležitější data životopisná.

⁴ V „Národní bibliothéce“ Kobrově r. 1880, sv. 62, s pěkným životopisem od básníkova syna Mořice.

⁵ Básně Turinského jsou vysoce zajímavý po stránce prosodické; srv. v té příčině studii J. Králova „O prosodii české v Listech filolog. 1894, sv. XXI, na str. 406 a 433.

z jeho veršů. Jak pokusy o lyricko-epické parafrase domněle pravěkých památek rukopisných, tak náběhy k lidové balladě a písni se Turinskému nezdářily; za to našel několik hluboce položených tónů náboženské oddanosti a zejména beznadějný, temný elegismus svých hořce prožitých ‚Elegií polabských‘, improvizovaných za noci nad předčasným hrobem milenčiným. Romantická jest i báseň, jež jediné z celé poesie Turinského žije, ‚Jedna toliko vlast‘.⁶ Jest to prudký a vroucí projev nezdolné touhy, neutlumitelný výkřik osamělého srdce, nadšený dithyramb rozpálené hlavy, žijící jedinou myšlenkou, jedinou představou. Paroxysmus nadšení zvětšuje a násobí si vědomí dálky — Turinský došel právě jen do Vídně, — osamocuje a přebarvuje si krásu otčiny a proměňuje se takřka v náboženského zanícení. Ponětí vlastenecké jest romanticky sentimentální a ryze básnické; není tu sousedského humoru, jenž oživoval Rubšovu deklamovánku ‚Já jsem Čech‘, ani historické frasovitosti, která jest vlastním obsahem ‚Tří dob země české‘ B. Jablonského, dvou bliženek skladby Turinského. Z deklamovánky Rubšovy voní kvítí maloměstských zahrádek: růže, karafiáty, balzamiky i muškát; verše Jablonského jsou plny umělých trochu poprášených a vybledlých květů papírových; v básni Turinského šíří se skutečně vůně modré květiny romantické, v níž nyjí, omdlévají a umírají i hrdinové jeho ‚Angeliny‘.

KAREL SIMEON MACHÁČEK (1799—1846)⁷ naznačil již volbou svých překladů poetické své vzory: Goethe,

⁶ Popularitu její zvýšila i okolnost, že ji Jungmann r. 1820 zařadil do své ‚Slovesnosti‘.

⁷ Viz též jeho životopis od A. Truhláře v ‚Kroku‘ 1887.

Schiller, Voss, Uhland, Platen, A. V. Svoboda vábili jeho vkus i formální jeho obratnost, která zprvu libovala si v časomíře, kdežto později rozhodně se obrátila k básnictví přízvučnému.⁸ Když pak na samém konci svého života K. S. Macháček v ‚Drobnějších básních‘ (1846) shrnul všechny svoje menší skladby veršové, ukázal, že si vzory ty přeložil do občanského ovzduší, do světa společenské zábavy, jíž sloužil též ‚Krasořečníkem‘ (1823). Skutečně básnického živlu u Macháčka není; vlastní osobnost ustupuje do pozadí; zábavný účel ovládá všechno jeho veršování. Lehká píseň milostná i pijácká, žertovný ohlas poesie lidové, vlastenecká deklamovánka, poučná bajka — toť genry Macháčkovy. Učí se i tu od svých velikých vzorů, jichž však nepojímá v básnické plnosti a jednotě, spíše paběrkuje po nich. Se zvláštní zálibou skládá rytířské romance, dějově napínavé a náladově vyrovnané, s vtípem, ač bez koncisnosti Uhlandovy; tak na př. populární ‚Heřman z Bubna‘ připomíná svojí bezděčnou komikou mimoděk dojem Uhlandovy ‚Schwäbische Kunde‘.

II.

Klášterní sentimentálnost v Čechách: Marie Antonie; Boleslav Jablonský jako lyrik.

Romantické zahloubávání se do samoty, záliba pro opuštěná místa, nadšený podiv pro katolické chrámy, odpor proti racionalismu a josefinismu, rušícímu řády a kláštery, posílily počátkem století zvláštní náladu, jež

⁸ Velepoučný doklad o této proměně, charakteristické i pro ostatní české básnictví, jest list Macháčkův Vinařickému ze dne 5. prosince 1838 (viz K. Al. Vinařického Korrespondence a spisy pamětní, I. Vydal V. O. Slavík, v Praze 1903, na str. 91—92).

dala by se nazvati sentimentálností klášterní. Jest dědictvím XVIII. věku, který již r. 1776 stvořil typický román tohoto směru, pověstného ‚Siegwarta‘ J. M. Millera¹ a prýští v nejhlubších pramenech z citového útěku před světem, charakteristickým pro sedmdesátá a osmdesátá léta osvícenského století. Nové platonické pojetí lásky, které odmítalo spojení těl a snilo o souzvuku duší, prohloubilo klášterní romantiku, a tak pojednou čtenářstvo, jemuž byli osvícenci jako Diderot a Voltaire sarkasticky vylíčili smyslné rozkoše a erotické orgie klášterní, učilo se dívati na kláštery jako na tiché svatyně nadzemské a odříkavé lásky.

Jak i u nás klášterní romantika vnikala do poesie, toho svědectvím jsou hojné ballady o jeptiškách a mniších od doby Hněvkovského až do let čtyřicátých; jak vnikla do života, toho dokladem je zjev MARIE ANTONIE (1780—1831). Motivy, proč Josefa Pedálová třiatřicetiletá vstoupila do pražského konventu milosrdných sester svaté Alžběty, nejsou dosti jasny; snad to byl vliv tety Anežky, někdejší klarisky, snad skutečně asketické ideály, jež poněkud honosivě hlásá v básni ‚Na rozloučenou‘, složené při vstupu do kláštera, snad erotické osudy, jak napovídá polobiografická povídka ‚Serafka‘ — snad též nálada doby. Od počátku století spatřujeme Marii Antonii činnou v nemocniční a duchovní službě klášterní, aniž přece klášter vyčerpává jejího času a jejíh zájmů. Sentimentální korrespondence s mladistvými, národnostně zanícenými muži, v níž splétají se mo-

¹ ‚Siegwart, eine Klostersgeschichte‘, Ulm 1776; duchaplný rozbor románu i klášterního sentimentalismu podal Erich Schmidt v díle ‚Charakteristiken‘, I, Berlín 1886.

z Pospisila

Draa ryt.

Boh sám mně ku pomoci přichází!

TITULNÍ ILLUSTRACE K „MYRHOVÉMU VĚNEČKU“ MARIE ANTONIE.

tivy platonského erotismu, intelektuálního přátelství, společenství ve zbožnosti a humanitě, vyplňuje její volné chvíle. Ježto mezi těmito korrespondenty a návštěvníky byli i mužové jako Čelakovský, Kamarýt a Vinařický,

nabývají dopisy literárního rázu a mísí zájem vlastenecký s klášterní sentimentalitou, jíž tehdy i Čelakovský podléhal.² Zvláštní staromódní, vybledlé kouzlo leží na jejich listech Čelakovskému, který do přátelství se starou pannou, libující si v homiletických floskulích a v rozvázném poučování, přinášel dobrodružnou zvědavost a mladistvou vroucnost, prožívaje patrně to, co jeho světlý vzor Goethe procítil ve Frankfurtě u nohou stárnoucí slečny Susanny von Klettenberg, zvěčněné pod jménem ‚krásné duše‘ ve ‚Wilhelmu Meisterovi‘. Dobová tato zajímavost smiřuje též s lekturou tří drobných povídek Marie Antonie: ‚Serafka‘ (1826), ‚Myrňový věneček‘ (1828) a ‚Keř rozmarinový‘ (1830), napsaných úplně ve stopách romantické belletrie pro mládež od Chr. Schmida (1768—1854).³ Jako dobrodušný augsburský kanovník, jehož dětské barvitě povídky darem se přinášely všem německým i českým dětem po způsobě hraček a mlsků, tak i Marie Antonie upravovala rytířskou, měšťanskou a klášterní romantiku pro vnímavost mládeže a slučovala naivně moralistní tendenci příchuti církevní s poločeskou, pološvábskou poesii hlubokých, šumějících lesů, starobylých hradů, drobných městeček.

Nejplnějšího výrazu došla klášterní sentimentálnost na půdě české až koncem let třicátých ve verších, jež KAREL EUGEN TUPÝ čili literárním jménem BOLESLAV

² Viz Sebrané listy Fr. L. Čelakovského, v Praze 1863, str. 519—539: ‚Listy jeptišky Marie Antonie k Čelakovskému.‘

³ Díla Chr. Schmida, jež v úhrnném vydání (1856—1861) zaujímají 30 velkých svazků, byla v letech 1819—1848 do češtiny přeložena všechna; v letech 1858—1864 vyšlo pak souborné české vydání, pořizené od Josefa Pečírky.

JABLONSKÝ (1813—1881) shrnul do malého svazečku „Básní“ r. 1841⁴. Drobná knížka jest upřímným vyznáním životním autora účtujícího s vlastním mládím. Dojmy dětství, stráveného na zachovalém českém venkově, v rolnickém městečku Kardašově Řečici, vracejí se v svěžích a jasných drobných obrázcích přírodních.

RODNÝ DŮM B. JABLONSKÉHO V KARDAŠOVĚ ŘEČICI.

Studentská léta v Jindřichově Hradci, kdy byl probuzen básníkův cit národnostní i zájem aesthetický čtením sentimentálních romantiků, hlásí se v některých uměle konstruovaných a citově vzrušených znělkách, hymnách a ódách. Vlastenecké ovzduší Prahy, kam Jablonský

⁴ Biografické zprávy o Jablonském podává podrobně a pečlivě, ač zbytečně entusiasticky „Život Boleslava Jablonského“ od Al. Mattušky, v Praze 1886, s úplnou bibliografií.

r. 1832 přišel studovat filosofii a kde po nedokončeném noviciátu na Strahově jako právník a literát bojoval s hladem a osudem, vane z četných nadšených projevů citu historického, jazykového a slovanského, jak později se projevil v pověstné deklamovávnce ‚Tři doby země české‘. V Praze se Jablonský sdružil se spisovateli kupíci se kolem Tylových divadelních podniků i jeho ‚Květů‘; pokoušel se sám o herectví, redigoval dva ročníky almanahu ‚Vesna‘ a poznal tak básnictví sloužící zábavě i rozmaru vlastenecké společnosti. I o tom mluví jasně jeho ‚Básně‘; pohádkám, allegoriím dával roucho zábavné; skládal společenské písně hovějící běžné citlivosti i lehké žertovnosti; liboval si v preciosní hravosti se ženou. Celkem byl věrným a málo samostatným epigonem poesie domácí.

Originální jest však Jablonský v samostatném dvojdílném cyklu ‚Písně milosti‘. V rodině Jaroslava Pospíšila, s nímž po Tylovi redigoval ‚Květy‘ a u něhož vydal i svůj almanah, Jablonský poznal mladší jeho sestru, polodětskou Marii, jež pod jménem Angelina zjevuje se v jeho ‚Písních milosti.‘ V letech 1836 a 1837 vznikaly tyto zpěvné skladby, plné vroucího serafinismu, přírodního idyllismu, romantického kultu večera, snu, tušení; s erotikou slučuje se emfatické vlastenectví a refrain básně VIII.: ‚Vlasti mé a Tobě‘ vyjadřuje celkovou náladu. Mezi první a druhou částí cyklu leží však hluboký rozpor, jímž Jablonský bolestně trpěl v životě. Dne 4. dubna 1837, vyhovuje neústupnému přání zbožné rodiny, zejména svého tvrdého otce, a nedoveda již vzdorovati hmotným útrapám, stíhajícím chudého studenta, Jablonský vstoupil podruhé do kláštera na Strahově, ač celá bytost jeho kroku tomu se

vzpírala. A tu počíná v životě i poesii Jablonského krátké, ale intenzivní údobí sentimentálnosti klášterní.

Znovu a znovu zachvacuje básníkovi srdce i ústa vroucí erotický cit, jenž nezná pouze touhu, nýbrž i sensitivní rozkoš lásky, a pokaždé básník sám zakřikuje vroucí ten projev vědomím vnější spoutanosti. Představuje si jasně a živě bytost milencinu, a hned si uvědomuje, že smí na ni mysliti jen vzpomínkou a nikoliv přítomností a nadějí. Vzpomíná si na první sliby lásky a překládá si je na hřbitov a do záhrobí. Jako kdysi, tak i nyní hovoří s květinami a ptáky o milence a dává si zodpovídati své otázky elegicky a resignovaně. Potom mladý mnich přestává mluvit s životnou, pozemskou dívkou a myslí jen na nebeského anděla a „na kvítka rajských palouků“. „Písně milosti“ končí význačně strofou hlubokého citu a plaché nezemské krásy:

Jdi, Růže má, ty's pro mne nevykvetla;
 Jdi — opusť mne — nezhořčuj muku mou!
 Ten věnec, jejžto milost pro nás pletla,
 Ten krásný věnec neuzří již světla . . .
 Jdi, Růže má! — již slunce za horou!
 Jdi, Růže má! Tam, vše kde přijde k spáse,
 Kde Abélard s Helojsou objímá se —
 Scjdem se zase!

III.

Boleslav Jablonský jako didaktik: „Moudrost otcovská“.

Dne 16. dubna 1838 složil Karel Eugen Tupý slavné řeholní sliby: tehdy lyrik Jablonský byl již mrtev. Ostatek jeho veršovnícké produkce náleží moradisující didaktice, kazatelské filosofii v rýmech a strofách,

homiletice v allegoriích a metaforách, což tak případně se přimyká k činnosti v duchovní správě, nejprve v Radonicích na Plzensku a od roku 1847 do smrti na Zvěřinci u Krakova, i k jeho publikacím theologickým, jakými jsou modlitební kniha ,Růže Sionská' (1844) a sbírka kázání ,Vítězství kříže' (1844).

Již v ,Básních' otiskl Jablonský devatenáct didaktických básniček ,Moudrost otcovská', jichž rozmnožení stalo se pak zvláštním předmětem jeho veršovníckého úsilí. V druhém vydání ,Básní' (1846)¹ vzrostl tento cyklus na 70 čísel, nově utříděných; další vydání vykazovala nové přídávky, až konečně Jablonský podal soustavnou pětidílnou skladbu o neméně než 110 básních.²

Někdejší zanícený obdivovatel jara a přírodních krás nezapírá se v těchto verších; východiskem téměř všech básní jest zamyšlený pohled na krajinářskou scenerii, na přírodní výjev, na malebný kout domova. Několika zběžnými rysy načrtává básník situaci, která jistě prošla i zrakem čtenářovým, aniž třeba zaujala jeho přemýšlení. Volí klidné uzavřené obrázky, vyrovnané nálady, nelomené barvy; vyjímá jednotlivosti skládající krajinný celek, stavě hned do popředí za změněné perspektivy osamělou jabloň, hned vycházející měsíc, hned klokotajícího slavíka.

¹ R. 1852 vyšlo třetí vydání ,Básní', r. 1864 čtvrté, r. 1881 páté, r. 1884 šesté, r. 1885 sedmé, r. 1893 osmé.

² Podrobný rozbor obsahu i ducha ,Moudrosti otcovské', již Jablonský též ,Salomon' nazývá, podává Jar. Vlček v ,Několika kapitolkách z dějin naší poesie', v Praze 1898, VI: Boleslav Jablonský (Božanism v českém verši), na str. 89—94; podtitul kapitoly naznačuje, z kterého myšlenkového okolí jest Jablonský vykládán a oceňován.

Leč není to zájem ani popisujícího, ani náladového lyrika, krajinářství jest pouhým prostředkem k účelu mravního poučení. Vychovatel vede tu svého svěřence, duchovní správce svého osadníka takřka za ruku, aby jej morálně pobídl a zušlechtil. ‚Pojď a hled, můj milý synu‘, tot refrain všech básní, opakovaný až k omrzení. Příroda jest krásná, ale mravní pravidla v ní ukrytá ještě krásnější. Jaro okouzluje, ale nad jeho smyslové kouzlo dlužno si vážiti hlubokých věčných pravd, jimiž naše srdce vzdělává. V každém háji se zpívajícím slavíkem jest dosti místa pro kazatelnu, každý podzimní večer s hvězdným nebem poskytuje dosti času k malému duchovnímu cvičení; každý malý mravenček unese snadno velký křestansko-mravní výklad. Jak patrně, poesie má velmi skrovné místo v tomto katechismu, svázaném málo pevně do desk lyrické sbírky; jednotvárnost, stále schematisování, nudné opakování ubíjejí ji tu úplně.

Váha nespočívá arcíř na lyrické formě a básnické stilisaci: obsah a tendence jsou vším dobrodušnému exhortátorovi, jenž si vyšel v klerice a v kvadrátku, s breviářem v ruce do kvetoucích lučin. Viditelná mnohotvárná příroda hlásá veškerými jevy věčného, neviditelného Boha a jeho mravní zákon v každou chvíli a při každém kroku. Učí milovati Boha láskou i činem, učí však milovati i vlast, nejvyšší to projev lidské bytosti. Mravní zákon boží i mravní zákon vlastenecký jsou tu totožny: žádají bezpodmínečné pravdy, svrchované krásy, rozmyslné vzdělanosti. Vychovávají člověka úměrně k zlatému středocestí na zemi, k vlasteneckému štěstí v domově, k nebeské blaženosti posmrtné. Evangelium nedogmatického theismu, společenské humanity,

aesteticky přizdobeného náboženství podávají si tu ruce s konvenčním vlastenectvím.

Jablonský jest tu zpracovatelem běžných náboženско-mravních myšlenek XVIII. a XIX. věku k potřebě obecnosti se sklonem k beztvárnému zevšeobecnování a matné frasovitosti. Jest z kazatelů, kteří nemajíce schopnosti řeči individuálně charakterisovati, libují si ve vodnatém krasořečnictví a mdlém hromadění povšechných sentencí. Tak v této dobře míněné, ale nešťastně provedené popularisaci zůstal sice slabý odlesk filosofických myšlenek, zmizel však naprosto filosofický duch.³

Jablonský jevil v mladých letech vskutku mnoho zájmu pro filosofii a měl i dosti příležitosti poznati ji zevrubněji. Za studentských let v Praze mnoho diskutoval s přítelem Vřfátkem o Aristotelovi i učení Herbartově, nově do Čech uváděném; professorem jeho byl stoupenec Bolzanův, filosof Exner; novicmistrem jeho na Strahově Bolzanův přítel a vyznavač Stoppani, známý též jako učitel I. J. Hanuše. Jméno proslulého idealistického eklektika a praktického lidumila Bernarda Bolzana (1781—1848) bylo stále vyslovováno s city podivu a lásky kolem Jablonského; ušlechtilý zjev neohroženého kněze, vybírajícího z křesťanství předem ideu humanity a vlídné demokracie, zářil jako světlý sen do úvah mladého bohoslovce. Ideje, které ‚Moudrost otcovská‘ naivně popularisuje, jsou shrnuty a s nadšenou přesvědčivostí formulovány u Bolzana všechny: kult

³ Jablonský sám byl přesvědčen o filosofické hodnotě svojí ‚Moudrosti otcovské‘, nazýváť ji v 2. vydání ‚Básní‘ z r. 1846 ‚svojí filosofií životní, rozsudkem z praemiss své sladké a trpké zkušenosti, otiskem ducha i srdce svého.‘

přírody manifestující osobnost boží, nedogmatický theism, účinný philanthropismus, vroucí vlastenectví sloučené s láskou všelidskou. Didaktické poslání ‚Moudrosti otcovské‘ jest významnou epizodou ‚bolzanismu v Čechách‘.⁴

Našemu vkusu i naší době jest Jablonského snaha a metoda popularisovati cizí názor životní ovšem nesympathická; třicátá a čtyřicátá léta podivovala se však upřímně tomuto lacinému způsobu moudrosti. Na nové, vlastní myšlenky nebylo síly, i upravovaly se myšlenky starší a cizí; vytrhlo se jim ostré žihadlo a užilo se jich jen k pohodlnému rozředění jejich sladkého medu. Tak se v současné německé literatuře největšího úspěchu dodělává dílo značně příbuzné ‚Moudrosti otcovské‘, ‚Laienbrevier‘ Leopolda Schefera (1834), objemná to sbírka mravních receptů na každý den, plná blažené harmonie, ale také ideové mělkosti, sestavená malým poetickým talentem z populární filosofie osvícenské.

Těž úspěch Jablonského byl neobvyčejný: církev, škola, rodina zmocnily se jeho rýmovaček, dávaly je všude recitovati, naplnily jimi veškeré čítanky, popsaly jimi všechny památníky. Jablonský, jenž od svého odchodu do Polska nepsal než bezcenné příležitostné verše, byl ctěn jako přední básník. Když dne 27. února 1881 zemřel, čtyřicet let po prvním vydání své jediné básnické knihy; dostalo se mu od celého národa poct skutečně královských. I kritický Jan Neruda napsal tehdy v tradici mladých let o Jablonském: ‚My staří zahradníci, říkával Jablonský, když rozmlouval o nynější české poesii, již sledoval přímo se zanícením. Však to byl

⁴ Viz Jar. Vlčka na m. uv.

šťastný zahradník! Co on nasázel, kvetlo před vlastníma jeho očima po půl století, čerstvě a mladě, jakoby v prvním ranním rozpuku, a vzrostlo v celý háj, jímž zvonily zase písně jeho'.⁴

IV.

Bajka v literatuře národního obrození: Vincenc Zahradník.

Didaktika literatury obrozenské dospívá ‚Moudrostí otcovskou‘ svého vrcholu; není nezajímavá všimnouti si některých jejích starších plodů, třeba že časově náležejí před periodu v těchto kapitolách charakterisovanou.

Nejoblíbenější formou mravní didaxe dlouho byla u nás aesopská i lafontainská bajka, což nepřekvapuje nikterak při těsné souvislosti vývoje naší literatury s písemnictvím německým.

Příčiny, proč bajkářství v Německu XVIII. věku nabylo netušeného rozkvětu a všeobecné záliby, jsou několikeré. Vtipný, epigramatický duch osvícenské konversace, libující si v ostrém pointování, lákán a váben byl neobyčejně koncisní formou, jež v několika řádcích zkracovala celé malé drama s překvapujícím působivým rozřešením. Aestetický zápas Gottschedův s básnickými theoretiky švýcarskými postavil bajku v popředí všech útvarů poetických; francouzské písemnictví podávalo skvělý vzor v klassických bajkách La Fontaineových, soustřeďujících v drobném rámci pronikavou znalost srdce lidského i francouzské společnosti, dramatickou vervu i ironickou jistotu, zdobnost řeči i duchaplnost stilisace. La Fontaine nalezl v Německu řadu

⁴ V ‚Národních Listech‘ 1881, č. 51.

napodobitelů, jimž zvláště přišlo vhod jeho rozšíření látky ze světa zvířecího na celou společnost. Gellert přinesl do bajky vodnatou mravokárnost sestárlého hofmistra, Lichtwer šťastný rozmar, Pfeffel sousedskou žvatlavost, Meyer von Knonau hlubokou znalost přírody.

K nám vnikl La Fontaineův vliv prostředím cizím: Puchmajer recipoval jeho látky z pramenů polských Kniažnina a Karpiňského; Langer a Rubeš přilnuli ke vzoru Gellertovu, Josef Chmela, překladatel Phaedra, zpracovával Gellerta, Lichtwera, Pfeffela, upravuje je pro potřebu didaktickou ve svých ‚Bajkách pro dětiky‘ (1818); podobně počínal si také Aleš Pařízek. Čelakovský všiml si svérázného lafontaineovce Krylova.

Leč proti tomuto směru lehké, rozsmarné konverzační bajky lafontainské ozývá se již v šedesátých letech XVIII. století reakce, vedená velikým jménem Lessingovým. Reforma Lessingova, jak provedl ji theoreticky i prakticky dílem ‚Fabeln. Drei Bücher. nebst Abhandlungen mit dieser Dichtungsart verwandten Inhalts‘ (1759) jeví se dvojitým směrem: změnou názoru o podstatě bajky i změnou vzorů. Lessing klade hlavní důraz v bajce na děj dramaticky stupňovaný a užívá toho děje ve službě všeobecné věty morální, v jejíž jasné, stručné a pádné formulaci i ilustraci vidí vlastní smysl bajky. Vrací se od barokního pseudoklassicismu ke vzorům antickým, předem k Aesopovi, a pracuje své bajky v jeho stopách, jsa spíše doktrinář než básník, spíše filologický rekonstruktér než bezprostřední tvůrce. Lessing svým názorem pronikl; formy společnosti, jimž odpovídal La Fontaine, byly mrtvy, měšťanstvo se střízlivým a účelným pojmáním života vítalo suchou di-

daxi, paedagogové nalézali v Lessingových bajkách za-
libení.¹

U nás přeložil Lessingovy bajky Dom. Kinský (1816),
leč nedovedl jim získati pronikavého úspěchu. Jungmann
ve ‚Slovesnosti‘ kolísá mezi bajkou lafontainskou a aesop-
skou, ale důrazem, který klade na poetičnost v bajce,
přiklání se spíše k oné než k této. Ukázky jeho² předvá-
dění rovnoměrně oba hlavní směry bajky.

Důsledného stoupence našel Lessing na naší půdě
teprve ve Vincenci Zahradníkovi (1790 – 1836).³ Učeného theologa, jenž mužná léta strávil jako biskupský
bibliothekář, konsistorní tajemník a professor bohosloví
na semináři v Litoměřicích, vedl k skládání bajek předem
zájem filosofický a paedagogický. Již r. 1818. přinesl
‚Hlasatel‘ od Vincence Zahradníka ‚Rozjímání o ně-
kterých stránkách praktické filosofie‘; později pak pra-
coval Zahradník, zejména v době prázdně na farách
v Zubrnících a Křešicích, o soustavných rukovětech filo-
sofických, jmenovitě psychologie a logiky, jež zaležely
nebo ztratily se v rukopise; též praktická paedagogika
jej zajímala, jak svědčí dlouholetá součinnost při redakci
‚Schullehrer-kalender‘.⁴ Nadšený stoupenec filosofického

¹ Srv. B. V. Spiess, Lessingova theorie bajky vzorem me-
thody sokratické, ‚Paedagogium‘ 1886.

² Jsou tu výňatky z Chmelova překladu Phaedra, z Čela-
kovského převodu Krylova, z Lessingových bajek přeložených
Kinským, z původních pak bajek ukázky z Langra, Sychry, Pa-
řízka, Puchmajera a Zahradníka.

³ Životopis Zahradníkův podává Ant. Rybička v ‚Předních
křisitelích národa českého‘, v Praze 1883, na str. 279–285
a A. Hobl, Život a působení V. Zahradníka, v Ml. Boleslavi 1881.

⁴ O filosofické činnosti Zahradníkově viz níže.

idealismu a literárního klasicismu slučoval ve svých pracích, myšlenkově nezcela samostatných, jasnost a přesnost výkladu s jazykovou vybraností a ryzostí, a každou řádkou projevoval ducha právě tak povzneseného jako srdce vznešené a jemné. Ušlechtilá tato osobnost jeví se i v ‚Bájkách‘ (1832), nesených úplně duchem Lessingovým.

Theoretická předmluva klade v bajce důraz na mravní, praktické naučení, pokud možno určité, jasné a stručné; odmítá bajky sice živě vyprávěné, ale mravního poučení nepřinášející; vyžaduje báhorkovitost děje; posuzuje příkře způsob La Fontaineův a Gellertův, a tím nadšeněji mluví o slohu bajek Aesopových a Lessingových; ba měří i samého Aesopa měrou lessingovskou, vytýkajíc přísně odchylování se od domnělé normy. Bajkářství jest podle názoru Zahradníkova ‚těžká a sukovitá práce‘; jeho vlastní bajky jsou ‚původní, nelíčené, prostě psány a takměř nahaty‘. Jest to výbor z ohromné zásoby, již Zahradník zprvu německy vypracoval a kterou též později doplňoval.⁵

V jeho 161 bajkách vládne bohatá rozmanitost. K osobám i situacím starého pokladu bajkového přidal duchaplně kombinující duch Zahradníkův nové zápletky, nové scenerie, nové charaktery, dává zřejmě přednost konfliktům zvířecího světa se společností lidskou před drobnými srážkami zvířat mezi sebou. Jak požadoval Lessing, Zahradník soustředil vždy do bajky malý dramatický děj se stručným dialogem a vyvrcholil bajku přesně a jasně formulovaným praktickým naučením.

⁵ Z druhého chystaného svazku ‚Bajek‘ vyšlo jen několik ukázek posmrtně, v ‚Blahověstu‘ r. 1855 a ve ‚Škole a životě‘ r. 1883; zbytek zůstal v rukopise.

Na tuto jasnost kladl hlavní váhu, proto vytýkal současně psaným bajkám rázovitého filosofa a přítele Bolzanova a Palackého, Františka Schneidra,⁵ přílišnou hloubku a nedostatek zřetelné pointisace.

Bajky Zahradníkovy nejsou bajky pro děti; jsou to drobné schránky vzácné životní moudrosti pro duchy zralé a mužné. Filosof, jenž poznal nicotu činů lidských a jenž prohlédl, že hloupost a obmezenost jsou hlavními motivy mnohého jednání, účtuje tu se životem. Hrubí požitkáři, sebevědomí obmezenci, tupí hlupci, služebníci hodiny a chvíle jsou napadáni ostrými hroty těchto dobře kalených střel, jež letí jistě a nevinně, jako lehký pták brázdící vzduch.

V.

Didaktika vstupuje do služeb zpátečnických: Karel Vinařický a Václav Štulc.

Sledovali jsme cesty básnického epigonství v Čechách od dvacátých do čtyřicátých let a našli rozličné jeho stíny i odstíny. Zbývá všimnouti si poslední jeho fáse, kdy epigonové se mnohonásobně stávají nebezpečím rozvoje literárního, prázdným, ač virtuosním formalismem, úzkostlivým konservativismem, jenž brání se úporně novým duchovním směrům, nicotnou povídkovostí, která upadá až v dětinskou žvatlavost. Zaují-

⁵ Zahradník zmiňuje se o nich v listě Vinařickému dne 19. ledna 1832, viz uvedené vydání korespondence Vinařického, I, str. 243. Schneidrový bajky 'Pravda v obrazech' přeložil r. 1850 J. V. Rozum (1824–1858); i jinak tihla literární činnost tohoto paedagoga a vydavatele k bajce: r. 1854 vyšel jeho překlad fabulí Lessingových, r. 1850 v úpravě pro mládež 'Ezop, mudřec v otroctví'.

mají-li tito epigoni významná místa společenská, maskují-li pochybné zásady roztomilou neb úcty hodnou osobností, nabývají mocného, důležitého vlivu, dvojnásobně nebezpečného. Tot případ Karla Vinařického i Václava Štulce, obou výrazných představitelů literárního i národního epigonství u nás v letech čtyřicátých.

KAREL VINAŘICKÝ (1803 — 1869)¹ veden byl k úzkostlivému tradicionalismu a konservativismu přímo svým životním povoláním. Třidvacetiletý rodák slanský byl jako alumnus přijat za vychovatele do rodiny hrabat Šliků; byv r. 1825 vysvěcen, jmenován byl ceremonářem, po čtyřech pak letech sekretářem arcibiskupským, až byl odměněn farou na Kováni, kterou vyměnil později za děkanství v Týně nad Vltavou; posléze stal se kanovníkem na Vyšehradě. Theologicko-publicistický jeho podnik, *Časopis katolického duchovenstva* (od r. 1828) zajišťoval mu v kněžstvu i v literatuře postavení význačné. Vysoká hierarchie i duchovenstvo venkovské horlivě se účastnilo listu, který obratně spojoval hlediska odborného bohosloví s praktickými potřebami pastorálními; literáti zajímali se o časopis vynikající přesnou formou jazykovou a propagující vymoženosti

¹ Životopisná data a stručný, ač nesoustavný přehled pedagogických a jazykových snah Vinařického podává J. Šafránek v *„Osvětě“* r. 1845. Důležitým zdrojem pro poznání osobnosti Vinařického jest jeho bohatá korespondence; její první část, z let 1820—1833, vydal V. O. Slavík, *K. A. Vinařického Korespondence a spisy pamětní, I.* (Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách II, 6.) V Praze 1903. Korespondence Vinařického s Čelakovským otištěna na str. 375—485 *„Sebraných listů F. L. Čelakovského“*, v Praze 1863.

KAREL VINAŘICKÝ.

školy Jungmannovy, latinku a analogický pravopis. Důvěrné přátelství s Fr. L. Čelakovským, v němž Vinařický osvědčil se nejednou jako druh obětavý a nezištný, horlivá činnost v jazykových komisích „Matice České“, zejména pak soustavné úsilí paedagogické, projevující se od konce let třicátých úspěšnými snahami o literaturu pro mládež² — vše to upevnilo hlubokou vážnost Vinařického v českém světě.

² O paedagogické činnosti Vinařického viz na svém místě.

Jako básník jeví se Vinařický umělým formalistou, oddaným a učelivým napodobitelem poesie klassické, nikoliv bez přidechu filologické pedantičnosti a učené krátkozrakosti pro skutečné zákony tvůrčího básnictví. Ukázal to dvojm směrem: svým bojem o časomíru i svými básnickými překlady.

Z epigonů školy Jungmannovy Vinařický hájil prosodii časoměrnou důrazněji a vytrvaleji než kdokoliv jiný³; vynikal sice praktickou znalostí antického verše, neznal však přesně ústrojí českého přízvuku. Oddán jsa Jungmannovi celou bytostí, neostýchal se v prosodické otázce snižovati význam i charakter Dobrovského, ba hájiti a velebiti proti němu jeho nedůstojného odpůrce Václava Stacha. Bědné rýmovačky Stachovy se Vinařickému tak zalíbily, že je přebásnil a zmodernisoval: v úpravě jeho jeví se ‚starý veršovec‘, který v originále jest rýmařem bez formy i bez myšlenky, alespoň veršovcem umělé formy. Je tudíž prosodické úsilí Vinařického pravou klassicistickou reakcí, reakcí právě tak umíněnou jako nebezpečnou.

Ani překladatelská činnost Vinařického neznamená pokrok; výběrem i technikou verše se překladatel vrací až k hlediskům ‚Hlasatele‘ Jana Nejedlého. Idylly, heroické epeje, historické jednotlivosti vzbuzují jeho zvláštní zájem; Vergilius jest autorem jeho srdce;⁴ malé ukázky z Horatia střídají se s výňatky z Homera; vlídný selankový úsměv Bionův stále ještě vábí; antikvární

³ J. Král, ‚O prosodii české‘, v Listech filolog. 1894, sv. XXI, na str. 323—324.

⁴ Mnohé své překlady z klassické literatury otiskoval Vinařický v ČČM. od r. 1829; samostatně vyšly Vergiliovy ‚Zpěvy pastýřské‘ (1828) a ‚Aeneis‘ (1851).

výpisky ze Strabona, Tacitova Germania, vzbuzující podiv a závist u slovanských filologů, zasluhují podle jeho úsudku námahy překladatelské. Leč výběrem tím se nezvyšují, nýbrž spíše matou požadavky estetické, jež překladatel klade na novověkou produkci literární. Vinařický nedovede rozeznati rhetorické pseudopoesie od živého, procitěného básnictví, a tak vydáváje r. 1836. ‚Pána Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic věk a spisy vybrané‘, neumí při všem nadšení najíti v renaissanci pravého klíče k řešení této zajímavé přechodní postavy. Jan Hollý zdál se mu velikým básníkem, větším než sám Jan Kollár, a jeho pseudoklassické epeje hodny překladu. Když pak Vinařický rozhodl se sáhnouti do hlubin cizího básnictví moderního, vylovil právě jen ‚Perly posvátné‘ (1840) od classicisty jagerského arcibiskupa J. L. Pyrker, tuto těžkopádnou, mrtvou parafrasi Starého Zákona, která ani pro maďarskou literaturu, jíž náležela osobností autorovou, ani pro písemnictví německé, jehož jazykem byla psána, neměla významu.

Tím nesmířitelnějším ukázal se Vinařický, kde šlo o nové směry kulturní a literární. Jeho ‚bajka a pravda‘ ‚Sněmy zvířat‘ (1841), vydaná pod pseudonymem K. V. Slánského, jest přímo pamfletem, zlomyslně namířeným proti novým proudům.⁵ Vnější formu a allegorisační situace poskytla básníkovi středověká báje zvířecí, zejména ‚Nová rada‘ Smila Flašky z Pardubic, jíž

⁵ Vyčerpávající rozbor obsahu i negativních ideí ‚Sněmů zvířat‘ podal Jar. Vlček v ‚Několika kapitolkách z dějin naší poesie‘, v Praze 1898, IX: Vinařický a Vocel (Z allegorické didaktiky let čtyřicátých), na str. 107—114.

se srdečně podivoval:⁶ odtud základní motiv zvířecího sněmování, parlamentní diskusse i rozpoltění zvířecí oblasti na dvě politicky samostatné půlky, říše čtvernožců i ptactva (jemná aplikace státoprávních poměrů Čech a Moravy, jak jí Smil Flaška užil, u Vinařického zmizela). Učiniti zvířecí báji pouhou záminkou současné politické i kulturní kritiky a satiry, leželo v duchu času; Goethe zpracoval tak zvířecí epos ‚Reinecke Fuchs‘ a současně se skladbou Vinařického vznikal i Heineův ‚Atta Troll‘ (1847), bohatá a rozmarná farce, kupící kolem několika skrovných motivů zvířecího děje celé pásmo roztomilých jízlivostí a vtipných bezuzdností.

Vinařický zosnoval si vnější děj celkem mdle a chudě. Podobně jako v ‚Nové radě‘, vylíčeno jest nejprve svolání sněmu ptačího i parlamentu čtvernožců; na tento sněm přesouvá se pak okamžitě těžiště děje. Král Lev přednáší sněmu čtvernožců prazvláštní záležitost: Orang-Utang, uprchlý člen zvěřince pařížského, navrhuje, aby byl zřízen zvláštní divadelní spolek zvířat, který by zahájil mezi vzdělanými národy uměleckou tournée. Ale mínění zvířat se neshoduje; parlamentní porady a slavnostní hostiny ukazují nejen rozličná mínění, ale i množství politických stran od krajních socialistických radikálů až k úzkostlivým konservativcům. Posléze po nekonečné diskussi podnik vzácného impressaria Orang-Utanga jest prohlášen za věc soukromou — leč dosáhne nejen všeobecné podpory čtvernožcův i ptáků, v jejichž říši zatím provedly se pronikavé změny jazykové politiky, nýbrž i protektorátu člena rodiny panovnické.

⁶ Srovn. jeho posudek Zahradníkových ‚Bájek‘ v ČČM. 1832, 480.

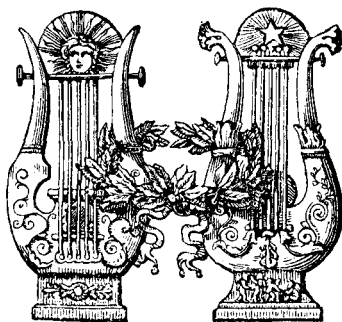
.Skvělá, úspěšná pout po Evropě začíná: lidé podivují se umění zvířat a napodobují je o závod.

Do tohoto málo vtipného a málo rozmanitého rámce dějového, k němuž se částečně vrátil i Svatopluk Čech ve svém satirickém ‚Hanumanu‘ (1884), vešla se Vinařickému parodie a persifláž všeliká. Celek míří proti modernímu parlamentarismu a repraesentativní vládě ústavní na jedné, a proti raffinované, předrážděné kultuře západní, především pařížské na druhé straně. Politický a sociální rozvoj moderní Francie od velké revoluce až po socialismus třicátých let pronásleduje se tu právě tak jako žurnalistika, filosofie, literatura nové doby; záliba ve vzrušení divadelním, shon po módních novotách a výstřednostech odmítá se tu týmiž prostředky jako germanisace a maďarisace; demagogické chvastavosti posmívá se autor s toužou jízlivostí, s jakou ironisuje novověskou policii. Nejsou to narážky jemné a duchauplné; naopak, vše jest zřetelně naznačeno a rozvlekle provedeno: allegorické zakuklení namnoze padá a zůstává holá tendence. Kde Vinařický zprvu chtěl bodati fleuretem, bije brzy těžkou palicí; kde chtěl lehce ironisovati, brzy hrubě spílá; kde chtěl drážditi, brzy rozlaďuje. Vinařický nestojí nad svojí látkou, nýbrž podléhá jí opětovně a ztrácí tak rovnováhu. Technicky jsou ‚Sněmy zvířat‘ dílo ceny nepatrné. Dva souběžné děje nejsou nikterak sladěny; tón causeristický ustupuje namnoze duté deklamaci; verše jsou kulhavé a nedbalé, obrazová výzdoba chudá. ‚Sněmy zvířat‘ nejsou zajímavý svojí literární, nýbrž svojí dokumentární hodnotou. Avšak mnohem zajímavější než dílo samo jest jeho literární ohlas v českém písemnictví. Leč vylíčení odporu, jež

WARITO A LYRA.

Básně a písně

Karla Winařického.

W Praze 1843.

Tisk a papír synů Bohumila Háze.

ve vzrůstajícím mladém pokolení vzbudily ,Sněmy zvířat' a projevy jim podobné, náleží do kapitoly jiné.⁷

Ukazují-li nám děje v říši čtvernožců Vinařického jako odpůrce moderních snah společenských

⁷ Zevrubně o tom pojednává Jar. Vlček na uved. m., str. 112 – 114.

a obhájce politického i sociálního tradicionalismu, vystupuje za příběhy v světě ptačím neohrožený nepřítel jazykové germanisace a horlivý milovník i velebitel rodné řeči. Týž spisovatel, jenž ve ‚Sněmeh zvífat‘ posměchem bičuje násilné vnucování ‚sedmihláštiny‘, honosící se kromě běžných samohlásek *a, e, i, o, u* ještě hláskami *ä, ü*, týž obránce mateřštiny, jenž usiloval o uvedení její do škol, hlásí se i z veršované sbírky ‚Varito a lyra‘ (1843).

Předmluva k těmto ‚básním a písním‘ jest směs pseudofilologické učenosti a básnického horování o jazyce českém. Čeština jest prý tak rozmanitá jako příroda; má lahodu i drsnost, mužnost i ráznost; honosí se jako vlastina jen jasnými samohláskami na rozdíl od němčiny, jež má i samohlásky temné *ü, ö* atd. Právlastním toho důkazem jest tato kniha veršů; v celém svazku nestýkají se dvě souhlásky, nýbrž vždy konsonanta se střídá s vokálem pravidelně.

‚Než jaková zvuček a samohlásek v češtině vládne
míra, tu, sousede, viz důkazy předložené.
Zde vždy jenom jediná se střídá zvučka po hláskách;
viz to a nemluv nám, že tvrda řeč je naše.
Chceš-li zahanbiti nás, poukaž nám písně podobné
v němčině své, a hned palmu podáme my jí‘.

Leč tyto umělostky formalistovi Vinařickému nestačily; znesnadnil si veršovou práci i tím, že napodobil různé strofy antické, že uměle sestrojoval rýmy a veršová schemata. Vady tohoto formalistního fetišismu jsou na snadě: slovo platí tu sice jako zvuk, nikoliv však jako znak; zvuková krása řeči odtržena naprosto od krásy výrazové; místo básní jsou tu mosaiky libě zně-

jících slov a slabik; obsah jest pouhým pastorkem. Většinu sbírky vyplňují drobné obrázky přírodní, malované pod vlivem idyllikův a selankovitých epikův anticých, klidnou technikou a bez citového vzrušení; některé z nich pod vlivem Kollárovým vsazeny jsou do rámce historicko-vlastenecké meditace. Ostatek — pokud Vinařický nevřadil do sbírky i dětské popěvky a říkadla — obsahuje písně, kolísající mezi poesii prostonárodní a zpěvem společenským. Ani autor sám neměl vysokého mínění o skládáních toho druhu; psal již 13. června 1828 K. S. Macháčkovi při příležitosti prvních takových pokusů: „Básnické ceny to ovšem nemá; ale mnohý zarytec snad oči a hubu otevře, že našemu domněle tvrdému jazyku něco možno, co jiným líbezným neslovanským jazykům ztěžka by se podařilo“.⁸

Tvůrčí schopnosti básnické u Vinařického nesahaly nad okruh látek, jež ve ‚Varitě a lyře‘ zpracoval, o čemž zejména jasné svědectví vydává sbírka ‚Vlast‘, započatá r. 1834, ale vydaná až r. 1863. Starší básně z třicátých a čtyřicátých let — ty skládají většinu knihy — stojí pod dojmem fiktivní pouti Kollárovy světem slovanským. Týmž způsobem i Vinařický prochází Čechami, pohlížeje hned s nějakého památného vrchu na mírné a vlídné půvaby krajinářské, hned zastavuje se u míst historicky významných, hned bera podíl na radovánkách lidových. Chvillemi mají ty malé obrázky staromódní kouzlo některých tichých krajinných pohledů Schwindových, chvílemi poutá čtenáře autorův zájem o nové podmínky hospodářské, mluví-li o továrnách a spořitelnách, většinou však překvapuje rýmovaná

⁸ Korrespondence a spisy pamětní, I, str. 77.

prázdnota a nudná prosaičnost těchto veršů, které nemají daleko k dětským říkadlům.⁹

Podobným dojmem působí vše, co Václav Štulec (1814—1887) napsal do r. 1848 veršem. Václav Štulec má nejeden rys s Vinařickým příbuzný. I Štulec byl rodák ze středních Čech (pocházel z Kladna), i on po vysvěcení vystřídal venkovské působiště (v Kvílicích) s činností v Praze, i on posléze skončil jako kanovník a probošt na Vyšehradě. Jako Vinařický spojoval styky theologické se svazky literárními; měl-li však z Vinařického přátel největší vliv na jeho vývoj Čelakovský, do Štulecova rozvoje nejúčinněji zasáhl kníže Jiří Lubomírský, který seznámil jej s literaturou polskou.¹⁰ Jako Vinařický v ‚Časopise katolického duchovenstva‘, kladl i Štulec v ‚Blahověstu‘ (od r. 1847) základy k české publicistice katolické; jako Vinařický působil i Štulec, dlouholetý profesor akademického gymnasia, činně paedagogicky. Oba byli konservativci v politice a epigony v literatuře; Štulec, jenž pod vlivem Bolzanových ideí původně byl svobodomyšlnější, formuloval v pozdějších letech zásady soustavného klerikalismu.

⁹ Stejně nízko cení Vinařického poetu Karel Scheinpflug, Vinařický jako básník (Slanský obzor IX, 1903, str. 3—9). Úhrnný soud jeho zní: ‚Vinařický nebyl básník . . . Jeho verše jsou pro nás mrtvy, a jeho význam s hlediska naší doby tkví mnohem více v jeho činnosti a schopnosti organisátorské, v jeho osobním působení na lid, v jeho ušlechtilé obětavosti a účinném zužitkování svých styků s vlivnými osobnostmi na prospěch věci národní‘.

¹⁰ Štulec byl nejen horlivým udržovatelem společenských a literárních styků českopolských, nýbrž i pilným překladatelem z polštiny, hlavně z Mickiewicze; do r. 1848 vyšel jen překlad ‚Konrada Wallenroda‘ (1837).

Nejstarší objemnější básnická práce Štulcova z polovice třicátých let ‚Na Tatrách a pod Tatrami‘ (otištěná teprve r. 1874 v XXIII. díle ‚Národní biblioteky‘ na str. 307—328) ukazuje nám jej jako zaníceného vyznavače ideje slovanské, jmenovitě sjednocení Čechů, Moravanů a Slováků, jako prudkého odpůrce germanisačních a maďarisačních snah; vše v běžné formě cestovních obrázků, hned hořce elegických, hned vlastenecky retrospektivních nebo v podobě písní lidového rázu. Těmto formám Štulc zůstal věren i v objemném svazku ‚Pomněnek na cestách života‘ (1845), kdysi velebených pro sentimentální vřelost, dnes zajímavých pro dokumentární význačnost. Veršovou formu a některé didaktické náběhy přijal tu Štulc z ‚Růže stolisté‘; vnější rámec a abstraktní citový pathos opětně ze ‚Slávy Dcery‘; způsob mnohoslovné exhortace a mravoučného kazatelství z ‚Moudrosti otcovské‘; vše to pak doplnil novým akkordem, v němž poprvé v novočeské poesii zaznívá uvědomělý klerikalism. První díl, ‚Mé vzdechy‘, je zastřen hlubokou melancholií, jejíhož pramene čtenář však se nedovídá; emfaticky, ač neurčitě, opětovně, ač jen nápovědmi zjevuje básník svoji nespokojenost se světem, svoje citové utrpení. Jedinec tu strádá, ale posléze nalézá vysvobození — nikoliv v rozřešení subjektivních krisí, nýbrž v pokošení se dvěma vyšším principům: vlasti a jmenovitě církvi.

Žel umírá, — z duše vroucí,
ze oživlé se horoucí
k nebi vine směle dík:
že jsem Čech a katolík.

Osobnost hyne, straník povstává; básník jest mrtev,
ale za to žije redaktor ‚Blahověsta‘, budoucí kanovník.

Kdekoliv později, ať politicky, ať literárně, ať polemicky nebo přátelsky setkává se kulturní náš život s Václavem Štulkem, vždy jej shledává v černé sutaně se svazkem ‚Blahověsta‘ v ruce.

Tot poslední etapa epigonské didaktiky v Čechách za doby předbřeznové.